

ADELBERT VON CHAMISSO'NUN
PETER SCHLEMIHL'S WUNDERSAME GESCHICHTE
ADLI ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Veysel LİDAR

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı
Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
2011

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Veysel Lidar tarafından hazırlanan “Adelbert von Chamisso’nun *Peter Schlemihl’s wundersame Geschichte* Adlı Eserinin Türkçe Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış” başlıklı bu çalışma 03 / 03 / 2011 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Yrd. Doç. Dr. R. Şeyda ÜLSEVER

Üye.....

Yrd. Doç. Dr. Fesun KOŞMAK (Danışman)

Üye.....

Doç. Dr. Zehra GÜLMÜŞ

ONAY

.. / .. / 20..

Prof. Dr. F. Münevver YILANCI
Enstitü Müdürü

ÖZET

**ADELBERT VON CHAMISSO’NUN *PETER SCHLEMIHL’S WUNDERSAME
GESCHICHTE* ADLI ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ**

LİDAR, Veysel

Yüksek Lisans -2011

Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Fesun KOŞMAK

Bu çalışmanın amacı, Adelbert von Chamisso’nun “Peter Schlemihl’s wundersame Geschichte” adlı eserinin Sabahattin Ali, Egemen Berköz ve Necati Aça tarafından farklı dönemlerde yapılan Türkçe çevirilerinin değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada, Juliane House’un çeviri eleştirisi modeli ele alınarak, kaynak metin ve erek metinlerin dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel çözümlemesi yapılacak ve bu üç çözülemeye yönelik alt başlıklarla kaynak metnin erek metne çevirmenler tarafından nasıl aktarıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın sonucunda, üç farklı çevirmen tarafından oluşturulan erek metinlerin bazı noktalarda kaynak metinden ayrıldığı ve bazı noktalarda her üç çevirmenin de benzer tutumlar aldığı ya da birbirlerinden farklı hareket ettikleri belirlenmiştir.

ABSTRACT**A COMPARATIVE EVALUATION OF THREE TURKISH TRANSLATIONS
OF ADELBERT VON CHAMISSO'S *PETER SCHLEMIHL'S WUNDERSAME
GESCHICHTE*****LİDAR, Veysel****Master Thesis - 2011****Comparative Literature****Advicor:** Ass.Prof.Dr. Fesun KOŞMAK

The aim of this study is to compare the three translations of Adelbert von Chamisso's *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte*, which were translated by Sabahattin Ali, Egemen Berköz and Necati Aça at different times.

In this study it is aimed to make linguistic, semantic and textual analyses of the source text and the target texts according to the translation criticism model of Juliane House. Through these three analyses it is also aimed to determine how the translators rendered the source text to the target texts.

In the conclusion, it is observed that three translated texts have some differences, taking same attitudes in some sentences.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	iii
Abstract.....	iv
Önsöz.....	vii
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
2. BÖLÜM: KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ – ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ.....	4
2.1. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ.....	4
2.2. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ – ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ.....	10
3.BÖLÜM: ÇEVİRİ ETKİNLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	20
3.1. EDEBİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA ÇEVİRİLEBİLİRLİK /ÇEVİRİLEMEZLİK SORUNSALI.....	20
3.2. ÇEVİRİ TARİHÇESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	22
4.BÖLÜM: 20. YÜZYIL ÇEVİRİ KURAMLARI.....	41
4.1. 20. YÜZYILDA ÇEVİRİ ETKİNLİĞİNE GENEL BAKIŞ.....	41
4.2. SKOPOS KURAMI.....	57
4.2. ÇOĞULDIZGE KURAMI.....	61
5. BÖLÜM: JULIANE HOUSE’UN ÇEVİRİ ELEŞTİRİ MODELİNE GÖRE SABAHATTİN ALİ, EGEMEN BERKÖZ VE NECATİ AÇA’NIN ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	64
5.1. HASAN ALİ YÜCEL DÖNEMİ ÇEVİRİ ANLAYIŞI.....	64
5.2. JULIANE HOUSE’UN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ MODELİ.....	68
5.3. KAYNAK METNİN PROFİLİ.....	71
5.3.1. KAYNAK METNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	71
5.3.2. KAYNAK METNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	73
5.3.3. KAYNAK METNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	74
5.4. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ.....	75
5.4.1. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	76

5.4.2. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	78
5.4.3. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	80
5.5. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ.....	81
5.5.1. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	81
5.5.2. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	84
5.5.3. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	85
5.6. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ.....	86
5.6.1. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	87
5.6.2. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	89
5.6.3. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ.....	90
6. BÖLÜM: SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	98

ÖNSÖZ

Bu çalışmada çeviribilim verileri doğrultusunda, Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserinin Türkçe'ye üç çevirisi karşılaştırılarak, varolan çevirilerin Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde kullanımının mümkün olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışma çerçevesinde çevirilerin incelenmesinde izlenecek yol Juliane House'un oluşturduğu çeviri eleştirisi modelidir. Bu model bağlamında her üç çeviri incelenecektir.

Beş yıllık lisans eğitimim boyunca öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum ve sonrasındaki yüksek lisans eğitimimde danışmanım olarak bana, bilimsel ve insani anlamda büyük katkılarda bulunan sevgili hocam Yrd.Doç.Dr. Fesun KOŞMAK'a, bu çalışmanın oluşması safhasında gösterdiği ilgi, anlayış ve her türlü yardım için sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim.

Değerli hocam Yrd.Doç.Dr. R. Şeyda ÜLSEVER'e bu çalışmanın oluşumundaki tüm katkıları, yapıcı eleştirileri, önerileri ve tecrübelerinden istifade etme olanağını sunduğu için teşekkürü bir borç bilirim.

Yardımları, anlayışları, pes ettiğim anlarda beni yeniden çalışmaya teşvik ettikleri için başta Prof.Dr. Ali GÜLTEKİN olmak üzere Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı'ndaki tüm hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, salt bu çalışmada değil, hayatımın her evresinde varlıklarıyla bana kuvvet veren kalabalık ve mutlu aileme çok teşekkür ederim.

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Bu çalışmada Adelbert von Chamisso'nun (1781–1838) *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserinin Türkçe çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Juliane House'un çeviri eleştirisi modelinin kullanılacağı bu çalışmada, çeviribilim verileri ışığında yol alınmaya çalışılacaktır. Çalışmadaki amaç, Sabahattin Ali, Egemen Berköz ve Necati Aça tarafından farklı dönemlerde yapılan çevirilerin kaynak metinle ne denli örtüştüğü, kültürel farklılıklar doğrultusunda yaşanması muhtemel sorunların çözümü, kaynak metnin yazarının biçiminin çevirmenlerce dikkate alınıp alınmadığı gibi unsurlara değinmektir.

Çalışmanın ana unsurlarını oluşturan Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Çeviribilim sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacak ve bu iki alanın disiplinlerarası çalışmayla sağladıkları edinimler üzerinde durulacaktır. Bu bilim dallarının oluşum ve gelişim süreçleri, birbirleriyle etkileşimleri sonucunda kazandıkları değerler gibi disiplinlerarası öğeler çalışmanın içeriğinde yer alacaktır.

Çalışmanın ana sorununu oluşturan çeviri eleştirisi aşamasında belirlenen yöntemin seçiminde belirleyici bazı unsurlar söz konusudur. Juliane House'un çeviri eleştirisi modelinin kullanılacağı bu çalışmada kaynak metnin biçiminin yanı sıra metnin içeriksel öğelerinin aktarımına da dikkat edilecektir. House'un çeviri eleştirisi modelinde uyguladığı dil içi ve dil dışı öğelerin ayırımından hareketle çalışmanın daha yetkin bir sonuca ulaşabileceği düşünülmüş ve bu nedenle sözü geçen yöntem tercih edilmiştir.

Araştırmaya konu olan erek metinlerden ilki, 1940 yılında ünlü edebiyatçı Sabahattin Ali tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde çevrilmesi uygun görülen eserlerden biri olan Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserini Türkçeye ilk çeviren kişi Sabahattin Ali'dir (bkz. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 2002, cilt 1: 335-336).

Aynı eserin, "Cumhuriyet" gazetesinin "Dünya Klasikleri" dizisinde okurlara sunulan ve çevirmen olarak Sabahattin Ali'nin ismi verilmesine rağmen, eseri yayına

hazırlayan Egemen Berköz'ün çeşitli değişiklikler yaptığı bir çeviri metin de söz konusudur. Bu bağlamda ikinci olarak ele alınacak çeviri metin Egemen Berköz'ün 1999 yılında yaptığı çeviridir.

Sabahattin Ali'nin çevirisiyle karşılaştırılacak olan üçüncü çeviri metin ise 2004 yılında Necati Aça tarafından yapılan çeviridir. Bu bağlamda zamansal açıdan aralarında fark olan bu üç çeviri irdelenecektir.

Çalışmanın sonucunda, söz konusu üç erek metnin kaynak metne olan yakınlık-uzaklığı, benzeyen ve ayrılan noktaları, çevirmenlerin farklı çevirilerine yönelik tespit ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş kısmında, çalışmanın amacı ve yöntemi üzerinde kısaca durulacaktır.

İkinci bölümde ise Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Çeviribilim ilişkisi üzerinde bilgi verilecek, bu iki alanın birbirine etkisi ve bu etkileşim sonucunda genişleyen araştırma alanlarına değinilecektir.

Üçüncü bölüm olan “Çeviri Etkinliğinin Tarihsel Gelişimi” başlığında, edebi çeviri bağlamında çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorunsalı, çeviri tarihçesine genel bir bakış gibi alt başlıklar yer alacak ve çeviri etkinliğine dair temel bilgiler verilecektir. Çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorunsalı başlığında, çeviri etkinliğine yönelik önemli tartışmalardan biri olan çevirinin mümkün olup olmadığı sorunu ele alınacaktır. Çeviri tarihçesine genel bir bakışta ise, antik Roma döneminden 20. yüzyıla değin çeviri etkinliğinin izlediği yol haritası ana hatlarıyla çıkarılmaya çalışılacaktır.

Dördüncü bölüm olan “Yirminci Yüzyıl Çeviri Kuramları” başlığı altında, 20. yüzyılda çeviri etkinliğine genel bakış, çeviriye dilbilim odaklı yaklaşımlar, çeviriye metindilbilimsel yaklaşımlar, betimleyici yaklaşımlar gibi kuramsal altyapıyı oluşturan maddelerle birlikte, bu dönemin en önemli çeviri kuramlarından olan Skopos ve Çoğuldizge kuramları hakkında bilgi verilecektir.

Beşinci bölümde çevirilerin eleştirisi yapılmadan önce, söz konusu aşamada kullanılacak eleştiri yöntemi üzerinde durulacaktır. Juliane House'un çeviri eleştirisi modeline dahil olan unsurlar detaylandırılacak ve buna bağlı olarak oluşturulan normlar uyarınca her üç çeviri de irdelenecektir. Bu bölümde House'un ortaya koyduğu "overt translation" (açık çeviri) ve "covert translation" (kapalı/örtük çeviri) kavramları incelenecek ve House'un çeviri eleştirisi modeli detaylı olarak ele alınacaktır.

Son bölüm olan sonuç kısmında ise, başlangıçta belirlenen amaca yönelik tespit ve değerlendirmelerde bulunularak, çevirilerin incelenmesi sonucu bulgular ve karşılaştırmaların sonuçları ortaya koyulacaktır.

2. BÖLÜM: KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ – ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ

Bu bölümde karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve çeviribilim ilişkisi üzerinde durulacak ve her iki disiplinin gelişim süreçleri kısaca irdelenecek, yine her iki disiplinin birbirine olan etkisine yönelik değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi – Çeviribilim arasındaki ilişkiye değinmeden önce bu iki disiplinle ilgili çalışmalara bakmak yararlı olacaktır. Bu bölümde karşılaştırmalı edebiyat biliminin temel nitelikleri belirtilmeye çalışılacak ve bu bilim dalının Çeviribilimle ilişkisinin boyutu ve bu disiplinlerarası çalışmanın her iki bilim dalına sağladığı katkılar üzerinde durulacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat, karşılaştırmalı yöntemin başka alanlarda kullanılmasından sonra edebiyat dizgesinin de bu yöntemden faydalanmasıyla oluşmuş bir alan olduğu ileri sürülebilir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin ortaya çıkmasından önce ‘karşılaştırma’ yöntemiyle yapılan bazı çalışmalara rastlamak mümkündür. Cuvier’in 1800 yılında ortaya koyduğu “Anatomie Comparee” adlı çalışması ve Degaranado’nun 1804’te kaleme aldığı “Historie Comparee des Systemes de Philosophie” adlı eseri, karşılaştırmalı yöntemle oluşturulan çalışmaların ne denli eskiye uzandığının kanıtıdır (bkz. Aydın, 1999: 23). Karşılaştırmalı yöntemin edebiyat dizgesinde kullanılması ise 1816 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte “Cours de Litterature Comparee” adlı analoji dizisinin oluşturulması “Karşılaştırmalı Edebiyat” kavramının kullanılmaya başlanmasının göstergesi olarak değerlendirilebilir (bkz. a.g.e.: 16). Karşılaştırma yöntemiyle oluşturulan eserlere yönelik bazı örnek ise; Goethe’nin ‘Erster Entwurf einer allgemeinen Einleitung in die Vergleichende Anatomie’ adlı karşılaştırmalı anatomi yazısı, C. Gustav Carus’un ‘Lehrbuch der vergleichenden Zootomie’ adlı eseri, Franz Bopp’un ‘Vergleichende Sprachwissenschaft’ adlı çalışmasıdır (bkz. Aytaç, 2003b: 13).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimini, en temel hatlarıyla; edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı olarak açıklamak mümkündür (bkz. a.g.e.: 7). Aytaç, Karşılaştırmalı edebiyat biliminin altyapısının, Goethe'nin ortaya koyduğu "Weltliteratur" kavramıyla şekillendiğini belirtir. Goethe, milli edebiyat döneminin artık kapandığını ve dünya edebiyatı bağlamında eserler ve edebi algılar oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir (bkz. a.g.e.: 26-27). Bu da şüphesiz ulusal edebiyatlardan uluslarüstü edebiyata geçiş anlamı taşımaktadır. Aytaç, Goethe'nin "Weltliteratur" kavramından da yola çıkarak karşılaştırmalı edebiyat bilimini şöyle tanımlamıştır:

(...) yabancı dillerde yerleşik adıyla komparatistik, yani karşılaştırmalı edebiyat bilimi, bir bilim dalıdır ve konusu, malzemesi edebiyat ürünleridir. Karşılaştırma, adı üstünde, en az iki ürünü gerektirir. Karşılaştırma, ulusal edebiyatın kendi eserleri üzerine olabileceği gibi farklı ulusların edebiyatları arasında da yapılabilir. Keza, eşzamanlı ürünlerle farklı zamanlı ürünler de karşılaştırılabilir. Söz konusu karşılaştırma farklı dillere ait eserler uygulandığında, karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanına girer (a.g.e.: 18).

Aytaç, Karşılaştırmalı edebiyat biliminin ne olduğu ve görevleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirir:

Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, 'Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'dir. Görevi, işlevi farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir (a.g.e.: 13).

Karşılaştırmalı edebiyatın niteliğiyle ilgili görüş bildiren bir başka isim de Emel Kefeli'dir. Kefeli karşılaştırmalı edebiyat bilimini şöyle tanımlar:

Karşılaştırmalı Edebiyat benzerlik, tesir ve yakınlık meselelerini inceleyen sistemli bir sanat olarak nitelenir. Farklı milletlerin, farklı dil ve kültürlerin edebi metinlerini inceleyerek onlar arasındaki paralelliği, benzer ve farklı noktaları tespit eden bu sanat dalı aynı zamanda felsefe, sosyoloji, psikoloji, sinema gibi sahalarda edebiyat arasında ilişki kurarak daha geniş bir bakış açısı kazandırır (Kefeli, 2000: 9).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, değişen dönem koşulları ve gelişen teknolojik imkanlarla birlikte farklı alanlarda da işlev kazanmıştır. Kefeli, 20. yüzyılın ilk yarısındaki bilimsel araştırma metodları ve teknolojik imkanlarla zenginleşen alanın, önceleri salt edebiyatlararası bir inceleme sahastırken zamanla farklı disiplinlerle

işlerlik kazandığını belirterek, karşılaştırmalı edebiyatı farklı kültürlerle ve farklı edebiyatlara bir açılım ve ufuk genişletme olarak değerlendirir (bkz. a.g.e.: 9).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi salt ulus edebiyatının tarihsel izleğini sürmekle kalmaz, ulus edebiyatlarındaki dönemsel yönelimlere de ışık tutar. Aydın, karşılaştırmalı edebiyat biliminin, toplumların edebiyat bağlamındaki gelişim süreçlerine de ışık tuttuğunu ve sadece farklı ulus edebiyatlarını değil, aynı ulus edebiyatı içinde de çalışma imkanı tanıdığını savunur:

(...) karşılaştırmalı edebiyat yalnızca ortak özellikler ve analogilerin ortaya çıkarılmasına yardım etmez, aynı zamanda edebiyat alanında bir ulusun gelişmesiyle bir diğerrinin gelişmesi arasındaki farklılıkları da ortaya koyar. Bunun da ötesinde karşılaştırmalı edebiyat aynı ulus içindeki benzerliklerin ve farklılıkların incelenmesini de içerir (Aydın, 1999: 9).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi sadece ulus edebiyatları arasında değerlendirmeler yapmaz, bununla birlikte aynı ulus içindeki eserler arasında da yapılmasını mümkün kılar. Öztürk, karşılaştırmalı edebiyat biliminin iki veya daha fazla ulusal edebiyatı gerek konu, gerekse biçem, motif ve dilsel özellikler ya da metin yapısı bakımından karşılaştırma çalışmalarından oluştuğunu belirterek, bu çalışmaların ortak kültür ve dil ailesi içindeki edebiyatlarla yapılabileceği gibi farklı dil ve kültür yapılarına dair edebiyatlardan hareketle de gerçekleştirilebileceğine değinir. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında amaç hiçbir zaman bir ulusun üstünlüğünü kanıtlamak değildir, bu tarz çalışmaların gerçek amacı iki farklı ulus edebiyatı arasındaki farklılıkları, benzerlikler ve bunların nedenlerini ortaya koymaktır (bkz. Öztürk, 1998: 7-8).

Karşılaştırmalı edebiyat, bu disiplinin işlev ve görevleri şu şekilde dile getirilmektedir:

Günümüzde karşılaştırmalı edebiyat, akademik bir uğraş alanı olarak, edebiyat tarihi ve edebiyat eleştirisi gibi genel edebiyat biliminin dallarından biri olarak kabul edilmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi farklı ulusların ya da ülkelerin edebiyatlarını 'benzerlik', 'farklılık', 'etki', 'etkilenme', 'esinlenme', 'yakınlık' kavramları açısından inceleyen bir disiplindir. Konusu genel edebiyat ve dünya edebiyatını oluşturan ulusal edebiyatlar arasındaki karşılıklı ilişkilerle oluşan edebiyat 'bireşimleri'dir. İşlevi ise, aynı dilde ya da farklı dillerde yazılan iki veya daha fazla sayıda eseri 'konu', 'düşünce'

veya ‘biçim’ açısından incelemek; ortak, benzer ya da farklı yanlarını saptamak ve bu benzerlik ve farklılıkların nedenleri konusunda yorumlar yapmak olarak tanımlanabilir (Ülserver, 2007: 11).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi “kendi”ni tanımaktan yola çıkarak “öteki”ni de aktaran bir disiplindir. Özcan, karşılaştırmalı edebiyat bilimini, ‘ben’ ve ‘öteki’ kavramlarından hareketle şöyle değerlendirmiştir:

Karşılaştırmalı edebiyat anlayışının temelinde, toplumların kendi varlıklarını önce sözlü ardından yazılı olarak ifade etmelerinden daha eskilere giden bir anlayışlar bütünü bulunmaktadır. Bu bütünün oluşmasını öncelikle kendini bir varlık olarak içinde bulunduğu ortama yerleştiren özne’nin, aynı ortam içinde bulunan diğer öznelere bakışı belirler. Çağlar boyunca ‘ben’ karşısında bir ‘öteki’ fikri oluşur: Öznenin kimliğinin ayrılmaz parçası haline gelecek, onu tanımlarken vazgeçilmez bir terim haline alacak öteki’ne doğru yolculuk karşılaştırmalı edebiyatın da temelinde yatan yönelişi oluşturmaktadır (Özcan, 2002: 364).

Bassnett ‘karşılaştırmalı edebiyat nedir?’ sorusuna verilecek en basit yanıtın; ‘Karşılaştırmalı edebiyatın disiplinlerarası ve yazınlararası bağlantıları kültürlerarası metinler yoluyla inceleyen bilim dalı’ olduğunu belirtir. Bassnett, Rene Wellek tarafından ‘karşılaştırmalı edebiyat krizi’ olarak adlandırılan sorunsala da değinir ve karşılaştırmalı edebiyat kavramının ortaya atıldığı 19. yüzyıldan bugüne hala tartışılan çeşitli sorulara eserinde yer verir. Bu sorular karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının amacını, karşılaştırmının herhangi bir şeyin amacı olup olmayacağını ve karşılaştırmalı edebiyatın bir disiplin mi yoksa sadece bir çalışma alanı mı olduğuna dair unsurları barındırır (bkz. Bassnett, 1993: 1-2).

Aydın, Aytaç’ın karşılaştırmalı edebiyat alanını “edebiyat tarihi” ve “edebiyat eleştirisi” gibi, edebiyat biliminin alt bilim dalları arasına yerleştirdiğini, bu durumda karşılaştırmalı edebiyatın yöntemsel açıdan başlangıç noktasının genel edebiyat biliminin de kaynağı olan klasik dönem olduğunu söylemektedir (bkz. Aydın, 1999: 17). Bu paralelde düşünen Rousseau ve Pichois da görüşlerini şöyle belirtmişlerdir:

Karşılaştırmalı edebiyatın geçmişinin, kelimenin tam anlamıyla, tarih öncesiyle karışması oldukça muhtemeldi; iki edebiyat aynı anda ortaya çıkar çıkmaz, karşılıklı değerlerini ortaya çıkarabilmek için mukayese edilir: Yunanca ve Latince, Ortaçağ Roman dili edebiyatları, XVIII. yüzyıldaki Fransızca ve İngilizce gibi milli bir önceliğin kabul ya da reddi demek olan karşılaştırmalı edebiyat,

pozitivist hatta bilimsel dönemde bile, köklerini hiçbir zaman unutmuş değildir (Rousseau ve Pichois, 1994: 18).

Rousseau ve Pichois'nun görüşlerine katılan Praver de karşılaştırmalı edebiyatın Romalıların kendi şiir ve oratoryalarını Yunanlılarınkıyla karşılaştırmalarıyla temellerinin atıldığı düşüncesindedirler (bkz. Praver, 1973: 10; Akt. Aydın, 1999: 18-19).

Aydın “karşılaştırmalı edebiyat” teriminin, alanın karşılaştığı tüm sorunların başlangıcını oluşturduğunu savunur. Yani, bir karşılaştırmacı ‘karşılaştırmalı edebiyat’ teriminin anlamı, tanımı, içerik ve işlevinin ne olduğu gibi sorularla karşı karşıya kalmaktadır (bkz. Aydın, 1999: 9).

Karşılaştırmalı edebiyat teriminin alan adına yarattığı zorluklara Wellek ve Warren da değinir. Onlara göre; “Karşılaştırmalı edebiyat zorluklar yaratmış bir terimdir ve şüphesiz bu önemli edebi inceleme tarzında görülen akademik başarının beklenenin altında olmasının sebeplerinden biri terimin kendisidir” (Wellek ve Warren, 2005: 31).

Karşılaştırmalı edebiyat kavramının akademik bir disiplin olarak algılanması 1890’lardan sonra Realist-Naturalist akımın son bulmasıyla gerçekleşmiştir (bkz. Aydın, 1999: 22). Aydın, karşılaştırmalı edebiyatın bir disiplin olarak ele alındığı 19. yüzyıldan bugüne kadar incelenmesinde, bu alanın oluştuğu sosyo-kültürel ve siyasal koşullara bağlı olarak şekillendiğinin görüleceğini belirtir. Karşılaştırmalı edebiyat bu dönemin siyasal ve sosyal koşullarına bağlı olarak ulusçu ve Avrupamerkezci bir gelişim süreci gösterir. Karşılaştırmalı edebiyatın oluştuğu dönemin “tutucu” kimliğiyle 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar hareket ettiğini ve bu dönemde Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin bu alanda söz sahibi olduğunu belirten Aydın, yapılan çalışmaların da bu üç ulusun yazınından hareketle yapıldığını ve yine bu çalışmalarda ikili ve eşzamanlı özgün metinlerin kullanıldığını da aktarır. Tutucu anlayıştaki karşılaştırmalı edebiyatın özgün metinlerin kullanımını zorunlu kılması, çeviriye değer verilmediğinin, çeviri, çevirmen ve çeviri yapıtların dışlandığının kanıtı olarak algılanabilir. Hatta öyle ki; bu dönem karşılaştırmalı edebiyatçılarına

göre, iyi bir karşılaştırmacı özgün metinleri özgün dillerde okuyup algılayan araştırmacıdır (bkz. Aydın, 1999: 10-11). Buna benzer bir tespitte bulunan Bassnett da, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının ilk dönemlerde, “iki dilli” ve “eş zamanlı” anlayışla yapıldığını belirtmektedir. Bu anlayışa göre, karşılaştırmalı çalışma yapılacak eserlerin dönemleri dahi aynı olmalı, farklı zaman dilimlerinde oluşturulan yazınsal ürünler göz önünde bulundurulmamalıdır (bkz. Bassnett, 1993: 28).

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin 19. ve 20. yüzyıllardaki sınırlamacı, kısıtlayıcı yapısına değinen Gültekin, bu durumu şöyle değerlendirmiştir:

19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar dönemin siyasal ve kültürel ruhuna uygun olarak ulusçu ve Avrupamerkezci bir gelişim süreci gösteren karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan bu sınırlama, adından söz ettiğimiz ülkelerin yazarları, yapıtları, yapıt içerikleri ve ele alınan konuları bakımından da edebiyat dünyasında kendini hissettirmiştir (Gültekin, 2002: 343).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında gözetilen bu koşullar, onu ister istemez “seçkinci” bir düzleme oturtmuştur. Bu “seçkinci” yaklaşım iki farklı ulusun “saygın” eserlerini ele almakta ve eserlerin özgün dilinden okunmasını zorunlu kılmaktadır. Özgün dilden okuma gerektiren söz konusu algılayış, bir anlamda çeviri eser kullanımını ikinci plana itmiş ve çeviri eserlere gereken önemi vermemiştir (bkz. Aytaç, 2003b: 41).

Karşılaştırmalı edebiyat alanının algılanmasında 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada değişen demografik yapı ve bağımsızlık mücadelesine giren sömürge toplumların hareketleri, Amerika başta olmak üzere demokratikleşme hareketlerinin görülmesi, karşılaştırmalı edebiyat alanını yeni bir oluşum sürecine sokmuştur. Bu süreç çerçevesinde karşılaştırmalı edebiyat alanı daha liberal ve kozmopolit bir yapıya bürünmüş ve özellikle bu değişim 1980-1990 arasında ivme kazanmıştır. Artık küreselleşmenin konuşulduğu bir ortamda tutucu ve Avrupamerkezci bir algılamının varlığını sürdürmesi olanaksızdır. 20. yüzyılın ikinci yarısına dek alanda hakim olan algılayışlar terk edilmiştir. Artık alan, içerik, konu, edebiyat, yapıt ve yazar bağlamında geleneksel hale gelen kalıplar yıkılmış,

özgün metinlerden okuma ve çalışma gibi katı kurallar geçerliliğini yitirmiştir. Özgün metnin kullanılması zorunluluğun ortadan kalkmasıyla çeviri, çevirmen ve çeviri metin yeniden önem kazanmıştır (bkz. Aydın, 1999: 11-12).

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin toplum dinamiklerine bağlı olarak değişen yönelimlerin, oluşan yeni ekollerin nedenleri üzerinde de durulmuştur. Sakallı'ya göre değişen küresel öncelikler ve ulusal bazdaki hareketlenmeler, karşılaştırmalı edebiyatın 'tutucu' yapısını kırmıştır:

Karşılaştırmalı yazınbilimin tarihi incelendiğinde, karşılaştırmalı yazınbilimi ekollerinin oluşmasında değişik yazın-tarihsel ve toplum-tarihsel yönelimlerin etkin rol oynadığı görülür. Karşılaştırmalı yazınbilimin oluşumunu belirleyen en önemli öge, diğer yazınbilim dallarında olduğu gibi, yazın dışı süreçlerdir. Yazın dışı süreçlerin başında; Avrupa'da yaşanan ulusçuluk anlayışı ve ulusal bilinçlenme, uluslarüstüçülük ve kozmopolitizm anlayışı gibi düşün-tarihsel yönelimler ve siyasal akımlar gelir (Sakallı, 2006: 11).

Genel hatlarıyla ortaya konulan karşılaştırmalı edebiyat bilimi, gerek taşıdığı misyon gerekse inceleme alanı nedeniyle çeviriyle ve çeviribilimle ilişkide olmak durumundadır. Bir alt başlıkta Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi – Çeviribilim ilişkisinin boyutları ve bu ilişki üzerine çeşitli değerlendirme ve tespitler yer alacaktır.

2.2. KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ – ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere farklı ulusların yazın eserlerini inceleyen ve bu inceleme doğrultusunda o ulusların kültürel öğelerine dair çıkarımlarda bulunan bir alandır. Bu bilim dalı, amaç ve görevi doğrultusunda şüphesiz farklı dillerden yapılan çevirilere gereksinim duymaktadır. Bugün birçok komparatiste uzak gelebilecek olan Güney Amerika ya da Uzakdoğu edebiyatlarının karşılaştırmalı edebiyat isterlerince incelenebilmesi ancak bu eserlerin komparatistin bildiği dile ya da dillere çevrilmesiyle mümkün olacaktır.

Çeviribilim ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi arasındaki ilişkiyi anlamının yolunun çevirinin akademik bir alan haline gelmesi sürecini izlemekle daha iyi anlaşılacağı dile getirilmektedir. Çeviri etkinliği, tarih öncesi çağlardan başlayarak gündelik hayatta önemli bir yeri olduğuna, edebiyat tarihi içerisinde karşılaştırmalı edebiyatın ortaya çıkma ve gelişim sürecinde etken rolüne rağmen antik dönem dışında çeviri etkinliğinin edebiyatın gölgesinde kaldığı ifade edilmektedir. Hümanizma akımının temelinde bir çeviri etkinliği olduğunu belirten Aytaç'a (bkz. Aytaç, 2003b: 43) katılan Ülsever, bunun gibi pek çok akım ya da dönemin oluşumunda çeviri faaliyetlerinin de katkısı olduğu görüşündedir. Çeviribilimin tüm bu önemli katkılarına rağmen akademik bir disiplin olarak algılanması 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşir. Bundan önceki dönemlerde çeviri, dil öğretiminde bir araç olarak kullanılmaktadır (bkz. Kuran Burçoğlu, 1993: 8).

Her iki disiplinin oluşum safhaları da benzerlikler taşımaktadır. Çeviribilimin akademik bir alan olarak ele alınmasının, karşılaştırmalı edebiyatın bilimsel bir düzleme konumlandırılmasıyla benzer aşamalardan geçtiği iddia edilebilir. Bu aşamalara örnek olarak çevirinin çeviribilime doğru ilerleyişinde, karşılaştırmalı edebiyat bilimiyle benzer şekilde, çeviriyi salt edebiyatla uğraşan Latince ya da Yunanca'yı bilen kişilerin 'tekelden' çıkararak 'çoğulcu' yaklaşımın payı gösterilebilir (bkz. Ülsever, 2007: 85).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi ile çeviribilimin oluşum süreçlerinin birbirine benzer olduğunu belirtilen bu iki alanın değerlendirme ölçütleri açısından da ortaklıklar taşıdığı söylenebilir:

(...) çeviri ve karşılaştırmalı edebiyat alanları arasında bir paralellikten söz edilebilir. Yazın çevirisi ve karşılaştırmalı edebiyat arasındaki ortak nokta ise 'eşdeğerlik ilişkisi' olarak tanımlanabilir. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacıları nasıl farklı kültürler ve toplumlar arasındaki 'eşdeğerlikleri' saptamaya çalışıyorsa; çevirmen ya da çeviri eleştirmeni de erek metnin eşdeğerliği üzerine odaklanır (Ülsever, 2005: 340).

Bu iki bilim dalı arasındaki ilişki elbette bu ifadelerle açıklanamayacak kadar girift ve karmaşıktır. Bassnett, karşılaştırmalı edebiyat – çeviribilim çalışmaları arasındaki ilişkiyi karmaşık ve sorunlu olarak nitelemektedir. Buna neden olarak,

çevirinin edebiyatın alt alanı olarak tanımlanmasını ve iki dilli yöntemin çeviriye önem vermemesini gösterir. Bassnett ayrıca, Amerikan ekolünün çeviriyi dilbilimin alanına giren bir etkinlik olarak görmesini de eleştirir. Kuzey Amerika karşılaştırmalı edebiyat ekolünün, çeviriye yönelik tüm çalışmaları ve soruları dilbilimin etkinlik alanında gördüğünü belirtir (bkz. Bassnett, 1993: 138-139).

Karşılaştırmalı edebiyat ve çeviribilim alanları çalışma alanları açısından birbirlerinin yararlandıkları gibi farklı anlamlarda da etkileşim içindedirler. Aytaç bu iki bilim dalının ilişkisine ve disiplinlerarası çalışmanın bu alanlara katkılarına değinmiştir:

Orijinale bağlı, eserin üslup ve anlatım özelliklerini çeviride yansıtmayı başaran usta çevirmen de komparatistlere faydalı olur, ama başka türlü. Yapıtı çeviri, orijinal edebi özellikleriyle tam olarak amaç dilde verdiği için karşılaştırmalı edebiyat biliminde orijinalin yerini tutacak metin olarak kullanılabilir (Aytaç, 2003b: 123-124).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, Amerikan Ekolü bağlamında çeviriye gereksinin duymaktadır. Bu gereksinme çeviri etkinliğini bir bilim alanı olarak gelişimini sağlamıştır:

Bilindiği gibi, günümüzde karşılaştırmalı edebiyat Amerikan ekolünün etkisiyle uluslarüstü ve kültürlerüstü bir bakış açısı kazanmıştır. Karşılaştırmalı edebiyatın geniş açılı bir tanımı, edebiyat çoğul-dizgesi içinde çeviri yazın yapıtlarının da çalışılmasını gündeme getirmiş ve çeviri etkinliğinin tek başına bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerden biri olmuştur (Ülser, 2007: 81-82).

Aytaç ayrıca karşılaştırmalı edebiyat biliminin, çeviribilimin verileriyle uğraşı alanını genişlettiğini belirtmiş ve hatta “dünya edebiyatı tarihi aslında edebi çevirilerin tarihidir” (Aytaç, 2003b: 121-122) demiştir. Aytaç, birbirine benzeyen, köken akrabalığı olan dillerin arasında geçişin kolay olduğunu, sözgelimi bir Alman yazarın İngilizceyi, İngiliz edebiyatına yönelik incelikleri kavrayabilmesinin kolaylığını dile getirir. Fakat her okunan edebiyatın, dilini ve kültürünü bilmenin çoğunlukla imkansızlığına da değinen Aytaç, kültür dünyalarının yazarı ve eseri anlamada güçlük çıkarabileceğine vurgu yapar. Tüm bu zorlukların çözüm noktası olarak edebi çeviriyi gösteren Aytaç, edebi çeviriyi yabancı edebiyatları tanımada

vazgeçilmez bir araç olarak nitelendirir (bkz. a.g.e.: 41). Günümüzün hızla değişen ve etkileşen dünyasında “farklı” olanı tanımak bir zorunluluk haline gelmiştir, bu etkileşme eyleminin salt tek yönlü değildir, karşılıklı bir etkileşimden söz edilmesi gerekir. “Farklı olan” sadece kültürel, toplumsal ya da ekonomik değişimlere yol açmaz, yazınsal dizgeler de etkileşimle birlikte değişir (bkz. Ülsever, 2005: 340).

Aytaç, çeviribilimi karşılaştırmalı edebiyatın bir kolu olarak görenlerin başında Lefevere, Lambert, Hermans, Bassnett, Mc Guire ve Toury'nin geldiğini belirtir. Aytaç ayrıca bu kişilerin edebiyat çevirilerinin alımlanma tarihçesini ortaya çıkarmaya önem vererek çeviriyi genel edebiyatın bir halkası olarak gördüklerine ve bu ilkeler bağlamında çevirinin, karşılaştırmalı edebiyat biliminin isterleriyle örtüştüğüne değinir (bkz. Aytaç, 2003b: 124).

Genel edebiyat biliminin çeviriyi, ulusları birbirlerine yaklaştıran bir yapı olarak gördüğünü savunan Sakallı, bu iki alanın birbirlerine olan etkilerine ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin çeviribilimden nasıl ve hangi yönleriyle yararlandığına, çeviri faaliyetlerinin genel edebiyat dizgesinin oluşumuna etkisini şu şekilde belirtir:

Genel ve karşılaştırmalı yazınbilim, çevirinin metinlerarası, yazınlararası ve kültürlerarası işlevlerinin, diğer bir deyişle 'söyleşimsel' boyutunu belirginleştirmeye çalışır. O nedenle de 'çevirinin işlev odaklı' bir anlayış ve yöntemle çalışır. Çeviri etkinliğini salt dilsel bir aktarım edimi olarak değerlendirmeyi, çevirinin ve özellikle de yazın çevirilerinin geniş alana yayılan metinsel, yazınsal ve kültürel etkinliklerini belirginleştirmeye çevirilerin uluslar arasındaki kültürel, dilsel, özellikle de yazınsal etkileşim ve gelişmelere yaptığı katkıları aydınlatmaya, genel ve dünya yazınının oluşumuna olan etkisini araştırır (Sakallı, 2006: 196-197).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi bağlamında çeviri metnin önemi ve incelenmesi farklılık göstermiştir. Edebi çeviriyi, karşılaştırmalı edebiyatın ikili karşılaştırma alanı olmaktan çıkararak van Tieghem, çeviriyi kaynak metinden değil, çeviri metinden yapılan çeviri üzerinden inceler ve böylece çevirideki kültürel öğelerin aktarımına değinir (bkz. Van Tieghem, 1931: 161, Akt: Aytaç, 2003b: 124). Sakallı da, karşılaştırmalı edebiyatın çeviri metinleri nasıl değerlendirdiğine ve hangi yönleri üzerinde durduğuna eserinde şu şekilde yer vermiştir:

Karşılaştırmalı yazınbilim öncelikle bölgesel, ulusal yazınlar, metinler ve kültürler arasındaki temaslarla, iletişim ve etkileşimlerle; diğer bir deyişle 'metinlerarası, yazınlararası ve kültürlerarası söyleşimlerle' ilgilenir; yazın görüngülerini, ulusal yazınlar arasındaki ilişkileri uluslar arası çerçevede araştırır. Araştırma malzemesini salt yabancı dilde yazılmış özgün yazın yapıtlarıyla sınırlandırmaz, özgün yapıtların diğer dillere yapılmış çevirilerini de araştırma evreninin içine alır. Karşılaştırmalı yazınbilim yazın çevirilerini öncelikle işlevsel yönüyle, diğer bir deyişle metinsel, yazımsal, kültürel işlevleriyle değerlendirir ve araştırır (Sakallı, 2006: 198).

Çevirinin bir disiplin haline gelmesinde diğer disiplinlerle olan etkileşiminin her zaman yararlı olmayabileceğini de savunan görüşler vardır. Bu görüşte olan Yücel, bir disiplinin diğer alanlarla etkileşim halinde olmasının doğal olduğunu fakat bu etkileşimin iki disiplinin oluşum ve gelişim süreci açısından benzer yararlar sağlamayacağına değinir:

Çeviri olgusunu kendi alanları açısından irdeleyen ve değerlendiren söz konusu alanlar, çevirinin özerk bir bilim dalı olabilmesi için yeterli bir altyapı oluşturmayı gittikçe güçleştirmiştir. Bunu bu alanlardan beklemek de gerçekçi değildir. Bilimsel alanların birbirinden etkilenmesi ya da yararlanmaları, o alanları zenginleştirebilir. Fakat burada her alan çeviriyi kendi bakış açısıyla değerlendirdiğinden, onu dilbilim ve yazınbilim gibi kendi alanlarının bir kolu olarak görmüşlerdir. Başka bir anlatımla, çeviri bu alanlarda genellikle ikincil derecede bir araç konumuna itilmiştir (Yücel, 2007: 80).

Türkiye'de yapılan karşılaştırmalı edebiyat bilimi çalışmalarında kullanılan çeviri eserlerin seçiminin titizce yapılmadığına değinen Gülmüş, şunları söylemiştir:

Ülkemizdeki KEB'i alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, KEB'in diğer filolojilerden ayırt eden bir özelliğin, kaynak metin olarak çeviri eser kullanımına ilişkin yaklaşım olduğu söylenebilir. Bir Alman, İngiliz, Fransız ya da her hangi bir yabancı dil ve edebiyat bilimcisi uzmanlık alanıyla ilgili yabancı dilde yazılmış bir esere yorum getirdiğinde, eseri mutlaka yazıldığı dilde sunarken, KEB'indeki eğilimin, inceleme ve araştırmalarda kaynak metin olarak söz konusu eserlerin güvenilir baskıları yerine çevirilerini kullanmak olduğu dikkat çekmektedir (Gülmüş, 2010: 276).

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin çeviri metinlerden yararlandığına değinen bir diğer isimse Aytaç'tır. Fakat Aytaç, bunun her iki alan için de olumsuz bir anlam taşımadığını, orijinaline bağlı, üslup ve anlatım özelliklerini erek metne yansıtan çevirmenin, karşılaştırmalı edebiyatın araştırma alanını geliştirdiğini söyler (bkz. Aytaç, 2003b: 123-124). Ayrıca Aytaç, Karşılaştırmalı edebiyat biliminin

Almanya'daki gelişimini aktarırken, bu alanı seçen öğrencilere çeviribilim derslerinin tavsiye edilmesini, karşılaştırmalı edebiyatın edebi çeviriye gereksinim duymasıyla açıklar. Özetlemek gerekirse Aytaç'a göre karşılaştırmalı edebiyat biliminin çeviri eser kullanması bir eksiklik değildir (bkz. a.g.e.: 59).

Bassnett'e göre, Toury, Lefevere, Hermans, Lambert ve daha birçok akademisyenin çalışmaları büyük kültürel değişim dönemlerinde çevirinin önemini ortaya koymuştur. Even-Zohar, kültürün içinde bulunduğu şartlara göre çeviri faaliyetlerinden yararlandığını belirtmiştir. Ona göre, kültür, genişleme evresindeyse, yenilenmeye ihtiyaç duyuyorsa ve değişim öncesi bir dönemi yaşıyorsa, çeviri hayati bir rol oynar ya da tam tersi, bir kültür; tamamen oluştuğunda, sömürge konumuna geldiğinde ve tek başına belirleyici olduğuna inandığında çeviri daha az öneme sahip olur (bkz. Bassnett, 1993: 10). Çevirinin karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt kategorisi olarak benimsenmesine değinen Bassnett, karşılaştırmalı edebiyat teorisyenlerinin, çevirinin önemini bilmelerine rağmen, orijinal dilde okumaya öncelik verdiklerini, çevirinin karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarınca bir bölüm ya da alt alan olarak algılandığını belirtmiştir (bkz. a.g.e. : 139).

Bassnett, karşılaştırmalı edebiyattaki kimi yönelimlerin, çeviriyi tamamen ikinci plana attığına değinir. Örneğin, 20. yüzyılın başındaki ikili karşılaştırma çalışmalarına göre iyi bir komparatist kaynak metni orijinal dilinde okumalıdır. Bu yargı şüphesiz karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında çeviri eser kullanımını engelleyici bir yaklaşımdır ve karşılaştırmalı edebiyat – çeviribilim ilişkisini etkilemiştir. Bassnett, karşılaştırmalı edebiyat ve çeviribilim arasındaki ilişkide farklı görüşlerin bulunduğunu da belirtir. Bu görüşlerden ilki çoğuldizge kuramını yadsımaktadır. Bir diğer görüş ise karşılaştırmalı edebiyat ile çeviribilim arasında hiçbir ilişkiden söz edilemeyeceğini, çevirinin dilbilim alanına ait bir olgu olduğunu savunur. Bassnett bu iki görüşe de katılmaz, ona göre karşılaştırmalı edebiyatın yaşadığı sorunların ana nedeni 19. yüzyıl Avrupa merkeziliğinin kültürlerarası çevirinin siyasal sonuçlarını kabul etmemesidir. Çeviribilim ve karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında kültürel aktarımının ne oranda gerçekleştiği ve 'kim',

‘nerede’, ‘ne zaman’, ‘nasıl’, ‘kim için’, ‘neden’, ‘kimin tarafından’ gibi soruların yanıtlandığı aktarımlara yönelmelidir (bkz. a.g.e.: 158–160).

Söz konusu iki alanın etkileşimine yönelik görüş bildiren çeviribilim alanında çalışan akademisyenlerden birçoğu, çeviri metin – orijinal metin ayrımını ve bu ayrımın ortadan kaldırılması yönünde çaba sarfetmişlerdir. Çeviri metnin orijinal metinden daha düşük bir seviyede alımlanmasını eleştiren bir diğer kuramcı da Even Zohar’dır. Even Zohar, çeviriye bu şekildeki yaklaşımlardan duyduğu memnuniyetsizliği belirterek, çevirmenlerin ya da çeviri kuramcılarının, çevirinin asla orijinal metinle eşit olamayacağı, dillerin birbirlerinden farklılığı, çeviri sırasında kültürün de aktarıldığı, çeviride özgün metindeki ‘ruhun’ kaybolduğuna dair söylemlerle adeta birtakım zorluklara maruz kaldıklarını belirtir (bkz. a.g.e.: 139-140).

Aynı noktaya vurgu yapan bir diğer isim de Belloc’tur. Bassnett, Belloc’un sözlerine yer vererek, çeviriye yönelik olumsuz görüşlerin çokluğuna ve çeviri metnin özgün metin gibi kabul görülmemesini dile getirir. Belloc, çevirinin ‘ikincil’ bir sanat olarak görüldüğünü ve hiçbir zaman orijinal metnin yerini tutamayacağı inancının hakim olduğunu söyler ve bunun da çevirinin önemini azalttığını belirtir (bkz. a.g.e.: 138).

Çevirinin ve çeviri metnin ikincil olarak konumlandırılmasıyla ilgili pek çok araştırmacı; edebiyat dizgesinde edebi çeviri uzun süre iki dil arasında sözcük, söz dizimi düzlemi ve kavramsal karşılıkların bulunması olarak algılandığını, çeviri eserin, özgün eserin bir kopyası olarak düşünülmesi ve çevirinin kaynak metin odaklı bir eylem olduğu görüşünün, çeviri edebiyatın genel edebiyat dizgesinde ikincil konumda algılanmasına neden olduğunu savunmaktadır. (bkz. Lefevere, 1985; Aksoy, 2002; Munday, 2001; Bassnett, 1993; Snell – Hornby, 1988; Holmes, 1970: Akt: Ülsever, 2007: 81).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi – çeviribilim ilişkisinin değişmesinde ve gelişmesinde çoğuldizge kuramının rolü olduğu da savunulmaktadır. Çeviri yazın birincil konumdaysa, çeviri ve özgün metinleri birbirinden ayırt etmek zorlaşır ve

çeviri metin özgün metne daha yakın konumda yer alır. Çeviri dizgesi ikincil konumdaysa çeviri metnin erek dizgenin normlarına uygun olması gerekmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin özünde varolan eserle birlikte kültürün de tanıtılması düşüncesi, Even-Zohar'ın oluşturduğu “Çoğuldizge kuramı”nda mevcuttur ve çoğuldizge kuramının benimsenmesiyle karşılaştırmalı edebiyat ve çeviribilim ilişkisinde bakış açıları değişmiştir (bkz. Aksoy, 2002: 44).

Bassnett, çoğuldizge kuramından hareketle hem çeviribilime hem de karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bassnett'in bu bakış açısını, karşılaştırmalı edebiyat ve çeviribilim ilişkisini üç aşamada değerlendirmek mümkündür (bkz. Bassnett, 1993: 140).

Bu aşamalardan ilki çoğuldizge kuramının etkisiyle gelişir. Bu bağlamda, çeviri çalışmalarındaki belirsizlik ve genel edebiyat dizgesinin çeviriye karşı takındığı tavır eleştirilerek, çevirinin ulusal kültürlerin gelişiminde payı olduğunu belirtilir (bkz. a.g.e.: 141).

Zohar'ın ortaya koyduğu çoğuldizge kuramının benimsenmesi, karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve çeviribilimi birbirine yaklaştırmıştır, denilebilir. Bu kurama göre, çeviri eserlerin oluşturduğu çeviri yazın dizgesi, genel edebiyat dizgesini geliştirebilir ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin uğraş alanının genişlemesine de katkı sağlar (bkz. Ülsever, 2007: 88).

İkinci aşamada çeviride ‘norm’ ve ‘amaç’ doğrultusunda yönelim söz konusudur. Bu aşamada kaynak dilden erek dile yapılan çevirilerde ‘yeterlilik’ ve ‘kabul edilebilirlik’ ilkeleri benimsenmiştir. Çoğuldizge kuramında görülen bu iki ilke, Skopos kuramında teke iner ve ‘kabul edilebilirlik’ olması yeterli hale gelir (bkz. Aksoy, 2002: 47–48). Bu kuram çerçevesinde kaynak ve erek metinler kendi gerçeklikleri içerisinde ele alınır ve kaynak metin kaynak kültür; erek metinde erek kültür için üretilir (bkz. Berk, 2005: 150). Skopos kuramına göre, çevirmenin, kaynak metnin, erek metnin ve yayınevının bir amacı vardır ve bu amacı oluşturan etmenler dikkate alınmalıdır. Skopos kuramında da çeviri, erek odaklı ve işlevsel olmalıdır (bkz. Vermeer, 1996: 43 -46; Akt. Ülsever, 2007: 90).

Üçüncü aşamayı Bassnett yapısalılık sonrası dönem olarak tanımlar (bkz. Bassnett, 1993: 147). Çoğuldizge kuramını eleştiren Lefevere ve Bassnett kendi modelleri olan “Manipulation School”u oluşturmuşlardır. Onlara göre, çeviride ‘özgün metin’ diye bir olgunun varlığından söz edilemez, çeviri, çevirmenin alımlamasıyla ilgilidir. Çeviri, yeniden yazma olarak değerlendirilmektedir (bkz. Bassnett, 1993: 147).

Üçüncü aşamayı değerlendiren Ülsever, toplumlararası etkileşiminin özgün metinlerle değil, çeviri metinlerle gerçekleştiğini ve çevirinin ‘yeni yazma’ olarak nitelendirilmesiyle beraber yazınsal sistemlerin gelişeceğini savunur ve “özgün metne ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda özgün metnin alımlanması çevirisi sayesinde gerçekleşmektedir, çevirinin yeniden yazma olarak tanımlanması hem edebiyat kuramı, hem de karşılaştırmalı edebiyat alanında alımlama ve aktarma açısından önemlidir” (Ülsever, 2007: 93) diyerek bu aşamanın önemine değinir.

Bassnett ve Lefevere, araştırmalarında tüm çeviri metinleri ele alarak çeviriye çok alanlı bir yaklaşım getirirler. Onlara göre, çeviri çalışmalarının kendi başına bir disiplin haline gelmesinde karşılaştırmalı edebiyat ve kültürel tarihe dayalı yöntemlerle gelişmesinin payı yadsınamaz. Bassnett ve Lefevere, çeviri olgusunun dünya kültürünün gelişiminde bir unsur olarak görüldüğünü ve karşılaştırmalı çalışmaların çeviri olgusuna yer vermeden yapılamayacağını belirtirler (bkz. Bassnett ve Lefevere, 1990: 2).

Çeviri ediminin “Dönüşüm Modeli” uyarınca ‘yeni yazma’ olarak özetlenmesi, edebi çeviri ve karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan çalışmaların da yönünü değiştirmiştir. Bu yön değişikliğiyle birlikte karşılaştırmalı çalışmalar Avrupa dışına çıkmıştır (bkz. Bassnett, 1993: 155).

Aytaç ise çeviribilim – karşılaştırmalı edebiyat ilişkisinin “Manipulation School” bağlamındaki yaklaşımını şöyle belirtir:

Çeviribilimi karşılaştırmalı edebiyatın bir kolu olarak görenlerin başında, ‘Manipulation School’ adıyla anılan ekolün temsilcileri, mesela A. Lefevere ve J. Lambert, Th. Hermans, S. Bassnett Mc Guire ve G. Toury gelir. Bunlar ilke olarak, çeviri sürecinde yapılan

değişiklikleri kabul ederler ve bu yüzden de eşdeğerlik tezine önem veren dilbilimsel çeviribilimin karşı kutbunu oluştururlar. Araştırmalarının merkezini edebi çeviriler oluşturur ve deskriptiv (betimleme) tarzda çalışır, edebiyat çevirilerinin alımlanma tarihçesini ortaya çıkarmaya önem vererek çeviriyi genel edebiyatın bir halkası olarak görürler (Aytaç, 2003b: 124).

Aytaç ayrıca “Manipulation School” olarak nitelenen çeviribilimcilerin edebiyat çevirmenini ‘kültürlerarası alışverişin gerçekleştiricisi’ olarak değerlendirdiklerine değinerek, çevirmenin kişisel yorumunu çeviride yansıtmasını beklediklerini de belirtir (bkz. a.g.e.: 125).

Sonuç olarak; karşılaştırmalı edebiyat bilimi – çeviribilim arasındaki ilişkinin incelenmesinde her iki bilim dalının da bu disiplinlerarası çalışmadan olumlu yönde etkilendiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki; karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında artık çeviri başat faktörlerden biri konumuna gelmişken, çevirinin akademik bir disiplin haline gelmesinde de karşılaştırmalı edebiyat bilimi pay sahibidir.

3. BÖLÜM: ÇEVİRİ ETKİNLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çeviri etkinliğinin tarihsel gelişimine genel hatlarıyla değinilecek bu bölümde, ilk olarak edebi metinlerin çevrilebilirliği / çevrilemezlik sorunsalına değinilecektir. Yüzyıllar boyu insan hayatında bir şekilde etkili olan çeviri, bazı dönemlerde ve bazı isimlerce “olanaksız”la nitelendirilmiştir. Bu sorunsala değinilecek ve daha sonra çevirinin tarihsel gelişimi kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1. EDEBİ ÇEVİRİ BAĞLAMINDA ÇEVİRİLEBİLİRLİK / ÇEVİRİLEMEZLİK SORUNSALI

Çeviri etkinliği alanındaki önemli tartışma konularından biri de “çevirinin olanaklı olup olmadığı” sorunsalıdır. Bu konu, çeviriyle ilgili başka başlıklarda olduğu gibi çok tartışılmıştır. Çevirinin olanaklı olup olmadığı konusunda çeşitli yazarlar fikir belirtmişlerdir. Örneğin Cervantes çeviriyi; ‘ters konmuş bir halıya’ benzetir, ‘motifler oradadır ama güzelliklerinden hiç biri görünmez’. Dante ise çevirinin olanaksızlığına vurgu yapar. Dante ‘şiir yoluyla uyumlu kılınmış şeylerin hiçbiri kendi dilinden bir başka dile hoşluğu ve uyumu bozulmadan aktarılamaz’ görüşündedir. Alman düşünürlerinden Humboldt ise; ‘her çeviri, tartışmasız olarak, gerçekleşemeyecek bir işi çözmeye girişimi gibi görünür bana’ diyerek çevirinin olanaksızlığını dile getirir. Schlegel de tıpkı Humboldt gibi çevirinin olanaksızlığına inanır. ‘Çeviri ölümüne yapılan bir düellodur, çeviren ya da çevrilen kaçınılmaz olarak ölür’ sözü onun çeviriye bakışının en somut göstergesidir. İngiliz George Borrow çeviriyi sadece yankıdan ibaret bulduğunu söylemektedir. Voltaire ise, çevirinin kaynak metnin güzelliklerini azaltıp hatalarını çoğalttığını dile getirir (bkz. Cary, 2004: 79-80). Hatim ve Mason ise bu sorunun çözümüne katkı sağlamak amacıyla, çeviriyi, kaynak metin yazarı ile erek okur arasındaki iletişim süreci olarak görmenin, çeviriye dair en eski tartışmalardan olan çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorununda çeviri kuramcılarının katkı sağlayacağı görüşündedirler (bkz. Hatim ve Mason, 1990: 13). Hugo Friedrich, edebi çevirilerin dillerarasındaki sınırdan konumlandırılmaya devam edilmesi nedeniyle, çevirinin bir dilden diğer dile

çevrilemezlik gerçeğiyle başa çıkması gerektiğini savunarak, bir anlamda çevrilemezlik düşüncesini savunanlar arasında yer almaktadır (bkz. Friedrich, 1992: 11).

Çevrilemezlik sorunsalı, Rönesans dönemindeki kuramcılarının da cevap aradığı bir sorundur. Fakat bu dönemde, çok büyük bir sorun olarak algılanmamıştır. 18. yüzyılda ise bu sorun sistematik olarak tartışılmaya ve tarihi ve dilbilimsel açılardan ele alınmaya çalışılmıştır. Çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorununu Fransa’da Diderot ve d’Alembert, Almanya’da ise Schleiermacher ve Humboldt ele almıştır. Schleiermacher; özgün metnin biçimsel mükemmeliğini gösterirken onun doğal olarak sadece orijinal dilde üretilip açıklanabileceği görüşünü savunur. Schleiermacher ayrıca çeviride biçim odaklı çeviri yapılmasını, çeviriyi kaynak metnin biçimsel özelliklerinin belirlemesi gerektiğini belirtir. Onun gibi düşünen Humboldt da biçimsel çeviri yaklaşımını savunur (bkz. Schleiermacher, 1992: 14-16). Çevrilemezlik düşüncesinde olan bir diğer isim de filozof Arthur Schopenhauer’dır. Schopenhauer, her kelimenin diğer dilde eşdeğeri olamayacağını, bu nedenle bir dilde anlatılanların içeriğinin diğer dille anlatılamayacağını savunur. Schopenhauer, tüm çevirilerin yapay ve zorlama olduğunu iddia ederek, bir çeviri kütüphanesinin, reproduksiyon resim galerisinin niteliğine sahip olacağını belirtmiştir (bkz. a.g.e.: 32-33).

Çevrilemezlik düşüncesiyle ilgili farklı yaklaşımlar ve ayrıştırmalar da görmek mümkündür. Bunlardan biri de Catford’un söylemidir. Catford, çevrilemezliği iki başlıkta değerlendirmektedir. “Dilsel” ve “kültürel” olarak isimlendirdiği bu başlıklarla çevrilemezlik düşüncesini açıklamaya çalışan Catford, dilsel çevrilemezlikle; kaynak metindeki ögenin yerine geçecek dilsel unsurun anlamsal ve sözdizimsel açıdan erek dilde olmayışını kasteder. Catford’un ikinci çevrilemezlik başlığı olan kültürel çevrilemezlik ise kaynak metindeki bazı olguların erek kültürde olmayışından kaynaklandığını savunur (bkz. Bassnett, 2002: 37-39).

Cary’e göre, çevirinin olanaksızlığı ile ilgili görüşlerin yanısıra çevirinin mümkün olduğuna değinen Perrault, bir yazarın oluşturduğu kaynak metnin, çevirisiyle birlikte değerlendirilmesinin daha yararlı olacağını dile getirir. Lamantine,

bir şairin metninin özgün dilinden değil de çevirisinden okunmasının daha zevk veren bir uğraş olduğunu savunur (bkz. Cary, 2004: 79-80).

Çeviriye insanların neden ihtiyaç duyduğu ya da çeviri faaliyetlerinin ne gibi dürtülerle ortaya çıktığı sorularına, Yücel, *Tarihsel ve Kuramsal Açısından Çeviri Edimi* adlı çalışmasında şu şekilde yanıtlar arar:

(...) yazılı çevirinin hangi koşullarda ortaya çıktığına da kısaca değinmek gerekir. Bu konuda hangi gelişmeler etkili olmuştur? Burada belirleyici olan iki etmen özellikle göze çarpar. Bunlardan ilki, ulaşım araçlarının gelişmesi ve savaş nedeniyle yabancı bölgelere gidilmesiyle artan ticari ilişkilerin sonucu olarak gelişen şehirleşmenin, farklı kültürdeki insanların bir arada yaşamalarını zorunlu kılması, onların birbirlerini tanınması, araştırması ve karşılaştırmasına yol açmasıdır. İkinci etmen ise, yazı kültürünün toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir aracı olmasıdır (Yücel, 2007: 21).

Yazılı çevirinin oluşumunda iki belirleyici özelliğe vurgu yapan Yücel, toplumsal yaşamda iki dilliliğin önemini ise şu şekilde açıklar:

İnsanoğlunun yerleşik ve ortak bir alanda yaşamın gereği olarak düzenlemelere gitmesi kaçınılmazdı. Uyulacak kuralları geniş insan topluluklarına bildirebilmek ancak yazıyla olası olmuştur. Dolayısıyla toplumsal yaşamda iktidarın bir aracı/simgesi konumuna gelen yazının gücü gittikçe artmıştır. Bu, zamanla devletler arasında gelişen ilişkilere de yansımıştır. Farklı dilleri konuşan iki devlet/iktidar arasında varılan ticari ve askeri anlaşmalarda bir dilin yetersiz kalmasıyla iki dili bir arada kullanmanın gerekliliği doğmuştur. Belki de çevirinin/çevirmenin resmi bir nitelik kazanmasının bundan sonra başladığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır (Yücel, 2007: 21 – 22).

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bazı araştırmacılar çevirinin imkansızlığına değinirken, bazıları da onun yararlı ve mümkün bir faaliyet olduğuna inanmaktadır.

3.2. ÇEVİRİ TARİHÇESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorusuna kısaca değindikten sonra, çeviri tarihçesine genel hatlarıyla eğilmek yararlı olacaktır. Zira çeviri ve çeviri etkinliği döneme, çevirmenlere ve dönemin şartlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Çalışmanın sınırlarını aştığı için değinilmeyen mitolojik unsurlar, çeviri tarihinin ne denli eski olduğunun göstergesidir. Eruz, çeviri etkinliğinin yazılı

kaynaklara göre M.Ö. 4500 yılına değin uzandığını belirtir ve yazılı iletişimden önce de sözlü çeviri etkinliğinin süregeldiğini savunur. M.Ö. 4500 yıllarında Mezopotamya’da bulunan iki ve üç dilli tabletlerin, bu dönemde çeviri etkinliğinin, yaşamın bir parçası olduğuna ispat olarak gösterilir. Ayrıca, M.Ö. 3000’li yıllarda çeviri faaliyetlerinin Eski Mısır’da çok önemli bir yeri olduğunu da görmek mümkündür. Bu dönemde çevirmenler, “dragomane” adını taşırlar ve daha çok ticarete kullanılırlar. Çevirmenler bu dönemde saygın bir kimliğe sahiptirler ve halkla kralın ve ölümlülerle tanrıların arasında arabulucu vazifesi görürler (bkz. Eruz, 2003: 23). Çevirmenlerin sahip olduğu “arabuluculuk” sıfatına dair bir başka yaklaşım da, Weissbort ve Eysteinson da karşımıza çıkar. Antik uygarlıklarda, sözlü çevirmenlerin ticarete ve devlet kurumlarıyla ilişkilerde arabuluculuk görevi yaptığını değinen Weissbort ve Eysteinson, yazının bulunmasıyla bu görevin dilmaçlardan çevirmenlere geçtiğini belirtmiştir (bkz. Weissbort ve Eysteinson, 2006: 1).

Antik dönemden önce Mezopotamya ve Mısır’da yapılan çevirilerde, çevirmenlerin, sözcüğü sözcüğüne bir çeviriden çok, morfolojik bağlamdaki çeviri anlayışlarından bahsedebilir. Morfolojik yaklaşım; kaynak metindeki sözcükleri en küçük birimlerine ayırarak çevirme anlayışıdır. Çevirmenler, “morfolojik yaklaşım”la, kaynağına bağlılığı ve doğruluğı göstermeyi amaçlarlar. Morfolojik çeviri anlayışının kullanılmasında şüphesiz en önemli nedenlerden biri de o dönemde dil olgusunun henüz yerleşmemiş olmasıdır. Bu dönemde çeviri, ikinci dili de bilen küçük bir azınlığa seslenen bir faaliyettir. Çevirmenlerin de bu bağlamda “anlaşılr olma” gibi bir amaçları olduğundan da söz edilemez. Yani bu çeviri anlayışında çevirmen edilgen bir konumdadır. Morfolojik çeviride kaynak metinde varolan sözcük sayısı bile önemli olduğundan, çevirmenin metinde olmayan kelimeler eklemesi ya da metindeki bazı kelimeleri çıkarması onun inandırıcılığını zedeleyecektir (bkz. Yücel, 2007: 23). Yücel, çevirmenlerin bu yolla, kaynak metin yazarının niyetini/amacını da çevirmiş olduklarını savunur:

Başka bir söyleyişle, kendi içinde bir bütün olan metin, onu yaratan koşullardan bağımsız biçimde algılanmaktaydı. Metnin kendisiyle yazarın niyetinin/amacının bir anlamda örtüştüğü düşünölmekteydi. Dolayısıyla, kaynak metni değiştirmeden, sözcük sözcüğe çevirmek,

yazarın niyetini/amacını kavramakla eşdeğer görülmekteydi (a.g.e.: 24).

Antik dönemden önce bahsedilen anlayışla ve arabulucu olma gibi amaçlarla yapılan çeviri faaliyetleri daha sonraki dönemlerde kuramsal açıdan gelişmeler göstermiştir. Çeviri faaliyetlerinin bir disiplin olarak ele alınmasını Bassnett, Romalılar dönemine dayandırır;

Çevirinin tarihçesine kısaca bir göz atarsak, bugün disiplinlerarası ve çok yönlü bir uğraş alanı olarak tanımladığımız çevirinin, ilkin Romalılar devrinde ele alındığını görürüz. Öyle ki, Romalılar “çevirinin mucitleri” olarak adlandırılmıştır (Ülsever, 2007: 47).

Bu doğrultuda görüş bildiren bir diğer isim de Berrin Aksoy’dur. Aksoy’ a göre de “çeviri tarihini inceleyen çalışmalarda, Romalılar dönemi, çevirinin düzenli bir şekilde yapılmasının başlangıcı olarak kabul edilir” (Aksoy, 2002: 14).

Çeviri sözcüğünün ilk olarak hangi uygarlık tarafından kullanıldığı da tartışılmaktadır. Yazıcı, çeviri sözcüğünü ilk olarak Romalıların ortaya koyduğunu belirtir. Ayrıca Yazıcı, Romalılar döneminde egemen olan “hukuk” kavramının bir anlamda çeviri olgusuna bakışta da etkin olduğunu savunur. Şöyle ki; Roma hukukunda varolan “mülkiyet” düşüncesi, “sahiplik” ya da “aidiyet” kavramlarını da beraberinde getirir ve bu kavramlar bir yapıtın ilk sahibinin varlığının sorgulanmasıyla birlikte, çevirinin varlığının da kabulü anlamına gelir. Yazıcı, Romalıların bir yapıtın hem özgün hem de çevirisine yer vermelerini onların hukuki sistemine bağlar (bkz. Yazıcı, 2004: 24). Yani, hukuki düzen anlamında çeşitli kriterlere sahip olan Romalıların, bu kriterler bağlamında “özgün” eseri, yaratıcısının bir “nesnesi” olarak gördüklerini söylemek mümkündür.

Wilss’e göre Romalıların çeviri ediminde öncü konumunda algılanmalarının nedeni, Cicero ve Horatius gibi çeviriyle ilgili ilk fikirleri ortaya koyan çevirmenlere sahip olmalarıdır. Romalıların, Yunanca’dan yaptıkları ilk çevirilerde özgün metne sadık kaldıkları, fakat ilerleyen dönemlerde Roma İmparatorluğu’nun Yunanlılara üstün gelmesiyle bu çeviri anlayışının değiştiği ve özgün metnin içeriğini özgür çeviri yoluyla erek dile aktarmaya başladıkları söylenebilir. (bkz. Wilss, 1982: 30; Akt. Ülsever, 2007: 47).

Romalıların, çeviri faaliyetlerini uygulayan ilk ulus olarak değerlendirilmelerinde Romalıların kültür politikasının da etkisi yadsınamaz. Şöyle ki; daha önce sadece ticaret gibi konularda insanlarla anlaşmaya yönelik bir işlevi olan çeviri, Antik Roma döneminde kültür politikasının bir parçası haline gelir. Yücel, bu durumu şöyle dile getirir:

(...) Daha önce genel anlamda salt anlaşmaya yönelik bir işlev gören çevirilerin, Antik Roma döneminde kültür politikasının bir parçasına dönüşmesi bir rastlantı değildir. Bu gelişmeyi yaratan etmenler, Antik Roma'nın Yunan kültüründen esinlenerek onların yapıtlarından kendi kültürüne aktarma isteğine dayalı bilinçli bir kararın sonucu olarak kabul edilebilir (Yücel, 2007: 24).

Çeviri faaliyetlerini, bir dünya imparatorluğu haline gelmek isteyen Romalıların eksik kaldıkları kültürel alanda, ilerleyebilme adına kullandığı görülür. Bu durumu şu şekilde açıklar:

Romalılar çeviri eylemini kendi dil ve edebiyatlarını geliştirme aracı olarak gördükleri; hatta yabancı dil öğretiminde de araç olarak kabul ettikleri için, çeviriye yaklaşımları da bugünün terimleriyle 'erek odaklı' olarak tanımlanabilir (Ülsever, 2007: 48).

Çevirinin Romalılar tarafından kullanılmasındaki amaca değinen Yücel de bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

(...) kendi kültürünü ve dilini geliştirmek için yazın alanında da yapıtlar ortaya konması gerektiğinin bilincinde olan Romalılar, bu açığı kapatmak ve yeni yapıtlar ortaya koymak, kendi bilgi ve kültürlerini zenginleştirmek amacıyla bir araç olarak çeviriden yararlanmışlardır. Latince'nin yeterince gelişmemiş olması, bilim ve felsefe dilinin uzun bir süre Yunanca olması, toplumsal yaşamda görülen iki dillilik/çok dillilik, çevirinin Antik Roma'da önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır (Yücel, 2007: 24 – 25).

Bassnett ise Romalıların özgün eser ortaya koyamamaları nedeniyle Grek metinlerini taklit ettikleri fikrinin çok yanlış olduğunu savunur. Ona göre, Romalılar, kendileri Grek modelinin devamı olarak gördüklerinden dolayı çeviri etkinliğini çokça kullanmışlardır (bkz. Bassnett, 2002: 49).

Görüldüğü üzere, Antik Roma'da çeviri faaliyetleri, imparatorluğun zayıf kaldığı bir alandaki eksikliği gidermek adına kullanılan bir yöntemdir. Fakat Roma'nın bu tutumunun başlangıçta farklı olduğu, Roma'nın önceleri Yunan

felsefesi ve edebiyatını örnek aldığı ve Yunanca'dan yaptıkları ilk çevirilerde “sadık çeviri” olarak nitelenebilecek bir anlayışla hareket ederken zamanla Yunanlılara karşı kazandıkları askeri üstünlükle birlikte çeviri yönteminin de değiştiği ve özgün metinlerin içeriğinin özgür çeviriyle erek metne aktarıldığı söylenebilir (bkz. Bassnett, 1980: 39).

Bu değişimdeki nedenlere değinen bir diğer isim de Wolfram Wilss'dir. Wilss, Antik Roma'da çeviri yönteminin merkezinde, Roma'nın Yunanlılara karşı tutumunun temelinde kültürel ve siyasal çıkarların olduğunu, çevirilerde eserlerin içeriksel bazı değişikliklere uğramasını Roma'nın savaşçı üstünlüğünün erek metne yansımalarının kültürel bir zaferi simgelediğini savunur (bkz. Wilss, 1977: 29).

Woodswort, Antik Roma'nın çeviriye bakışı ve çeviri faaliyetlerine ağırlık verdiğini belirtir. Antik Roma'da Cicero, Horatio ve diğer yazar – şairlerin Yunanca'dan Latinceye çeviri yaptıklarına değinir. Bilimsel metinler de yazınsal metinler gibi Latinceye aktarılmıştır. Woodsworth bunun nedenini Yunan kültürünü öğrenmek ve çeviri yoluyla kendini geliştirmek olarak açıklamıştır (bkz. Woodswort, 1998: 39; Akt. Eruz, 2003: 24).

Çeviri faaliyetleri sayesinde Romalılar, Yunanlıların kültürel mirasını devam ettirmişlerdir. Bu dönem çevirilerinde Romalıların baskıcı bir yaklaşım içinde olduklarını ve yapılan çevirilerin kaynak metni geçmek üzerine yapıldığını söylemek mümkündür (bkz. Snell Hornby vd. 2003: 39-40). Antik Roma döneminde önemli olan kaynak metin değil erek metindir. Yani kaynak metinle erek metnin benzeşmesi gerekmez, hatta erek metin daha üstün tutulurdu. Bu nedenle eserde yapılacak her türlü değiştirmenin önem kazandığını ve bu değişimlerin de bir yazar tarafından yapılabileceği görüşü hakimdi. Antik Roma'da, kaynak metinle benzeşmesine gerek olmayan ve onu geçmesi gereken eserlerin çevirmeni iyi bir yazar olmalıydı. Bu bağlamda dönemin en ünlü yazarı ve çevirmeni Marcus Tullius Cicero'dur (İ.Ö.106–43) (bkz. Yücel, 2007: 27). Cicero'nun çeviri anlayışıyla, o zamana kadar üstün olan “sözcüğü sözcüğüne” çeviri anlayışı değerini yitirmiştir. Yücel bu durumu şöyle açıklar:

(...) Yazınsal çevirmenliği yeniden yaratıcılıkla eşdeğer gören Cicero, çevirilerin erek yazına yönelik belli işlevi olduğunun altını çizerek çevirilerle 'ilham perisini Roma'ya nakletme(yi)' amaçladığını vurgulamaktadır. Bu bakış açısının yarattığı yeni bir çeviri anlayışı, daha önce söz konusu edilen sözcük birim odaklı çeviri anlayışının geçerliliğini kaybetmesine, başka bir anlatımla, tümcede anlam aktarımını odak alan 'sensus de sensu' değişiminin çeviri tarihinde yerini almasına yol açmıştır (Yücel, 2007: 27).

Cicero ve Horace'ın şaire yüklediği iki görev vardır, bunlar; aklın rehberliği düşüncesini tanıtmak ve şiir yazma sanatını gerçekleştirmektir. Çeviri etkinliği de bu sorumluluklar paralelinde değerlendirilir ve Cicero, şaire ve çevirmene sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınarak, anlam çevirisine ağırlık vermesini salık verir (bkz. Öner, 1990: 16; Akt: Ülsever, 2007: 48).

Roma dönemi çeviri algısına dair görüş bildiren bir diğer isim de Hugo Friedrich'tir. Friedrich, Roma döneminde çevirinin, orijinal metnin yapısal ve dilsel özelliklerine dikkat etmeden, yabancı olanı kendi kültürünün dilsel yapısına göre değiştirmek anlamına geldiği görüşündedir (bkz. Friedrich, 1992: 12). Astrid Steele'ye göre, Roma döneminde yazarlar ile çevirmenler, kaynak dil ve erek dil arasındaki gelişmişlik farkını, metnin içerik ve yapısını değiştirerek ve bazı kavramları çıkarıp yeni kavramlar ekleyerek gidermeye çalışır (bkz. Steele, 1995: 18-25).

Cicero, çeviride dilsel boyutun erek metin tarafından belirlendiğini ve anlatılan olayın kaynak metinden ortaya çıktığını savunur:

Cicero bir yapıtın düşünsel ve dilsel bir anlatımdan oluştuğunu ve çeviride olayın kaynak metinden alındığını, dilsel yapıyı ise aydınların dil kullanımına uygun duruma getirmesi gerektiğini söyleyerek kaynak metnin Latince'nin dil ve biçim niteliklerine uydurulmasının önemine işaret eder. Romalı yazarların çeviriyi kendi dillerini geliştirmede bir araç olarak görmeleri, çevirilerin 'yerleştirilmesini' haklı kılmıştır (Yücel, 2007: 28 – 29).

Romalıların çeviriyi, kendi dillerinin gelişiminde kullandıklarını belirten Yücel, bu doğrultuda onların çeviride kullandıkları yöntemlere de değinir:

Bu bağlamda, özellikle yazınsal metinlerde farklı çeviri tekniklerinin kullanılmasına neden olmuşlardır. Bunlar arasında, bir sözcüğün karşılığını bulmaksızın olduğu gibi erek dile aktarma olan 'ödünc alma', farklı anlamlara gelebilen ya da kaynak kültüre özgü olan bir

sözcüğün erek dilde daha geniş biçimde açıklanması olan ‘açıklama’; kaynak dilde kavramlaşmış, onunla özdeşleşmiş bir sözcüğün/terimin çağrıştırdığı düşünsel bağlamını korumak için sözcüğü ‘doğrudan aktarma’; çevirmenin kaynak metinde bulunmayan bir sözcüğü, çeviriyi daha anlaşılır ya da onu kendine mal etmek, kendi yaratıcılığını göstermek için metne ‘ekleme’ yapması ; son olarak, okur için gereksiz bir bilgi olduğunu düşündüğü, kaynak dili çok ön plana çıkaran, çevrilemeyen sözcükleri çevirmenin metinden çıkararak ‘silmeye’ gitmesi, çevirmenlerin en çok başvurdukları tekniklerdir (a.g.e.: 28 -29).

Cicero’nun çeviride iki farklı yöntemi dile getirerek, çeviri tarihinde kaynak metnin türüne göre çeviri stratejisini belirleyen ilk isim olduğunu söylemektedir. Cicero’nun geliştirdiği yöntemler ‘ut interpre’ (sözcük sözcüğe) ve ‘ut orator’ (serbest, anlama göre) olarak adlandırılmıştır (bkz. Vermeer, 1992: 214 - 215).

Vermeer, Cicero’nun metin türlerine göre oluşturduğu üç farklı çeviri stratejisi olduğunu savunur. Vermeer’e göre; Cicero, felsefi içerikli çevirilerde ‘morfemik’ ve ‘sözcüğü sözcüğüne’ çeviri anlayışındayken, yazınsal metinlerde biçimden çok içeriğine odaklanan serbest çeviri anlayışını tercih eder. Cicero’nun son çeviri yöntemi ise, işlev ve etki amaçlı konuşma/hitabet sanatına dönük metinlerdir. Çevirmen, kaynak metnin yarattığı etkiyi erek kültürde de yaratmak adına erek kültürün özelliklerinden de yararlanır (bkz. Yücel, 2007: 30-31).

Cicero’nun çeviri anlayışını destekler nitelikte görüşlerini dile getiren Munday, Cicero’nun çeviriden ne anladığına eserinde yer vermiştir. Ona göre Cicero; tercüman gibi değil bir hatip gibi çeviri yapmıştır ve sözcüğü sözcüğüne çeviri yolunu izlememiştir (bkz. Munday, 2001: 19).

Antik Roma’daki bu uygulamalardan sonra değişen koşullar, çevirinin görevini ve çeviriye bakışı da değiştirmiştir. Hıristiyanlığın etken bir unsur haline gelmesiyle çeviri bir anlamda “boyut değiştirmiştir”. Değişen algılamayla çevirinin görevini Ülsever; “Hıristiyanlık dininin yayılmasından sonra ‘çeviri’ sözcüğü tanrısal bir anlam kazanmış ve özellikle İncil’in ve diğer dinsel metinlerin çevrilmesi yoluyla Tanrı’nın öğretisinin kitlelere yayılması hedeflenmiştir” (Ülsever, 2007: 48) olarak değerlendirmiştir.

Dini metinlerin çevirilmeye başlanmasıyla, çevirinin değişen konumuna ve işlevine değinen bir diğer isim de Bassnett'tir. Bassnett'a göre, Hıristiyanlığın yayılmasıyla, çeviri, Tanrı sözlerinin duyurulması rolünü üstlenmiş, Hıristiyanlık öğretilerini içeren bu metinler, çevirmene hem estetik yönü hem de İncil'in içeriğini yansıtmak yükümlülüğünü getirmiştir. Bassnett'a göre, çeviri Hıristiyanlığın yayılmasıyla beraber Tanrı'nın iletisinin duyurulabileceği tek araç olarak görülmüştür (bkz. Bassnett, 2002: 51).

Toplumdaki yapılanmaya paralel olarak, çevirinin sadece manastır ve saraylarda kullanılan bir faaliyet olduğu görülür. Ortaçağ'da görülen dinin ve kilisenin baskın tutumu nedeniyle, eğitim gören kişiler dahi kilisenin öğretilerinden çıkamamaktadır, 'skolastik düşünce' yapısının güdümündedir. Bilim ve düşüncede tek söz sahibinin kilise olmasından dolayı dönemin tüm bilimsel eserleri manastırdadır. Halkın yararlanamadığı bu kaynaklardan doğal olarak sadece din adamları yararlanmakta ve bu da çeviri faaliyetlerinin gelişmesi sürecini aksatmaktadır (bkz. Yücel, 2007: 35).

Yaklaşık bin yıllık bir zaman dilimini kapsayan ve bugün Ortaçağ diye adlandırılan dönemde ağırlıklı olarak dini anlamdaki çeviri faaliyetlerinin fazlalığından söz edilir. Şöyle ki; 4. yüzyılda Roma kilisesi tarafından görevlendirilen Hieronymus'un Eski ve Yeni Ahit'i İbranice ve Yunanca'dan Latince'ye çevirdiği görülür (bkz. Eruz, 2003: 24). Bu görevlendirme, dönemin baskın çeviri anlayışını göstermesi açısından önemlidir.

Çeviri bu dönemde - ve aslında tüm tarih boyunca - salt Avrupa merkezli bir ilerleyiş sürecine girmemiştir. 9. ve 10. yüzyıllarda çeviri Bağdat'ta çok önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan'ın bilimsel ve felsefi metinleri Arapça'ya çevrilmiştir. Bu dönemde çeviri bağlamında öne çıkan isim Hunayn İbn İshaq'tır. 12. yüzyılda ise İspanya'da oluşan Toledo Okulu, İspanya'da çevirinin altın döneminin yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemde Yunan ve Arap Dünyasının felsefi ve bilimsel kazanımları ve özellikle doğal tıp, matematik, astronomi ve astroloji alanında çeviriler yapılmıştır. O dönem Avrupası bilimsel ve felsefi çalışmalar açısından zayıf durumdadır. 12. yüzyılda kilisenin hegemonyasında olan çevirmenler, Latin

kültürünü farklı bilgilerle zenginleştirmek üzerine çalışmaktadırlar. Çeviriler sonucunda elde edilen bu bilgiler 13. yüzyıl İspanyol kültür yapısını kilometre taşlarını oluşturmuştur (bkz. Snell Hornby vd, 2003: 40-41).

Ortaçağda - özellikle ilk dönemlerinde - görülen çeviri anlayışı genel olarak Avrupa'daki karmaşa ortamından dolayı tek boyutludur. İ.S. 500 ile 1500 yılları arasında Avrupa'da değişim ve karmaşanın hüküm sürmesi ve ülkelerarası savaşlarla birlikte, iç savaşların da varlığı, 5. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar edebiyat ve çeviri alanında İncil çevirileri dışında çalışma yapılmasını engellemiştir. (bkz. Aksoy, 2002: 15; Ülsever, 2007: 49).

Bu dönem çeviri faaliyetlerinde, 'kaynağa bağlılık' düşüncesi egemendir. Kilisenin güdümünde olan çeviri faaliyetlerinde "çevrilecek metinler dini içerikli ve kutsal olduklarından, bunların doğru biçimde çevrilmesi hem önemli, hem de kutsal bir görevdi. En ufak bir yanlışlık birçok tartışmaları beraberinde getireceğinden, çeviriler genellikle ortak çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkmıştır" (Yücel, 2007: 36). İncil çevirisindeki katı kuralcılığa değinen Faruk Yücel, bu durumu şöyle açıklar:

(...) Evreni ve insanı yaratan tanrının 'sözü', dile geliş biçimiyle de kutsaldı. Dolayısıyla dil, tanrının mesajına ait değiştirilemez bir nitelik taşımaktaydı. Hieronymus'un da bu bağlamda belirttiği gibi, bu tür metinlerde 'sözdizimi bile çoğu zaman kutsaldı'. Bunun sonucu olarak, dini metinlerin çevirilerinde içeriğe ve onu dile getiren dilsel yapılara bağlı kalacak biçimde her sözcüğün karşılığının doğru ve tam verilmesi bir zorunluluktan (a.g.e.: 36).

Bu dönemde çevirmenin görevi, metindeki anlamı, diller arasındaki biçimsel farklılıklardan soyutlayarak ortaya koymak olduğu, bu anlamın/özün Tanrı tarafından belirtilen aslına sadık kalarak verilmesi gerektiği belirtir (bkz. a.g.e.: 37).

İncil çevirisinde, çevirmenlerin yanlış bir düşünceye sahip oldukları, kaynak metindeki sözcük sayısından fazla sayıda sözcük kullanımıyla yapılan çevirinin, kaynak metne sadakatsizlik olacağını düşündükleri belirtilir. Ayrıca bu dönem İncil çevirisinde Katolik görüş ve Protestan görüş olmak üzere iki farklı eğilim vardır. Katolik görüş, İncil çevirisinde çevirmenden hiçbir sapma yapmaksızın metni

oluşturmasını isterken, Protestan görüşü İncil'in konunun yabancıları olan bir kişi için yapılmasını savunur (bkz. Köksal, 2005: 17).

Ortaçağ'daki çeviri algılamasında iki ismin ön plana çıktığını görülür. Bu isimler; Hieronymus ve Martin Luther'dir. Hieronymus, tıpkı Cicero gibi metinleri içeriklerine göre sınıflandırır. Hieronymus'un, dünyevi (profane) ve kutsal (sakrale) olmak üzere iki metin türü tanımlaması dikkat çeker. Kutsal metinlerin çevirisinde, tanrı tarafından yazdırılan bu metinlerin, insan elinden çıkan diğer metinler gibi çevrilemeyeceği, içerikleri kadar sözdiziminin de kutsal olduğu ve tanrının seçimi olduğu için değiştirilemeyeceği düşünceleri Hieronymus'un temel prensipleridir. Yücel, Hieronymus'un çeviri tarihindeki asıl önemi, onun Cicero'nun görüşlerinden de etkilenerek dünyevi metinlerin çevirisinde anlamın belirleyici olduğunu savunmasıdır (bkz. Yücel, 2007: 38-39). Bu noktada Yücel'in Cicero ve Hieronymus'un çeviri tarihindeki rollerine dair yorumu da ilgi çekicidir:

Çeviri tarihi bağlamında yapılan araştırmalarda, Cicero ve Hieronymus arasındaki bağın, genellikle çeviride anlam aktarımı üzerinde olduğu vurgulanmaktadır. Oysa metin türüne göre uygun bir çeviri stratejisini Hieronymus'tan önce Cicero'nun geliştirdiği genellikle göz ardı edilmektedir. Hieronymus, sadece Cicero'nun görüşlerini zamanın egemen metin türü olan kutsal metinlere uyarlamıştır (a.g.e.: 202).

Newmark'a göre, Cicero, bir çevirmenin retorikçi ya da yorumcu olması gerekmektedir. Yine Newmark, Cicero'nun çeviriyi söylevciliğin bir dalı olarak gördüğünü belirtir. Kelly de, Cicero'nun çevirisinde birebir çeviriye karşı amansız bir mücadele olduğunu söyler (bkz. Newmark, 1982).

Bu dönemin bir diğer önemli ismi olan Martin Luther, Hieronymus'un "dünyevi metinler" için ortaya attığı görüşü, kutsal metinlere uyarlayan ilk kişidir. Buna neden olarak Luther'in İncil'i Latince'ye değil de, Almanca'ya çevirmesi olarak gösterilir. Çeviri yoluyla metin, okura yönelik bir kimlik kazanmıştır (bkz. Yücel, 2007: 40).

Munday, Luther'in İncil'i Almanca'ya çevirmesini ve "sözcük sözcüğe" olarak nitelenebilecek anlayışı takip etmemesini, aynı anlamı taşımaktaki zorluğa ve

anlamın kapsamını vermede yetersiz kalabileceğine bağlar (bkz. Munday, 2001, 23) Martin Luther, kutsal metinlerin çevirisinde özgür bir anlayışı savunmuş ve önce konunun kavranmasını ondan sonra sözcüğe yönelinmesini salık vermiştir. Ona göre, kaynak metnin formuna bağlı kalınarak yapılan “sadık” bir çeviri, erek okuyucu için ‘yabancı ve yabancılaştırılmış’ bir çeviridir (bkz. Stolze, 2001: 20-21). Ayrıca Munday, Luther’in İncil’i Almancaya çevirmesini halkın algılamasının ancak bu dille olduğunu belirtir ve Luther’in ‘evdeki anneye, sokaktaki çocuğa, pazardaki sıradan halka göre’ çeviri yapılması gerektiği yönündeki görüşüne de yer verir (bkz.Munday, 2001: 23).

Ortaçağ’ın hemen başında ve sonunda yaşayan Hieronymus ve Luther’in bir çok ortak ve farklı yönü vardır. Genel anlamda Ortaçağ’daki çeviri anlayışına şekil veren bu iki isim, Cicero’dan esinlenerek anlam odaklı çeviri anlayışını benimsemiştir. Hieronymus metnin yüzeysel yapısına bağlı olarak İncil’i Latince’ye çevirmişken, Luther, İncil’i konuşma dili olan Almancaya çevirerek bu anlamda Hieronymus’tan ayrılmıştır (bkz. Yücel, 2007: 43–44). İncil’in Almancaya ve sonra farklı dillere çevrilmesi, çevirinin yenilikçi yönüyle ilgili olarak Bassnett’in görüşleri de kayda değerdir. Bassnett, çevirinin, dogmatik ve politik uyumsuzlukların çözümünde bir silah gibi kullanıldığını ve kilisenin merkezi konumunun, Latince’nin evrensel bir dil olmadığına dilbilimsel etmenlerce kanıtlanmasıyla zayıflamaya başladığını belirtmiştir (Bassnett, 2002: 51).

Ortaçağ’da daha çok yönelim gösterilen İncil çevirisi, sonraki dönemlerde dil dışı metinlerin çevirisini de kısıtlayacak düşüncelerin oluşmasına ön ayak olmuştur. İncil çevirisinin problemi olan sözcüklerin konumunun değiştirilemezliği ve gizemi, dil dışı metinlerde de yansıtmak gerektiği görüşlerine de gidilmiştir. Bu dönemde, İncil çevirisi yapan çevirmenlerin orijinal dilin argümanlarını yeniden oluşturmak için gösterdiği çaba, dil dışı metinlerin çevirisinde de istenen bir tutum haline gelmiştir (bkz. Stolze, 2001: 20).

16. yüzyıla gelindiğinde, çeviri tarihinde ilk kez bir kuramcının varlığından söz edilebilir. Bassnett’e göre Fransız düşünür Etienne Dolet, çevirmen için beş ilke belirlemiştir. Bu ilkeler;

- Çevirmen, anlaşılmaz noktalara açıklık getirmekte özgür olmasına rağmen, özgün yazarın kastettiği anlamı çok iyi kavramalı,

- kaynak ve hedef dili çok iyi bilmeli,

- sözcüğü sözcüğüne çevirmemeli,

- günlük dil kullanımlarına çevirisinde yer vermeli,

- doğru tonu yakalayabilecek sözcük seçimini ve düzenini belirlemelidir (bkz. Bassnett, 1980: 45-50).

Steiner'e göre, Dolet'nin görüşlerine katılan bir diğer çevirmen George Chapman da kendi ilkelerini ortaya koyar:

- Sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmayın,

- Özgün metnin "ruhuna" ulaşmaya çalışın,

- Gevşek çeviri yapmaktan sakının, çeviri öncesi çok bilimsel ve dikkatli bir araştırma yapın (bkz. Steiner, 1975: 230).

Bu dönem çeviri anlayışında Dolet ve Chapman gibi isimlerin çevirmenler için genel kurallar belirleme eğilimleri göze çarpmaktadır. Aksoy, 16. yüzyıldaki çeviri algılamasını dönemsel koşullar bağlamında açıklamıştır. 16. yüzyıl Rönesans Dönemi olduğu için, çeviriye yönelik görüşlerin ve onu kurumsallaştırma çalışmalarının nedeni daha iyi anlaşılabilir. Bu dönemde Roma ve Yunan uygarlıklarında ait metinler aktarılmış, metinler güncellenerek, bölümlerde atlamalar yapılarak çeviri yapılmıştır. Çeviri ideolojik amaçlarla kullanılmış ve dönem içinde önemli bir yer tutmuştur (bkz. Aksoy, 2002: 17).

Rönesans dönemindeki bu değişime Bassnett de değinir. Bassnett, bu dönemdeki matbaanın icadı, coğrafi keşifler gibi gelişmelerin, ticari ve kültürel gelişimi arttırdığını ve Avrupa'nın dışında da bir dünya olduğu fikrinin oluştuğunu belirterek, tüm bu değişim ve gelişmelerin çeviriye bakışa da yansıdığını dile getirir. Bu dönemde Eski Yunan ve Roma uygarlıklarına ait eserleri güncelleştirilir, günlük dilden yararlanarak çeviri yapılır. Bassnett ayrıca, çevirmenin konumunun bu dönemde yükseldiğini de belirterek, çevirmenin özgün yazarın "kölesi" değil, bir "eylemci" kimliğine büründüğünü söyler. Artık çevirmenden kaynak dili çok iyi

bilmenin yanında, erek kültür içinde erek metnin yerini belirlemesi istenir (bkz. Bassnett, 1980: 54 – 58; Akt. Ülsever, 2007: 50). Rönesans döneminde çeviri artık birincil bir uğraş olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dönemin entelektüel yaşamında belirleyici bir rolü olan çeviriyle birlikte, çevirmen de yenilikçi bir aktivist olarak görülmeye başlanmıştır (bkz. Bassnett, 2002: 62).

Rönesans dönemine genel olarak bakıldığında, çeviri dönemin yaşamını etkilemiş, Avrupa'daki ulusçuluk ve dinsel çatışma ortamından dolayı, ideolojik amaçlar çeviride egemen olmuş ve bu baskının tesiriyle Eski Yunan ve Roma edebi eserleri çevrilmiştir (bkz. Ülsever, 2007: 51).

16. yüzyıl çeviri anlayışıyla ilgili olarak Cary, bu dönemde çevirinin bir 'sorun' olarak ele alındığını ve çevirinin yazar ve şairlerce tartışıldığını belirterek, reformun çevirmenler arasındaki en önemli tartışma konusu olduğunu dile getirir. Ayrıca çevirinin bu dönemde siyasi ve dini otoritenin gündemine geldiğini söyler. (bkz. Cary, 1963: 7-8, Akt: Bassnett, 2002: 60).

Bassnett, çeviri hakkındaki tüm bu tartışmaların bir anlamda çevirinin konumunu da yükselten aşamalar olduğunu belirtir. Bassnett, çevirinin bu dönemde birincil konuma yükseldiğini ve dönemin entelektüel yaşayışına yön verdiğini belirtir. Çevirmen, yazarın ya da metnin kölesi değil onun üzerinde söz sahibi olan bir konuma gelmiştir (bkz. Bassnett, 2002: 62).

Rönesans dönemindeki çeviri anlayışına dair görüş bildiren diğer isimler ise Hornby ve arkadaşlarıdır. Onlara göre, Rönesans hareketleriyle birlikte çeviri yeniden altın bir dönem içine girmiştir. Bu dönemde yeni fikirler ve düşünceler tanınmıştır. Matbaa tekniğinin de gelişmesiyle, kalkınmaya destek amaçlı olarak, farklı ülkelerin ve geçmiş dönemde kalan eserlerin çevirileri yayımlanmıştır. Bu dönemde iki önemli eğilim göze çarpar. Bu eğilimler: hümanizmanın etkisiyle dilde ve edebiyatta Klasik döneme yoğunlaşma ve Reformasyon hareketinin etkisiyle İncil'in, İncil'le birlikte Yunanca ve İbranice eserlerin çevrilmesidir (bkz. Snell Hornby vd, 2003: 41-42).

17. yüzyılda çevirinin rolünün değiştiği gözlenir. Aksoy, monarşi ve parlamento arasındaki uyuşmazlık, Hıristiyan hümanizması ve bilim arasında yer alan boşlukların çeviriye bakışı ve çevirinin rolünü değiştirdiğini belirtir. Klasiklerin çevirisinde artık “öykünme”nin yerini, eserin “özünün” kavrandığı ve aslına uygun bir çeviri yapılması düşüncesinin aldığını belirtir (bkz. Aksoy, 2002: 17).

Bassnett, 17. yüzyılın ortalarıyla birlikte karşı Reform hareketleri, mutlak monarşi ve gelişen parlamenter sistem çatışması, geleneksel Hıristiyan hümanizması ile bilim kıskacındaki jenerasyon gibi etmenlere bağlı olarak edebiyat teorisinde ve dolayısıyla çevirinin rolünde radikal değişikliklerin gerçekleştiğine değinir. Ayrıca Bassnett, John Dryden’in çeviri anlayışına da yer vererek, Dryden’in çeviriyle ilgili üç ana başlıktan bahseder. Bassnett, Dryden’in “sözcüğü sözcüğüne çeviri”, “anlam odaklı çeviri” ve “öykünme” olarak adlandırdığı bu yöntemlerden ikincisinin çeviriye daha uygun olduğunu savunur, neden olarak da bu yöntemde çevirmenin çeşitli kriterleri yerine getirmek zorunda olmasını gösterir. Şöyle ki; bir şiiri çevirmek için şair olmalı, her iki dile de hakim olmalı, orijinal yazarın “ruhunu” ve karakteristiğini anlamalı ve döneminin estetik kurallarına uygun hareket etmelidir (bkz. Bassnett, 2002: 64).

17. yüzyıl çeviri anlayışına yön veren çevirmenlerden George Chapman, edebi metinlerin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesini eleştirmiş ve diller arasındaki farklılıkların birebir çeviriyi olanaksız kıldığına dikkati çekmiştir. Denham ise, çevirmene eklemeler yapma özgürlüğü tanımıştır. Denham’a göre; eserde, anlamı güçleştirecek boşluklar varsa çevirmen yapacağı eklemelerle bu durumu ortadan kaldıracaktır, metnin özünü vererek sözcüklerin kıskacından sıyrılabilir. Cowley de, Denham gibi, çevirmene gerekli gördüğü noktalarda eklemeler ve çıkarma işlemlerinde özgürlük tanır. Bu üç çevirmen Dryden’in görüşlerinin tam aksini savunur ve 17. yüzyıl çevirisinin bir özelliği olan serbest çeviri düşüncesinin zeminini oluştururlar (bkz. Köksal, 2005: 21-22).

18. yüzyılda ise Aydınlanma döneminin kendi parametreleri dahilinde çeviriye bakışın farklılaştığı görülür. Aydınlanma döneminde çevirinin her durumda sorunsuz bir şekilde oluşan ve mekanik bir düzeneğe sahipmiş gibi algılanan bir

yapıya büründüğü gözlemlenmektedir. Bu dönemin anlayışına göre dil; aklın genel ilkelerine göre işler ve bundan dolayı bir dilde ifade edilen bir cümlenin diğer dilde de ifadesini mümkün kılar. Ayrıca bu dönemde biçimden çok içerik ön plana çıkar. Çevirmen, erek metindeki anlaşılabilirliği güçleştiren yabancı sözcük ve yapıları kullanmak yerine yabancı unsurları kendi diline uyarlamalıdır (bkz. Senger, 1971: 40; Akt. Yücel, 2007: 53).

Çeviri alanında 18. yüzyılda iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler; çeviride birebir ve serbestlik arasında bir dengeye ulaşılması ve fazla sayıda teknik çevirinin yapılmasıdır. Ayrıca bu yüzyılda çevirmenin konumu da değişime uğrar. Dönemin önemli isimlerinden Pope, çevirmenin, hem kendi asıl konusuna hem de dönemindeki okuyucusuna karşı ahlaki sorumluluğu olan bir ressam veya taklitçi olarak görmektedir. Tytler de, çevrilen metnin içeriğinin tam olarak yansıtılması için, kaynak metnin üslubunun ve akılcılığının taşınması gerektiği görüşündedir (bkz. Köksal, 2005: 22-23).

Bu dönemde çevirinin gerekliliği konusunda düşünceler belirten isimler arasında Gottsched, çeviri karşıtı bir tutum sergilemektedir. Ona göre çeviri Alman dilini olumsuz yönde etkilemektedir, çünkü başka dildeki sözcük ve yapı şekilleri erek dile zarar vermektedir (bkz. Yücel, 2007: 54).

Gottsched'e karşılık çevirinin konumunu ve gerekliliğini savunan Breitinger ve Venzky gibi isimler de vardır. Örneğin Breitinger, çeviriyi salt diller arası değiştirme boyutundan kurtarıp, çeviride biçimsel düzenin de korunması gerektiğini belirtmiştir. Venzky ise çevirmenin erek metnin anlaşılmasını güçleştiren etmenlerden kaçmasının yanı sıra, gerekli durumlarda anlamı güzelleştirme adına değişiklikler yapması gerektiğini de savunur (a.g.e.: 56). Aydınlanma dönemindeki çeviri anlayışına dair, Yücel şunları söylemiştir:

Aydınlanma döneminin dünyaya bakışını yansıtan dildeki evrensellik ve akılcılık anlayışı, toplumun ve bireyin eğitilmesi ve aydınlatılması, okurun yararına ve zevkine uygun bir dilin/konuların seçilmesi, çeviri edimine olan yaklaşımı da belirlemiştir. Genel olarak bakıldığında, bu dönemdeki çevirmenlerin/yazarların ortak görüş olarak çevirinin ana dillerin ve yazın geleneğinin geliştirilmesi için yararlı bir araç olduğunu, bunun için çevirmenin erek metni daha anlaşılır kılarak

belli oranlarda yerelleştirmeye gidebileceğini, evrensel dil anlayışının sonucu olarak çeviride karşılaşılan sorunların çözümlenebilir, başka bir anlatımla kaynak metnin çevrilebilir olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz (a.g.e.: 57).

Köksal, 18. yüzyıl çeviri düşüncesinde çevirmenin, “hem kendi asıl konusuna hem de dönemindeki okuyucusuna karşı ahlaki sorumluluğu olan bir ressam veya taklitçi olarak görüldüğüne” (Köksal, 2005: 22) değinir.

Aksoy, 18. yüzyıl çeviri düşüncesini, 17. yüzyıldaki John Dryden’in çeviri anlayışına benzetmektedir. Bu dönem çevirilerinde egemen olan unsurun yine “kaynak yazar” olduğunu, çevirmenin kaynak yazarın okunurluğu arttırması gerektiğini belirtir. Bassnett’a göre; “18. yüzyılda çeviri kavramında öne çıkan imge çevirmenin özgün konuya ve alıcılara karşı ahlaki bir sorumluluğu olan bir ‘ressam’ ifadesinde şekillenir” (Bassnett, 1980: 62). Ayrıca Aksoy, Bassnett’in bu düşüncelerinden hareketle çeviride yaratıcılığın önem kazandığını belirtir (bkz. Aksoy, 2002: 18).

Romantik akımının öncülerinden Schlegel ve Goethe de çeviri olgusuyla ilgili fikirlerini ortaya koymuşlardır. Schlegel, çeviri olgusunda yaşanan en büyük sorunun, kaynak metinle erek metnin zamansal farklılığı yani oluşum ve gelişimlerinin birbirlerinden ayrı oluşundan kaynaklandığını ifade eder. Romantik akımın temsilcilerine göre hiçbir olgu yansız algılanamaz. Bu anlayışla çevirmenler de metinlere yanlı yaklaşarak, kaynak metne göndermeler yapan yeni bir metin oluştururlar (bkz. Eruz, 2003: 29).

Goethe, çeviri olgusuna bugünkü tabirlerle “kaynak” ya da “erek” odaklılık açısından bakmıştır (bkz. a.g.e.:30). “West Östlicher Divan” adlı eserini daha anlaşılır kılmak için üç farklı çeviri yaklaşımını dile getirmiştir. Bu yaklaşımları Eruz şu şekilde açıklar;

(...) Bunlardan ilki ‘yabancıyı bize bizim gözümüzle tanıtan’ bir yaklaşımdır, ikincisi ‘yabancı öğelerin tümüyle bizim dil ve kültürümüz bağlamında bize aktarılmasıdır’ ki bu da yabancı olanın anlaşılması ve bu anlaşılmanın bizim kültürümüze uyarlanarak çevrilmesini içermektedir, üçüncüsü ise ‘kaynak metnin aynen kopyalanmasından’ yola çıkarak erek metnin neredeyse kaynak

metinle özdeş olmasını gerektiren yaklaşımdır (Störig, 1963: 35; Akt. Eruz, 2003: 30).

Eruz, bu üç yaklaşımın ortaya çıkmasında, bu dönemde kaynak metne bakışın da etkili olduğunu savunur:

Bu düşünceleri dönemin kaynak yapıta yaklaşımı açısından irdelemek gerekmektedir. Romantik akım sürecinde özgün yapının olduğu kültür ortamına büyük bir önem verilmiştir. Bu anlamda zaman zaman çeviri etkinliğine de ikilemlerle yaklaşmıştır, çünkü kaynak kültürde oluşan bir yapının aslında başka bir kültürde, kaynak kültürde olduğu gibi anlaşılma olanağı bulunmamaktadır (Eruz, 2003: 30).

Romantik döneme genel olarak bakıldığında, bu dönemde çeviriye bakışın değiştiğini söylemek mümkündür. Çeviri bu dönemde, daha önceki dönemlerin aksine, erek dil yazınında, ana dili geliştirmede ya da kaynak metni anlamada bir araç değildir. Artık kendi başına bir değer taşımakta, kaynak metne öykünmeye koşullanmamakta, farklı/yabancı olanı anlamaya çalışan bir etkinliğe dönüşmektedir. Çevirinin kendi başına bir değer taşıması ise, hiçbir yapının başka bir dilde yeniden oluşturulamayacağı düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Yani çeviri, çevirmenin kaynak metni sözcüğe dayalı olarak değil, yorum ve yaratıcılığıyla başka bir dile aktarması olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda kaynak metnin dilsel düzlemde çevrilemeyeceği görüşünü de güçlendirmiştir. Çevrilemezlik görüşünün ağırlık kazanması, çevirinin önemini değiştirmez. Çünkü bu dönem sanatçıları çevrilemezliğin çevirinin bir gereği olduğunu bilmektedirler. Çevirmen eskiden olduğu gibi kaynak metni ‘yerelleştirme’ye gitmeden, erek kültüre yabancı gelen yönlerini de aktararak çeviri yapmaktadır. (bkz. Yücel, 2007: 75).

Çevirinin nasıl ve ne yönde yapılacağı yönelik görüş bildiren bir diğer isim de Guttinger’dir. Ona göre çevirmen, okuyucu tutumuna göre de çeviri yapmalı, yani okuru da çeviri sürecinin bir parçası olarak algılamalıdır. Çevirmen, çeviriyi, belli bir okur kitlesi için ve kaynak metni irdelemek adına yapıyorsa “yabancılaştırıcı”, zevk amaçlı okuyan okur için yapıyorsa “yerelleştirici” bir yaklaşım sergilemelidir (bkz. Guttinger, 1963: 32-33; Akt. Yücel, 2007: 75-76).

Yabancılaştırıcı çeviri yaklaşımının hem erek hem de kaynak kültür için yararlı bir tutum olacağına değinen Yücel, bu tespitini şöyle açıklar:

Romantik dönemde yoğunluk kazanan yabancılaştırıcı çeviri yaklaşımı, aynı zamanda erek dil yazınında yeni bir türün ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Yerel dil ve yazından farklı bir dünyanın/kültürün izlerini taşıyan bu yapıtlar arttıkça, bu yapıtların yerel yazının olduğu kadar kaynak yazının da vazgeçilmez bir parçası olmaya başladığı söylenebilir. Çünkü yapıtların evrensel anlamda varlığını ve etkisini sürdürmesini sağlayan etmenlerin başında onların başka dildeki okurlara da ulaşması gelir. Dolayısıyla, çeviri ediminin hem kaynak hem de erek dil açısından bu dönemden itibaren önem kazanmaya başladığından söz edilebilir. Romantik yazarlar, erek metnin, kaynak metnin bir yorumu olarak değerlendirilmesinin kaynak metni farklı bir düzlemde erek dilde yaşattığı ve kaynak metnin etkisini artırdığı görüşündeydiler (a.g.e.: 76).

19. yüzyıl çeviri anlayışında kuram tartışmalarının ağırlıkta olduğu görülür. Bu dönem çevirisinde doğruluk ve biçimde serbestlik ağır basmıştır. Yine bu dönemde John Keble gibi bilim adamlarının çeviri yoluyla erek dil ve kültürün yeni değerler kazandığına dikkat çekmiştir (bkz. Köksal, 2005: 23).

Weissbort ve Eysteinnsson, 19. yüzyıl felsefesinde ve çeviri politikalarında önemli adımların, “Romantik” dönemde de etkin olan Alman akademisyen ve yazarlar tarafından atıldığını belirtmişlerdir. 19. yüzyıl çeviri anlayışı Alman kültüründe Luther ekseninde tartışılmıştır. Şöyle ki; Goethe, Luther’in çeviri yöntemini değerli bir ilk adım olarak görür ve onun bu anlamda bir açtığını savunur. Fakat bu görüşlerle birlikte, Luther’in çeviri yönteminin ötesine geçildiğine değinen görüşler de mevcuttur (bkz. Weissbort ve Eysteinnsson, 2006: 195).

Buradan da anlaşılacağı üzere, Goethe ve diğer önde gelen isimler Luther’in kaynak metni anlaşılır kılmak adına erek metne uyarlayarak çevirmesine karşı çıkmaktadırlar. İşte bu nedenle, kendilerini “Alman çeviri geleneği” yerine, “Fransız çeviri geleneğinin karşısında” olarak nitelerler. Çünkü onlara göre Fransız çeviri geleneği kendisine mal eden ve yerelleştiren bir anlayışa sahiptir. Tüm bu etmenlerin sonucu olarak Weissbort ve Eysteinnsson, 19. yüzyıl çeviri tartışmalarının Almanya’da bağımsız bir edebi dil oluşturma amacına hizmet ettiğini belirtmiştir (bkz. Weissbort ve Eysteinnsson, 2006: 195-196).

20. yüzyıla kadar gelişim sürecini temel noktalarıyla belirtmeye çalışılan çeviri olgusu, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuramsal açıdan gelişmiş ve bir “bilimsel disiplin” olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu dönemden

itibaren ortaya konulan çeviri kuramları ve çeviriye yönelik düşünceler çalışmanın temel dayanak noktalarını oluşturacağı için, dördüncü bölümde yer alacaktır.

4. BÖLÜM: 20. YÜZYIL ÇEVİRİ KURAMLARI

Çeviri, önceki bölümlerde de aktarıldığı gibi insanlığın her döneminde ihtiyaç duyulan ve kullanılan bir faaliyettir. Fakat bu, çevirinin başlangıcından itibaren belirli kuramlarla ya da ilkelerle şekillendiği anlamına gelmez. Çeviri 20. yüzyıla kadar bir disiplin olarak ele alınmamıştır. Bu bölümde çevirinin bir disiplin olarak ele alınışı, çeviriyle ilgili çeşitli yönelimler üzerinde durulacaktır.

4.1. 20. YÜZYILDA ÇEVİRİ ETKİNLİĞİNE GENEL BAKIŞ

Daha önce de belirtildiği gibi çeviri faaliyetinin bir disiplin olarak ele alınması ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Wilss, 20. yüzyıla kadar çevirinin bir disiplin haline gelememesine neden olarak, bu yüzyıla kadar çeviri alanındaki tartışmaların genelde deneyim sonucunda edinilen birikimlerin ışığında yürümesini gösterir. Yani 20. yüzyıla kadar çeviriyle ilgili tartışmalar kuramsal alandan çok çeviri faaliyetinde bulunanların kişisel görüşlerinden ya da yaptıkları çevirilerde dikkat ettikleri hususlardan oluşmaktadır (bkz. Wilss, 1977: 8; Akt. Yücel, 2007: 79). Her ne kadar 20. yüzyıla kadar olan dönemde çeviriye dair genelgeçer kurallar/kuramlardan bahsedilemese de, bu yönde çeşitli adımların atıldığı da görmezden gelinmemelidir. Şöyle ki Aksoy'un deyimiyle “çeviride bir kuram ortaya atan ilk kişi” (Aksoy, 2002: 16) olan Fransız düşünür Dolet, çeviriye dair bugün bile işlerliğini koruyan çeşitli fikirler sunmuştur. Bunlar; genel olarak yazarın anlattığı şeyin anlamına ve konuya iki dilde de çok iyi derecede hakim olunması, sözcüğe bağlanılmaması, Latince sözcükler yerine günlük hayatta kullanılan dile yakın bir dilin tercih edilmesi, yazarınki gibi iyi, yalın, zevk veren, titiz bir biçim için çaba gösterilmesidir (bkz. Mounin, 1967: 33; Akt. Yücel, 2007: 82).

20. yüzyılda dilbilimin ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına dek, çeviri etkinliği tek başına bir disiplin olarak ele alınmamıştır. Edebiyatın bir kolu ya da alt dalı olarak görülen çeviri; betimleyici, buyurucu, lirik, felsefi ve eleştirel yönlerde bir süreç takip etmiştir (bkz. Ülsever, 2007: 52).

Çevirinin bilimsel bir nitelik kazanmasının 20. yüzyılda gerçekleşmesinin çeşitli nedenleri vardır. Eruz, çeviriye duyulan gereksinimin artmasının İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastladığını belirtir. Bu dönemde gelişen siyasi ve askeri olayların, ülkelerin birbirlerini anlamalarını gerektirdiğine ve çevirmenlerin aktif olarak kültürlerin “anlaşabilmesi” aşamasında görev aldıklarına değinir. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi örgütlerin de yapıları gereğince çeviriye duydukları ihtiyaçlar, çevirinin ve çeviriyi yapan çevirmenlerin varlıklarına duyulan ihtiyacı ve önemlerini arttırmıştır (bkz. Eruz, 2003: 47-48). Bir anlamda çeviri edimi kendisine duyulan ihtiyaç paralelinde gelişmiş ve kendi kuramlarını oluşturmuştur. Aynı soru üzerine yorumlar getiren bir diğer isim de Wilss'dir. Wilss çevirinin 20. yüzyıldaki gelişiminin nedenlerini şöyle sıralamıştır; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeviriye duyulan gereksinimin artması, bilgisayarlı çevirinin ellili yılların başında araştırmalarda güncellik kazanması, Humboldt ve Schlegel gibi düşünürlerin karşılaştırmalı dil alanında ileri sürdükleri görüşlerine çeviribilimde yöntemsel ve işlevsel yeni bakış açıları getirmeleri, dil içi etmenleri odak alan bir yapısalcı üretici dil kuramından dil dışı etmenleri içeren ortama bağlı bir bakış açısına geçilmesi, evrensel dil araştırmalarının ve kelime düzleminde çeviri eşdeğerliğini nesnelleştiren karşılaştırmalı sözcük biliminin ve yapısalcı anlambiliminin geliştirilmesi (bkz. Wilss, 1977: 41-42; Akt. Yücel, 2007: 82). Yücel çevirinin bilimsel bir alan olarak ortaya konmasının 20. yüzyıla dek gerçekleşmemesini şöyle açıklar:

Çevirinin bilimsel bir nitelik kazanması, yazın ve dilbilim gibi alanlara oranla bilimsel ölçütlerinin oluşmasının gecikmesi, bu alanda bütünsel ve genel geçer yaklaşımları geliştirme güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu da çevirinin kendi kimliğini ortaya koymasını, doğal olarak, ertelemektedir. Fakat yirminci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak çevirinin birçok alanda vazgeçilmez bir gereksinim konumuna gelmesi, çeviri uygulamalarının bu alanlara ilişkin daha ayrıntılı çalışmaları yapmasını gerektirmiştir (Yücel, 2007: 80-81).

20. yüzyıla kadar bilimselliğinden bahsedilemeyen çeviri ediminin tek başına bir akademik alan olması gerektiği vurgusunu Parker de yapmıştır. Parker, çevirinin neden bilimsel bir alan olması gerektiğiyle ilgili düşüncesini sorduğu bir soruyla cevaplandırmaktadır aslında:

Çeviri edimi/süreci/ürünü/eleştirisi/tarihi/öğretimi ile çeşitli biçimlerde ciddi olarak ilgilenenler için, gerek uygulama gerekse kuram alanında, nesnel kalmaya çalışan bir doğrultuda, Klasik Çağ'dan bu yana çeviri üzerine söylenmiş görüşlerin, konulmuş kuralların, edinilmiş deneyimlerin ışığında çeviri gibi öznel bir konuya nesnel olarak birçok açıdan yaklaşabilecek bir ortak, kapsayıcı bir temel sağlamak için mi? (Paker, 1988: 116).

Tüm bu gelişmeler ışığında çeviri kendi başına bir disiplin olabilmek için çeşitli kriterlere gereksinim duyar. Bu durumu Yücel şöyle özetler:

Çevirinin bilimselleşmesi, çeviri ediminde daha nesnel olmayı ve dizgeli biçimde çözümleyici bir bakış açısını uygulamayı gerekli kılmıştır. Bunun için, bazı kuram ve ilkeler ışığı altında çeviri ediminin/olgusunun kendi içinde ayrıştırılması, tanımlanması ve başka bilimsel alanlar karşısında kendi ölçüt ve değerlerini ortaya koyması tartışma götürmez (Yücel, 2007: 79).

20. yüzyılda çevirinin gelişiminde payı olan unsurlardan ilki dilbilimin çeviriye bakışı ve dilbilim odaklı çeviri anlayışıdır.

Çevirinin gelişmesinde ve disiplin olarak ele alınmasındaki önemli etmenlerden biri de çeviriye dilbilim odaklı yaklaşımlardır. Yücel'e göre, 20. yüzyıla dek yazınsal metinlerin çevirisi üzerinde durulmuşken, yirminci yüzyılın ortalarına kadar çeviri daha çok dilbilimsel açıdan ele alınmıştır (bkz. a.g.e.: 80). Aksoy da 1930'larda ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Nida ve Federov'un kitaplarının yayımlanmasından sonra çevirinin odağının dilbilim alanına doğru kaydığını belirtmiştir (bkz. Aksoy, 2002: 21). Çevirinin dilbilim alanında kabul edilmesi Vardar'da da görülür. Vardar'a göre çeviri, uygulamalı dilbilimin sınırları içinde yer almaktadır (bkz. Vardar, 1978: 66). Yücel, çeviri çalışmalarının 20. yüzyılda dilbilim odaklı anlayışla hareket etmesini üç nedene bağlar. Bu nedenlerden ilki; çevirinin yüzyıllardır dil öğretiminde araç olarak kullanılması ve Latince metinlerin erek dile çevrilmesinde sözcüksel karşılıkların aranmasıdır. İkinci neden, çevirmenlerin kaynak metne sadık olduklarını göstermek için seçtikleri tutumdur, çevirmenler metnin kaynak metne olan bağlılığında somut verilerden hareketle kendilerini güvencede hissetmek istemektedirler. Üçüncü ve son neden ise, dilbilimin kullandığı kavramların çeviri alanında da kullanılmaya son derece elverişli olmasıdır (bkz. Yücel, 2007, 86-87).

Akerson'a göre; modern dilbilimin Ferdinand Saussure tarafından oluşturulmasından önceki dönemlerde, diller, karşılaştırmalı dilbilgisi yöntemiyle ve art zamanlı, tarihsel olarak ele alınmaktadır. Dillerarası akrabalıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Saussure'le birlikte dil nesnel bir olgu olarak ele alınmaya başlanmış ve tüm dillerde gerçekleşen iletişimin nasıl geliştiği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Chomsky, dillerin temelinde insan beyninin ortak paydalarının olduğunu, anlamların bu derin paydalarda oluştuğunu ve dönüşümler vasıtasıyla dilin yüzey yapısında ortaya çıktığını savunur (bkz. Akerson Erkman, 1991: 35).

Eruz, dilbilim alanının ilk olarak çevirinin dilsel boyutuyla ilgilendiğini belirtir ve her ne kadar dilbilim, çeviri faaliyetlerinin dilsel boyutuna eğilmekte yetinse de, dilbilimsel yaklaşımların çeviribilimde ilk kapsayıcı kuramları oluşturdukları için önemli oldukları görüşündedir (bkz. Eruz, 2000: 18).

Dilbilimsel kuramlar çeviride “eşdeğerlik” kavramı ile ilgilenmiştir. Önceleri dil çiftleri arasında cümle düzeyindeki eşdeğerlik düşüncesi, daha sonra kaynak ve erek metinler arasındaki paralelliğin “yakınlık” veya “benzerlik” açısından, hangi düzeyde “eşdeğerlik” ile sağlanması gerektiği gibi bir sorunsala dönüşmüştür. Eşdeğerlik kavramı, bazen kaynak ve erek metin arasında dilsel, anlamsal ve biçimsel bir “aynılık” olarak düşünülmüş, bazen de kaynak metnin işlevinin ve iletişimsel amacının erek metindeki “aynı” ya da “benzer” yansıması olarak değerlendirilmiştir (bkz. Catford, 1965; Reiss, 1976; Kade,1968; Popovic, 1976; Wilss, 1982: 147; Akt. Ülsever, 2007: 53-54).

Koller, eşdeğerlik kavramından yola çıkarak oluşturduğu dört farklı eşdeğerlik düzlemini şöyle sıralamıştır:

- Düzanlamsal eşdeğerlik düzlemi
- Yananlamsal eşdeğerlik düzlemi
- Biçimsel eşdeğerlik düzlemi
- Metin türü ve geleneklerine bağlı eşdeğerlik düzlemi (bkz. Koller, 1979; Akt. Ülsever, 2007: 54).

Göktürk'e göre, düz anlamsal eşdeğerlik, bilgi ya da içerik açısından eşdeğerliktir. Yan anlam eşdeğerliği, genelde edebi metinlerde dilin yaratıcı kullanımıyla ortaya çıkan etki, biçim, yansıma anlamlarının hepsini içeren işlevsel bir değeri belirtir. Biçimsel eşdeğerlik, edebi metinlerde varolan uyak, eğretileme, ölçü gibi kavramları yansıtır. Metin türü ve geleneklerine bağlı eşdeğerlik düzlemi ise dil kullanımına yönelik, biçim-işlev karşıtlığını belirten eşdeğerlik olarak tanımlanabilir (bkz. Göktürk, 2008: 60-67). Eşdeğerlik kavramına farklı bakış açıları da mevcuttur. Jakobson, 'çevrilemezlik' sorununu, dillerin kendilerine özgü ayırt edici özellikleriyle her kavramı ifade edebileceğini, dolayısıyla çevirinin 'farklılıkta eşdeğerlik' yoluyla mümkün olduğunu belirtir. Catford, çeviri kuramlarının, çeviri eşdeğerliğinin koşullarını belirlemesi işlevi olduğunu savunur. Ona göre çeviri 'diller üzerinde gerçekleştirilen bir işlev' dir. Yani diller arası bir yer değiştirmedir. Kaynak dildeki ifade ve biçimin erek dilde en uygun şekilde verilmesi sürecidir. Ayrıca Catford oluşturulan erek metnin kaynak metne dilsel açıdan uyuşmaması durumunda çevirmenin seçimi/tercihi doğrultusunda 'dil düzeyleri arasında kaydırma' ve 'kategori kaydırma' gibi iki yolu seçebileceğini savunur. Catford eşdeğerliğin sağlanmasında en önemli faktörün çevirmen olduğu görüşündedir (bkz. Catford, 1965: 1).

Eşdeğerlik görüşüyle ilgili bir başka yorumda Eugene Nida'dan gelmiştir. Nida eşdeğerliği iki başlı yapı olarak ele almış ve gerçek eşdeğerlik – biçimsel eşdeğerlik ayrımını ortaya koymuştur (bkz. Nida, 1964). Nida, çeviriyi iletişim boyutuyla irdelemiş ve çeviriyle ilgili yapılan tartışmalarda dikkat edilmesi gereken unsurun 'anlam' olduğunu ifade etmiştir. Çevirmen, anlamın dilde ifade edilme biçimine gerekli önemi vermelidir (bkz. Nida, 1964: 55). Nida, aynı dil içinde dahi göstergelerin farklı anlamları taşımalarına karşın, ortak dilsel etkenler ve dil-dışı toplumsal etmenlerin yardımıyla iletişimin sağlandığını, aynı iletişimin dillerarası iletişimde de söz konusu olduğunu belirtir. Ona göre önemli olan nokta 'anlaşılabilirlik'tir. Anlaşılabilirlik ve çevirilebilirliği birlikte düşünen Nida'nın, eşdeğerlik anlayışında da anlaşılabilir olmayı vurguladığı görülür. Nida, erek metnin erek dilde yazılmış bir eser kadar 'doğal' olması gerektiğini vurgular ki bu tür bir çeviri 'devingen eşdeğerlik' anlayışıyla mümkündür. Biçimsel eşdeğerlik ise kaynak

metnin hem biçiminin hem de içeriğinin aktarıldığı çeviri anlayışıdır. Nida çeviride okuru da göz önünde bulundurur. Çevirmen sadece dilbilimsel yapıları değil, kaynak metne ait tüm şifreleri çözüp erek dil yapısına göre aktarmakla da sorumludur (bkz. Nida, 1964: 9; Göktürk, 1989: 171). Ayrıca Nida, çeviri yaklaşımına okur odaklı bir yaklaşım getirerek ‘doğru’ çeviri kavramını eleştirmiştir. Çeviride odak noktası biçim değil içerik olmalıdır (bkz. Göktürk, 1989: 171). Aksoy, Nida’nın çeviride ‘doğallık’ fikrine sahip olduğunu belirtir ve ona göre iletinin hangi biçimde yaratıldığı, iletinin anlamının anlaşılır biçimde aktarıldığı sürece önemsizdir ve gerekli görüldüğünde de iletinin biçimi değiştirilebilir. Bunun dışında Nida, Chomsky’nin dilbilim alanındaki görüşlerinden de yararlanarak çeviri alanındaki fikirlerini kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Nida, çeviride iletinin oluşturduğu anlamın ‘yüzeysel yapı’ ile aktarımında ortaya çıkabilecek sorunları, çevirmenin hedef okur kitlesine göre değişiklikler yaparak aşabileceğini belirtmiştir. Nida’ya göre çeviri metin, erek kültürde, olduğu kaynak kültürde yarattığı etkinin aynısını yaratmalıdır. Eğer bu mümkün olmazsa, çevirmen aynı etki yaratmak için gerekli gördüğü değişiklikleri yapmakta özgürdür. Aksoy’a göre Nida aslında bu düşünceleriyle yüzyıllardır edilgen olan çevirmeni bir anlamda etken ve edimde söz sahibi bir konuma getirmiştir (bkz. Aksoy, 2002: 22-23).

Çeviri etkinliğinin disiplin olarak ele alınması rolü olan bir diğer etmen ise çeviriye metindilbilimsel yaklaşımlardır. Aksoy 1970’lere kadar çeviri etkinliğinde iki anlayışın egemen olduğuna değinir. Bu iki anlayıştan ilki çevirinin kuramsal yönünü yadsıyan ve onun daha çok yazınsal ve yaratıcılık boyutuyla ilgilenen eğilimdir. İkinci anlayış ise çeviri edimini bilimsel bir tabana oturtarak, genel kuramlar oluşturma amacı taşıyan yönelimdir. Bir anlamda 1970’li yıllara kadar çeviri anlayışında pratik ve teorik yönelişlerin mücadelesi söz konusudur, denilebilir (bkz. Aksoy, 2002: 28).

1980’li yıllardan itibaren metindilbilim ve söylem çözümlemesi gibi disiplinlerin ortaya çıkmasıyla ‘bağlamsal’ ve ‘edimsel’ yaklaşımlardan söz edilmeye başlanmıştır. Çeviri çalışmalarında da artık sözcük ve cümleden, metin boyutuna yönelme gerçekleşmiştir. Metin dilbilimciler, metni, sözcüklerin aralarındaki

bağlantılardan oluşan anlamlı ve devingen bir yapı olarak niteler. Bu noktada, eşdeğerliğin ‘göreceli’ bir yapı kazandığı savunulur. Kaynak ve erek metnin oluştuğu tarihsel-kültürel şartlar, dilsel ve dil-dışı etmenler nedeniyle genel bir eşdeğerlikten bahsetmek zordur. Kaynak ve erek dilin olanakları ve sınırlılıkları, dilsel, biçimsel ve estetik normlar, çeviri gelenekleri ve müşteri gereksinimleri gibi etmenlerin eşdeğerliğin göreceli olmasını gerektiren öğelerdir. Metin dilbilimciler için çeviri edimi sözcük ve cümle bazında değil genel metin olarak ele alınmalı, çeviri kaynak ve erek metin arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar açısından değil çeviri okuru için değerlendirilmeli ve çeviri edimi metin içindeki dil kullanım strateji tarafından yönlendirilmelidir (bkz. Munday, 2001: 72;). Metindilbilimin gelişmesiyle dilbilim ağırlıklı çeviri görüşlerinde ikinci aşamaya geçilmiştir. Bu anlayışa göre metin; tek başına sözcüklerden oluşan bir yapıdan ziyade, belirli bir işlevle iletişim sağlamayı amaçlayan bir varlık olarak değerlendirilebilir (bkz. Lefevere, 1992: 10; Akt. Aksoy, 2002: 24).

Çeviri çalışmalarında biçimsel eşdeğerlik, düzanlamsal eşdeğerlik gibi algılamalardan sonra işlevsel eşdeğerlik görüşünün ağırlık kazanmasıyla çeviride iletişimsel ve işlevsel modeller ortaya çıkmaya başlamıştır (bkz. Munday, 2001: 72). Çeviri edimine iletişimsel bir boyut getirmek isteyen Reiss, metin türlerini belirlemiştir. Ona göre dört metin türü vardır. Bunlar; bilgilendirici, anlatımsal, işlemsel ve işitsel amaçlı metinlerdir. Bilgilendirici metinler salt bilgi verme amacı taşıyan kurmacadan uzak düzanlamsal metinlerdir. Anlatımsal metinler dilin sanatsal işlevinin kullanıldığı metinlerdir. İşlemsel metinler hedef kitleyi belli bir yöne çekmeye çalışan metin türleridir. İşitsel metin türleri ise görsel metinlerdir (bkz. Reiss, 2000: 25). Bu metin türlerinin belirlenmesiyle Reiss, çeviri edimini işlevsel olarak kaynak metne eşdeğer bir metin üreten iki-dilli bir iletişim süreci olarak tanımlar (bkz. Vermeer, 1989; Vermeer, 1996; Akt. Ülsever, 2007: 59). Kaynak metnin işlevi çok önemlidir ve çevirmen bu işlevi bilerek metnin türünü ve çevirinin yöntemini belirler. Metinlerin çevirisinde salt dilbilimsel öğelerin göz önüne alınmasına karşı olan Reiss ve Vermeer, metinlerin işlevlerinin de çeviride söz sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda metinleri işlevlerine göre sıralamışlardır (bkz. Reiss ve Vermeer, 1984: 211). Reiss ve Vermeer’e göre erek metin, erek kapsam

içinde yerine getirmeyi amaçladığı işlev ile belirlenir ve bu işlev de yine erek kültürün yapısına ve alıcısına göre farklılık gösterir (bkz. a.g.e.: 101). Metin odaklı dilbilim çalışmalarında, dilbilimsel yapılar yerine metinlerin göz önüne alındığını görülür. Yücel'e göre özellikle Bühler'in oluşturduğu "Organon Modeli"nin bu çalışmalara ivme kazandırdığı söylenebilir. Bühler bu kuramında dilleri, anlatım, betimleme ve seslenme olarak üçe ayırmaktadır. Reiss Bühler'in bu modelinden hareketle metinlerin işlevlerini sınıflandırmıştır. Reiss'in sınıflandırmasına göre betimleyici metinler içerik ağırlıklı, anlatıma dayalı metinler biçim ağırlıklı ve seslenmeye dayalı metinler çağrı ağırlıklıdır. Ayrıca Reiss gelişen iletişim araçlarının etkisiyle işitsel araçlı metin türü kavramını da geliştirmiştir. Reiss'in bu sınıflandırması metin işlevine göre bir çeviri tutumu geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bir metin okuyucuya bilgi aktarma amaçlıysa içerik ağırlıklı olarak çevrilir. Okuyucuda belirtilen düzlemden hareketle hayal kurdurma amacı taşıyorsa biçim ağırlıklı bir çeviri yapılmalıdır. Eğer amaç okuyucunun ya da hedef kitlenin fikrini değiştirmekse çağrı ağırlıklı bir metin oluşturulmalıdır. Reiss'in metin türü tanımı, genel anlamda kaynak odaklı bir çeviri anlayışından doğar. Erek metne şekil veren yine kaynak metindir. Metin türlerin göre işlevlerin belirlenmesi ve bu işlevler doğrultusunda bir çeviri anlayışından söz edilmesi de yine çevirmenin kişisel seçimlerinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir (bkz. Reiss, 1986: 54-67; 69-87).

Newmark da Reiss gibi metinleri türlere ayırmıştır. Newmark, metinleri; anlatımsal, bilgilendirici ve çağrısız olarak üç türde inceler. Anlatımsal metinler yazınsal metinlerdir. Bilgilendirici metinler, ders kitapları ve akademik çalışmalardır. Çağrısız metinler ise reklam metinlerini ve propaganda söylevlerini kapsar. Newmark, Reiss gibi, metin türünün çevirmeni yönlendirdiğini savunur ve bu bağlamda iki tür çeviri yönteminden bahseder. Bunlar; 'anlamsal çeviri yöntemi' ve 'iletişimsel çeviri yöntemi'dir. Anlamsal çeviri yöntemi, edebi yanı ağır basan metinlerde kullanılmalıdır. Kaynak metindeki sanatsal söylemlerin aktarılması bu yöntemle mümkündür. İletişimsel yöntem ise, amaca yöneliktir. Yazınsal metinlerin dışında aranan işlevsel eşdeğerlik bu yöntemle sağlanır (bkz. Newmark, 1982: 33). Aksoy ise anlamsal çeviriyi eşdeğerlik kavramıyla ilintili gösterir. Kaynak metindeki

sözcükler için eşdeğer bir anlamsal içerik bulmaya yönelik olarak yürütülen ve kaynak metindeki anlama odaklanan bir yöntem olduğuna değinir. İletişimsel çeviri ise kaynak metnin erek kültüre uyarlanması, kaynak metindeki iletinin erek kültüre göre yeniden yaratılması anlamına gelmektedir (bkz. Aksoy, 2002: 26).

Genel hatlarıyla irdelenmeye çalışılan dilbilim odaklı çeviri anlayışının çeviri edimine katkıları olduğu gibi dilbilimin çeviri açısından çokça eleştirilen yönleri de vardır. Genel olarak dilbilim ağırlıklı çeviri kuramlarını değerlendiren Ülsever, onların çeviri olgusunu sanatsal ya da kültürel olarak değil, bilimsel ve bildirişimsel olarak ele aldıklarını belirtir. Dilbilim odaklı çeviri kuramlarına göre diller arasında bütünüleyici bir mekanizmadan söz edilebilir (bkz. Ülsever, 2007: 60-61). Yücel yapısalcı-kuralcı dilbilimcilerin çeviriye bakışını şöyle belirtmiştir:

Yapısalcı – kuralcı dilbilimcilerin çeviri edimine bakışı, daha çok bir kaynak metnin bir başka dildeki dilsel göstergelerin karşılığını bulmak olarak görüldüğünden, çeviri edimi salt işlemsel ve aktarımsal bir sürece indirgenmiş olmaktadır. Başka bir anlatımla, çeviri süreci, bir kaynak metindeki iletinin bir çevirmen tarafından çözümlenerek bir başka dile aktarılması olarak tanımlanmaktaydı. (...) Bu çerçevede çevirmenin görevi, kaynak metindeki dilsel göstergeleri erek dildekilerle değiştirip eşdeğerlilik, değişmezlik, örtüşme gibi metin içi sorunlara ağırlık vermektir. Bu nedenle çeviri, düz ve yan anlamların olduğu dilsel bir dizgenin başka bir dilsel dizgeye birebir ya da benzer biçimde aktarılması olarak yorumlanmaktaydı (Yücel, 2007: 89).

Dilbilim odaklı çeviri anlayışına değinen Yücel, çeviri ediminin uzun süre dilbilim odaklı anlayışların güdümünde kalmasının, alanla ilgili kurallar ve söylemin oluşturulmasının önüne geçtiğini ve erek metnin dilbilimsel açıdan içerik incelemelerine tabi tutulmasından dolayı işlevsel, kültürel ve okur açısından değiştirilemez olmasına yol açtığını söyler. Bir diğer olumsuz yön de, kaynak metnin genel bir yapı olarak değil cümle ve sözcük bağlamında irdelenmesi ve kaynak ve erek metinlerin bu doğrultuda ele alınmasıdır. Roman gibi salt tümce ve sözcük düzeyindeki karşılaştırmalarla açıklanamayacak çeviri metinlerin varlığı dilbilim odaklı yaklaşımların değerlendirmede yetersiz kalacağını gösterir (bkz. a.g.e.: 90). Yücel ayrıca, Saussure'ün dilbilim alanındaki yapısalcı ve kuralcı yaklaşımının çeviri alanında yetersiz olduğunu savunur. Saussure'ün dil algısında, gösterenlerle aktarılan gösterilenin, farklı kültürde farklı dilsel metinlerle gösterilebileceği fakat

gösterilenin aynı olacağı anlayışı vardır. Bu anlayış çeviriye uyarlandığında erek metin, kaynak metnin biçimini belirleyen kurallarla örtüştüğü oranda başarılı olacaktır. Yücel'in de belirttiği gibi Saussure'e göre dil mekanizması özdeşlikler ve ayrılıklara dayanmaktadır. Bu bir anlamda çeviride erek metnin kaynak metni biçimsel özellikler açısından takip etmesi gerektiği anlayışını doğurur. Fakat sadece biçimsel özelliklerle bir çeviri metni çözümlmek, onun değerini ortaya koymada yeterli olmayacaktır (bkz. a.g.e: 95-96). Yücel, Saussure ve Chomsky'nin kuramlarında dil dışı etmenlerin göz ardı edilmesinin bir çok sorunu da beraberinde getirdiğini savunur. Kültüre özgü dilsel anlatımların çözümlenmesi bu iki dilbilimcinin kuramlarıyla zordur. Çeviriye dilsel anlamda bir aktarım olarak gören dilbilimciler, çeviride dil içi çözümlmeleri dikkate aldıkları için dil dışı etmenlerin de yoğunlukla kullanıldığı yazınsal türlerde, dilbilim odaklı yaklaşımların yetersizliğine dikkat çekilmiştir (bkz. a.g.e: 100-101).

Yücel metindilbilim odaklı yaklaşımları da eleştirmektedir. Metin odaklı çeviri yaklaşımlarda kaynak ve erek metin arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi gerektiğini fakat metin dışında kalan çeşitli etmenlerin göz önüne alınmadığını belirtir ve metin odaklı çeviri yaklaşımlarında yeteri derecede dikkat edilmeyen noktaları şöyle dile getirmektedir:

(...) çeviriye tarihsel bir olgu olarak bakılmamasının yanında çeviri ediminde çevirmenin ve okurun çeviri ediminde çok az rol oynaması gelmektedir. Bu nedenden dolayı, metin odaklı çeviri yaklaşımlarında her şey metne göre belirlendiğinden, "bütüncül" bir bakış açısı olmadığı ileri sürülebilir. Bu çerçevede, metin odaklı olan çeviri yaklaşımları, her ne kadar çeviri ediminde nesnel/katlanılabilir bir bakış açısı sunsalar da, metin dışı etmenleri göz ardı ettiklerinden, öznел/sınırlayıcıdır. Bunun böyle olması, çeviri olgusunun "göreceli" biçimde ele alınmamasından kaynaklanmaktadır (a.g.e.: 119).

Dilbilim odaklı çeviri yaklaşımlarının çeviride ancak yüzeysel yapıyı ya da metni içi ilişkileri çözmeye yeterli olabileceğini, iki alanın inceleme alanlarının farklılığından dolayı dilbilim odaklı yaklaşımların çeviri açısından çok önemli katkılar sağlamadığı da belirtilir. Yazıcı, dilbilimcilerin "dil"i incelerken, çeviribilimin inceleme alanının "iletişim" olduğuna değinir. Fakat tüm bu farklılıkların ötesinde dilbilim odaklı yaklaşımların çeviriye hiçbir katkısı olmadığı

görüşünü de savunmaz. Bu yaklaşımlar çeviribilime nesnellik ve bilimsellik ölçütleri kazandırarak bu alanın dizgesel bir alan olmasında yararlılık göstermiştir (bkz. Yazıcı, 2005: 76).

Bu iki alanın birbirlerine sağlayacakları yeni bakış açılarından da bahseden isimler mevcuttur. Anderman, dilbilimin çeviri kuramcılarına yeni araştırma alanları sağlayacağını, çevirininse dilbilimcilere diller arasındaki ortak özellikler ve benzerlikler alanındaki araştırmalarda yardımcı olacağını belirtir (bkz. Anderman, 2007: 62).

Dilbilimsel yönetime yönelik eleştiriler genellikle onun, çevirinin dilsel boyutuyla sınırlı kalmasına odaklanmıştır, denilebilir.

Çeviri etkinliğinin gelişiminde ve bir disiplin olarak ele alınmasında yararlılığı görülen bir diğer yaklaşım da çeviriye betimleyici yaklaşımlardır. Çevirinin dilbilim odaklı yaklaşımlarla ele alındığı dönemlerde, James Holmes'un öncülüğündeki bazı isimler, çevirinin diğer bilim dallarından ayrı ve kendine özgü bir disiplin olarak ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir (bkz. Holmes, 2004: 171; Munday, 2001: 10). Bu anlamda çevirinin dilbilim odaklı yaklaşımların dışında betimleyici yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtirler. Holmes, çeviribilimde uygulamaya yönelik çalışmaların eksikliğini vurgularken, bu alanın çeviri süreci ve çeviri metnin erek kültüre göre betimlenmemesi noktasında yetersiz kaldığını savunur (bkz. Yücel, 2007: 153). Aytaç, betimleyici çeviri çalışmalarının ortaya çıkmasında Prag Okulu'nun da etkili olduğunu belirtir. Aytaç, Prag Okulu'nun metinlerin derin yapısıyla ilgilenmeyip salt dile odaklanan yüzey yapıyla ilgilendiğine değinmiştir (bkz. Aytaç, 2003b: 25). Aksoy da, Rus biçimcilerinin derin/yüzey yapı tartışmalarında yüzey yapıyı dikkate aldıklarını belirtir (bkz. Aksoy, 2002: 35).

Betimleyici yaklaşımlara göre, soyut kavramlar tarih boyunca aynı kalmıştır, önemli olan 'temaları' oluşturan kavramların dile geliş şekilleridir. Çeviri sonucunda bu kavramlar birincil ve etkin konumlarından alınarak farklı bir kültürün dizgesine aktarılmışlardır. Betimleyici yaklaşımlar çeviri metnin içinde bulunduğu gelenek ile

olan ilişkisine odaklanmıştır. Bu ilişkinin incelenmesi de çeviride erek odaklı 'yerelleştirme' ve kaynak odaklı 'yabancılaştırma' gibi kavramların gelişmesine ön ayak olmuştur (bkz. Venuti, 1995; Hatim ve Mason, 1990; Munday, 2001; Akt. Ülsever, 2007: 64). Edebiyatı karmaşık ve devingen bir dizge olarak gören betimleyici yaklaşıma göre edebi çeviri etkinliği betimleyici, erek odaklı, işlevsel ve dizgesel bir etkinliktir (bkz. Hermans, 1985: 10).

Berk betimleyici kuramı ve Holmes'ün bu kuramla ilgili fikirleri oluşturmaktaki amacını şöyle belirtmiştir:

(...) James Holmes'e göre görgül bir bilim dalı olan çeviribilimin amacı çeviri süreci ve çeviri ürünlerini kendi deneyim dünyamızda karşımıza çıktıkları biçimde betimlemek ve bu olguları açıklamak ve önceden tahmin etmek için genel ilkeler oluşturmaktır (Berk, 2005: 96-97).

Betimleyici yaklaşım, çeviriyi uygulamalı boyutuyla da birlikte ele almıştır. Çevirinin bütün yönleriyle ele alınması, Holmes'ün, çevirinin yapılması ve erek dizgede kabul edilmesini sağlayan koşulların da incelenmesi gerektiği düşüncesini yansıtır (bkz. Munday, 2001: 11; Aksoy, 2002: 38; Akt. Ülsever, 2007: 61 - 62). Holmes "The Name and Nature of Translation Studies" adlı bildirisinde, çeviri alanının geniş bir açıklamasını yapar. Munday'a göre Holmes, çeviri çalışmalarını "kuramsal" ve "uygulamalı" olarak iki ana düzleme ayırır. Kuramsal düzlem; 'kuramla ilgili çalışmalar' ve 'betimleyici çalışmalar' olmak üzere iki boyutludur. Kuramsal boyut dil kuramları, dilbilim kuramları, metin türleri kuramları ve kültürel kuramlar gibi alt başlıkları içermektedir. Betimleyici çeviri çalışmaları ise üç başlıkta incelenebilir. Bu üç başlık ürün – odaklı, süreç odaklı, işlev odaklı çalışmalardır (bkz. Munday, 2001: 10). Ürün odaklı çeviri çalışmaları varolan çevirileri inceler. Bu inceleme alanında bir kaynak metnin erek dildeki çevirisi ya da aynı metnin erek dildeki diğer çevirilerinin incelenmesi söz konusudur. Süreç odaklı yaklaşım ise çevirinin yapılma süreciyle ilgilidir. Çevirmenin kaynak metni erek metne aktarıırkenki yaratım süreci söz konusudur. Bu alan çeviri edimi sırasında çevirmenin zihnindeki aşamaları ortaya koymaya çalışır. İşlev odaklı yaklaşımı Ülsever, çevirinin toplumsal boyutuyla ele alınması olarak açıklamıştır. Yapılan çevirilerin salt çeviri olarak değerlendirilmesi değil erek dizgedeki sosyal ve kültürel bağlam

içindeki işlevinin de betimlenmesi işlev odaklı çalışmaların güdümündedir (bkz. Ülsever, 2007: 62). Yücel bu işlevin, Skopos kuramındaki ‘amaç’la aynı olmadığını, işlev odaklı betimleyici çeviri yaklaşımlarında işlevin; kaynak metnin seçimi, çevrilme nedenleri ve çevirinin erek kültürde bıraktığı etki olduğunu savunur. Ayrıca Holmes’ün çevirideki bu sınıflandırmasıyla çeviride bir yaklaşım mutlak olamayacağını, alanlara göre farklı ölçütlerin alınması gerektiğinin gösterildiğini belirtir (bkz. Yücel, 2007: 154).

Holmes, ürün odaklı betimleyici çeviribilim çalışmalarının, bireysel çevirilerin betimlenmesi ya da metin odaklı çeviri betimlemesi kaynaklı başladığını belirtir. Holmes bütün ürün odaklı çeviri çalışmalarının amacını genel bir çeviri tarihçesi oluşturmak olarak nitelendirmiştir. İşlev odaklı betimleyici çeviribilim ise çevirilerin çeviri olarak betimlenmesinden çok erek dizgede sosyo-kültürel durum içindeki işlevlerinin betimlenmesiyle ilgilendirilir. Belirli bir zaman diliminde hangi metinlerin çevrildiği ya da çevrmediği ve bu çevirilerin nasıl bir etki yarattığı sorularına yanıt arar. Süreç odaklı betimleyici çeviri çalışmalarını ise konusu çeviri süreci ya da edimi olan alandır. Çevirmenin erek dilde kaynak metne benzeyen bir metin oluştururken zihinsel süreçleriyle ilgilenen bu alanı Holmes “çeviri psikolojisi” olarak adlandırmaktadır (bkz. Holmes, 2004: 172-173; Munday, 2001: 11).

Holmes’ün çeviriye iki ana düzleme oturttuğu ve bu düzlemleri “kuramsal” ve “uygulamalı” alanlar olarak adlandırdığına daha önce değinilmişti. Bu bağlamda Holmes’ün ikinci çeviri düzlemi olan uygulamalı çeviri alanı; çevirmen yetiştirilmesi, çeviri öğretiminin planlanması gibi çeviri eğitimiyle ilgili başlıkları kapsar. Uygulamalı alanın ikinci alt başlığı ise çeviriye yardımcı kaynaklardır. Bu alanın üçüncü boyutu ise çeviri eleştirisidir (bkz. Ülsever, 2007: 63).

Rus biçimcilerinin etkisinde kalan Levy, çeviri edimini çevirmenin ‘karar verme süreci’ olarak değerlendirir ve temel olarak aynı sanatsal kavramların başka bir dilde o dilin unsurlarıyla değiştirilerek aynı şekilde yaratılabileceği görüşünü savunur. Levy çeviride okurun algılamasını da ön planda tutarak, çeviri metnin okurda yaratacağı his üzerine yoğunlaşır. Ona göre ‘yanılsamacı’ bir çeviride okur, özgün bir metni okuduğunu hissederken, ‘yanılsamacı olmayan’ çeviride ise elindeki

eserin kaynak metinden çevrilen bir metin olduğunun bilincindedir. Levy, bu iki yoldan ilkinin yani ‘yanılsamacı’ yöntemi savunur. Buna göre çevirmen kaynak metindeki “edebilik” niteliğini eserinde aktarabilmek için erek metinde bazı değişiklikler yapabilir. Bundan kasıt kaynak metnin “estetik etkisi”nin erek metinde de yansıtılabilmesidir (bkz. Göktürk, 1986: 47; Munday, 2001: 148; Aksoy, 2002: 34).

Popovic ise edebi çeviriyi iki ayrı estetik geleneğin de karşılaşması olarak görür. Çeviri sadece biçem ya da yazın geleneklerini değil estetik değerleri de aktarır. Popovic çeviride kayıplarla birlikte kazanımların da söz konusu olduğunu savunur. Çevirideki farklılıklar erek kültürün özelliklerini ortaya koyar ve bunlar da eşdeğerlikler kadar önemlidir (bkz. Popovic, 1970: 79; Hatim, 2001: 67).

Levy ve Popovic’in görüşleri çeviriye erek odaklı ve yerlileştirmeye yönelik bir çeviri anlayışı getirmiştir (bkz. Ülsever, 2007: 65).

Çeviriye betimleyici açıdan yaklaşan bir diğer isim de Gideon Toury’dır. Toury çeviribilimi üç ana kapsam içinde ele alır. Bu alanlar; çeviri kuramı, betimleyici çalışmalar ve uygulamalı çeviribilim’dir (bkz. Toury, 1995; Akt. Eruz, 2003: 52).

Yazıcı’ya göre Toury, Holmes’ün ortaya koyduğu betimleyici çeviri çalışmalarından hareketle kendi çeviri anlayışını oluşturur. Toury, Holmes’ün kuramsal ve uygulama alanındaki yöntemlerin kullanılması noktasındaki sorunları, kuramsal yöne ağırlık vererek çözmek ister (bkz. Yazıcı, 2005: 130). Berk, Holmes’ün ortaya attığı betimleyici çalışmaları genişleten Toury’nin, erek dizgede çeviri olarak sunulan her şeyin çeviri kapsamında algılanması gerektiği görüşünde olduğunu belirtir. Ona göre çeviriler ancak erek dizgedeki gerçekliğiyle anlam taşır ve bu yüzden Toury betimleyici yaklaşımları erek odaklı çeviri kuramlarına yaklaştırır (bkz. Berk, 2005: 97).

Yazıcı’ya göre Toury’nin erek odaklı çeviri kuramı, çeviri metnin erek kültürde konumu ve işlevi olduğu tezinden hareket eder. Toury’nin bu görüşlerini

Even-Zohar'ın ortaya attığı çoğul dizge kuramından hareketle oluşturduğu söylenebilir. Toury oluşturduğu kuramın da etkisiyle çeviride betimleyici çalışmaları çevirilerin erek kültürdeki işlevlerinden başlatır. Toury'le birlikte çevirilerin erek kültürdeki işlevlerinin araştırılmasıyla çeviribilim devingenlik kazanmıştır. Toury'nin kuramına göre, erek kültürdeki çeviri metinler, yine bu kültürün yazın dizgesinde bir konuma ve işleve sahiptir. Bu konum başlangıçta çevresel olsa bile çeviri eserlerin yazının devingen yapısı itibariyle merkezi bir konuma yerleşmesi mümkündür. Toury'nin bu kuramıyla erek odaklı çeviri yöntemini önermekten çok çeviribilim alanında odak noktasını çevirilere çekmeyi amaçladığını söylenebilir (bkz. Yazıcı, 2005: 130-131) Erek metinden yola çıkan betimleyici kurama göre, oluşturulan erek metnin, oluşum sürecindeki normlar ışığında açıklanması gerekmektedir. Toury bu normların erek kültürün sosyokültürel koşulları tarafından belirlendiğini belirtir ve sosyokültürel boyutun çeviriye dahil edilmesi betimleyici çeviri kuramının “pozitivist” yönünü gösterir. Çevirmen de sosyokültürel koşullardan etkilendiği için, erek metnin oluşturulmasında çeviri normlarını yadsıyamaz. Yücel bu durumu Toury'nin, çevirdiği yapının erek okurlar tarafından okunmasını isteyen çevirmenin, toplumsal bir görevi olduğuna işaret etmesine bağlamıştır ve bu bağlamda Toury ve Vermeer'in görüşlerinin örtüşüğünü söyler (bkz. Yücel, 2007: 154-155).

Toury'nin betimleyici çeviri kuramı anlayışını Berk şöyle ifade etmiştir:

Toury'e göre bugüne dek ortaya atılan çeviri kuramlarının çoğu kaynak metin, hatta kaynak dil odaklı, bu nedenle kaçınılmaz bir biçimde buyurgandır. Bu kuramlar gerçek çeviri ve böylelikle çeviri edimi yerine olası çeviri, hatta çevirilebilirlik olgularıyla ilgilendirir. Toury özellikle yazın çevirisi olmak üzere gerçek çevirilerin betimleyici bir biçimde incelenmesini hedeflemiş ve bu incelemeye yönelik erek metin odaklı bir yaklaşım benimsemiştir (Berk, 2005: 58).

Toury'nin betimleyici çalışmalarının temelini edebi çevirilerinin oluşturduğu görülür. Onun anlayışına göre, kaynak metni ne olursa olsun erek dizgede bir konuma sahip her yazın metni çeviri metin olarak değerlendirilir ve betimleyici çalışmalara konu olur. Betimleyici çalışmalarda ana malzeme kaynak metin değil erek metindir (bkz. Berk, 2005: 59). Toury'nin kuramında “eşdeğerlik” kavramı

belirleyici değildir. Çünkü Toury'nin kuramında amaç benzerliklerin ortaya konması değildir. Yazıcı'ya göre, Toury, çeviri metnin birincil ya da ikincil konumuna göre çeviri anlayışının belirlendiğini belirtir ve çeviri metinler eşdeğerliği için “kabul edilebilirlik” ve “yeterlilik” ilkelerini benimser. Buna göre “kabul edilebilir” bir çeviri erek dizgenin yazınsal geleneğine benzerlik anlamına gelirken, “yeterlilik” kaynak dizge geleneğine yakınlığı ifade eder (bkz. Yazıcı, 2005: 133).

Toury, betimleyici çeviri incelemelerinde kaynak metin yerine erek metne yönelerek bir anlamda “olması istenene” değil “olana” eğilmiştir. Bu anlamda kaynak ve erek metin arasındaki eşdeğerlik fikrinden çok erek metnin oluşturulmasında bir takım normların etkili olduğu görüşünü savunur. Toury çevirmene yön veren bu normları; öncül normlar, süreç öncesi normlar, çeviri süreci normları olarak sınıflandırır. Öncül normlar kabul edilebilirlik ya da yeterlilik aşamasında çevirmenin vereceği karardır. Süreç öncesi normlar ise çeviri politikasının belirlenmesi ve çevirinin doğrudan ya da dolaylı yapılacağına ortaya konması aşamasıdır. Çeviri süreci normlar ise erek metinde öğelerin yerleştirilmesi (matriks normları) ve metin içi dilsel normlardır (Toury, 1980: 53-54; Akt. Berk, 2005: 60-61).

Aksoy'a göre, Toury kendisinin oluşturduğu normlardan biri olan öncül normlar kapsamında ortaya koyduğu ‘kabul edilebilirlik’ ve ‘yeterlilik’ kavramlarının hiçbir metin için geçerli olamayacağını savunur. Buna neden olarak çevirinin her seferinde katıldığı dizgeye yabancı gelecek biçimler ve bilgiler sunacağını ve çevirinin kaynak metne her zaman ‘uygun’ olarak üretilemeyeceğini gösterir. Bu uyumsuzlukları da erek kültüre ait kuralların kaynak kültürdeki kurullarla örtüşmemesine bağlar (bkz. Aksoy, 2002: 47; Gentzler, 2001: 126).

Genel olarak betimleyici çeviri çalışmalarını değerlendiren Yücel, bu yaklaşımın eleştirisini şöyle yapmıştır:

Betimleyici çeviri çalışmaları, her ne kadar çeviri olgusuna erek kültür dizgesi açısından yaklaşarak çevirilerin işlevsel değerini, onun yaratıldığı ortamı, erek yazın dizgesini etkilemiş biçimlerini ele alan bütüncül bir çeviri yaklaşımı sunsa da, nedenselliğe dayalı çözümlenme yöntemi, çevirideki göreceli etmenleri azaltmaya çalışır.

Örneğin, çevirmenin öznel yaklaşımlarının, koşullardan bağımsız aldığı kararların çeviride belirleyici olması ya da kaynak metnin belli amaçlar için uyarlanması gibi konulara betimleyici kuramlarda yeterince değinilmediği görülmektedir. Bunun dışında metin türlerine, metinlerin işlevsel yapılarına, metin içi sorunlara ya da çeviri görevini veren kişilerin/kurumların çeviriye olan etkileri ve bunların konularına, kuramda fazla yer verilmediği ileri sürülebilir (Yücel, 2007: 170).

Betimleyici kuram, normları ön planda tutan ve bununla birlikte kaynak metni ikincil konumda görüp asıl üzerinde durulması gereken metnin erek metin olduğunu savunan çeviri yaklaşımıdır denilebilir.

20. yüzyıl çeviri ortamıyla ilgili temel bilgilerden sonra, bu dönemin önemli kuramlarından ikisi olan Skopos ve Çoğuldizge kuramlarıyla ilgili genel değerlendirmeler yapılacaktır.

4.2. SKOPOS KURAMI

Çeviribilimin çok tartışılan kuramlarından biri Skopos kuramıdır. 1980’li yıllarda özgün metin ve erek metin arasındaki “işlevsel eşdeğerlik” bağıntısına dayalı olarak çeviriyi ele alan kuram, Vermeer ve Reiss’in oluşturduğu Skopos kuramı’dır. Bu kurama göre çeviri ‘skopos’ yani erek metnin hedefine uygun olarak çevrilmelidir. Zaten kuramın adını oluşturan “skopos” kelimesi Yunanca’da “hedef, amaç, gaye” gibi anlamlar taşımaktadır (bkz. Vermeer, 1996:4). 1984’te Vermeer, Reiss ile yaptığı ortak çalışmada Skopos kuramı diye adlandırdıkları ‘amaca uygun çeviri eylemini’ anlatan kuramı oluşturmuştur (bkz. Eruz, 2003: 54). Yücel, Skopos kuramını genel olarak şöyle tanımlamaktadır:

(...) bu kurama göre bir kaynak metnin çevirisini belirleyen en önemli etmenlerden biri, çevirilerin başka edimlerde gibi bir ereğe ve işleve yönelik olması, daha açık bir söyleyişle, çevirmenin bir metni erek dile aktarırken kaynak metnin niteliğine göre değil, o metni kendi amacına uygun biçimde değiştirip kararlar alabilmesidir. Bundan dolayı da, Skopos kuramı erek odaklı çeviri kuramı olarak kabul edilmektedir (Yücel, 2007: 129).

Vermeer’e göre, çeviri sadece kelime ve cümlelerin bir dilden diğer dile taşınması demek değil, aynı zamanda çevirmenin kaynak dilin materyalleriyle oluşturulan bir metinle ilgili, yeni yapısal, kültürel ve dilsel etmenler ve yeni bir

konum çerçevesinde, mümkün olduğunca kaynak metnin biçimsel özelliklerini koruyarak, bilgi vermek anlamına da gelir (bkz. Vermeer, 1986: 33; Akt. Yücel, 2007: 129). Vermeer, Skopos kuramını oluştururken yine kendi belirlediği savlardan hareket eder. Vermeer'e göre, her eylem, eyleyeninin zamansal ve mekansal varlığından izler taşır ve her eylem bir amaç doğrultusunda yapılır. Eylemi gerçekleştiren kişi kendisi için en iyi olduğuna inandığı seçimi yine koşullardan hareketle yapacaktır ve belirlediği bu amaca ulaşmak için çabalayacaktır. Bu son iki savdan yola çıkarak, çevirinin, bir eylem niteliği taşıdığını ve çevirmenin varolan koşullar altında en uygun gördüğü amaç doğrultusunda "amaç odaklı" yürütülen bir işlem olduğunu söylemek mümkündür (bkz. Vermeer, 2008: 9-12).

Bu kuramda çeviri işlemini 'işveren' başlatır. İşveren çevirmenle görüşerek çevirinin amacını belirler. Bu amacın belirlenmesinde metnin türü de etkilidir. Bu bağlamda bilgilendirici metin çevirilerinde öncelik bilgi aktarılmasındadır. Anlatımsal metinlerin çevirisinde öncelik sanatsal dil kullanımıyla oluşturulan anlamsal özelliklerdedir ve estetik değer göz önüne alınır. İşlemsel metin çevirisinde ise etki bazlı bir çeviri yapılmalıdır. Skopos kuramı erek odaklı bir kuramdır. Sadece dilsel aktarım değil, belirlenen amaç doğrultusunda yapılan çeviri bu kuramın isteridir. Amaç önceliği, kuramın eşdeğerlik anlayışını da ortaya koymaktadır. Kaynak metnin amacıyla çeviri ediminin amacı örtüşüyorsa, çeviri erek kültür odaklı, kaynak metne göre farklılıklar taşıyan ve 'yeterli' bir çeviri olacaktır. Kaynak metin erek metne yakınsa çeviri kabul edilebilir niteliktedir (bkz. Munday, 2001: 79).

Vermeer'in kuramında 'amaç' anlamındaki 'skopos' sözcüğü çevirmenin niyeti, çeviri metnin amacı ve çevirinin işlevi şeklinde genişletilmiştir. Bu genişlemeyle amaçtan kastedilenin salt çeviri metnin amacı olmadığı gösterilir (bkz. Yazıcı, 2005: 147). Bu kuramda erek metnin amacıyla birlikte, çevirmenin ve işverenin de amaçlarının da etkin olduğunu belirtilir. Vermeer'e göre, çevirmenin yerine getirmesi gereken bir dizi eylemler bulunmaktadır. Bu eylemler şu şekilde sıralanabilir:

Skopos kuramını geliştiren bir diğer isim Ammann'dır. Ammann çeviride amacın, kimin için çeviri yapıldığıyla olan ilgisine dikkat çeker. Ammann'a göre

çevirinin amacının ne olduğu, kimin için çeviri yapıldığıyla ilgilidir. Çeviri aşamasında Skopos'tan söz edilmekteyse, uygulanacak çeviri stratejisi amacın ve kimin için çeviri yapıldığının da cevabını içinde barındırır. Bir çevirinin iyi olması, çevirmenin erek kültürde amaçlanan işlevi yerine getirip getirmemesine bağlıdır (bkz. Ammann, 2008: 59).

Vermeer, Skopos kavramını erek metnin türüne göre işlevsel/iletişimsel amacı, çeviri faaliyetinde çeviri yönteminin belirlenmesindeki amaç ve çevirmenin amacı gibi alt başlıklara ayırmıştır (bkz. Vermeer, 1996: 4). Ülsever, Vermeer'in bu başlıkları oluşturması sonucunda gerçek anlamda bir erek metin oluşturduğunu şöyle belirtmiştir: “Vermeer bu bakış açısıyla amacı olan ve hedefe yönelik bir çeviri eylemi sonucunda bir erek metin elde edildiğini; çeviri sonucunda ise, bir çeviri metin elde edildiğini belirtir” (Ülsever, 2007: 72).

Önceden olduğu gibi, Vermeer de, çeviriye gereksinim duyarak, bir erek metin oluşturulması için çevirmeni görevlendiren kişiye ‘işveren’ adını vermiştir. Yani işveren bir çeviri ‘sipariş’ eden kimsedir. İşveren, ‘sipariş’ ettiği çeviriyi belirli bir hedef doğrultusunda ister. Buna göre, çevirmen çift kültürlü bir uzmandır ve belirlenen amaç doğrultusunda erek kültür alıcıları için metin ‘üretmeyi’ bilen kişidir yani çevirmen erek metnin üreticisi konumundadır. İşveren ve çevirmen, çeviri metin için belirlenmesi gereken hedef ve stratejiler konusunda anlaşmak durumundadır. Bu anlaşma içerisinde tasarlanan çevirinin hedefi, metnin ‘skopos’udur (bkz. Vermeer, 2008: 3-4).

Yazıcı, bu kuramda çevirmen–işveren, çevirmen–kaynak metin yazarı ve çevirmen–okur arasındaki ilişkilerin ön plana çıktığını ve her ne kadar çevirinin amacının işveren tarafından belirlense de, çevirmenin işverenin belirlediği amacı gerçekleştirmede uzman olarak görüldüğünü belirtir. Bu kurama göre “eşdeğerlik” ölçütü, erek metnin erek dizgedeki amacı ve işlevselliğidir. Bu amaç ve işlevsellik başlangıçta belirtilen erek metnin erek kültüre işlevsel olarak yansıtılmasıdır (bkz. Yazıcı, 2005: 148; Berk, 2005: 149-150).

Munday, Skopos teorisinde çevirinin amaçlarının söz konusu olduğunu ve çeviri yöntem ve stratejisinin de yeterli bir işlev sonucuna erişmek doğrultusunda belirlendiğini belirtmiştir. Bu kurama göre bir kaynak metnin neden çevrildiğini ve oluşturulan erek metnin işlevinin ne olacağını bilmek gereklidir (bkz. Munday, 2001: 79).

Skopos kuramına göre tek ve kusursuz bir çeviri yoktur, tüm çeviriler ‘skoposuna’ ve ‘konumuna’ göre yapılır. Snell Hornby’e göre Skopos kuramı çeviriyi beş gruba ayırır. Bunlardan ilki, daha önce İncil çevirilerinde de kullanılan satırlararası çeviri yöntemidir. Dilbilgisel çeviri, yabancı dil sınıflarında erek metnin kelime haznesini ve dilbilgisini öğretmek amaçlı çeviridir. Üçüncüsü belgesel ya da bilimsel çeviri, Schleiermacher’in okuru yazara götüren yaklaşımına benzer bir anlayışla yapılan çeviridir. Okura erek metnin içeriği hakkında bilgi verilir ve bu bilgi verilirken okuru, erek kültürden ‘uzaklaştırma’ ve ‘yabancılaştırma’ gibi yollara başvurulur. Dördüncüsü iletişimsel çeviri ise tamamen erek kültüre ve onun öğelerine dayanan çeviri anlayışıdır. Beşinci grup olan uyarlamacı çeviri ise kaynak metnin bir hammadde olarak görüldüğü ve çeviride kaynak metinde kastedilen amacın ne denli aktarıldığıyla ilgilenen çeviri yaklaşımıdır (bkz. Snell Hornby, 2006: 53).

Bu kuram çeşitli yönleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden en önemlisi Nord ve Schäffner’den gelmiştir. Nord ve Schäffner, Skopos kuramını çeşitli yönleriyle değerlendirmiştir. Munday’a göre, onlar, yazın dışı metinlerde geçerliliği olan bir teori nasıl genel bir kuram olma amacını taşır çünkü edebi metinlerde genel olarak belirgin bir amaç yoktur ve bu tür metinler yapısal açıdan karmaşık niteliklidir, Reiss’in metin türü yaklaşımı ile Vermeer’in Skopos kuramı birbirinden farklıdır ve bu nedenle birlikte ele alınamazlar, ayrıca Skopos kuramının isterleri doğrultusunda yapılan bir çeviride kaynak metnin dilsel yapıları ve biçem özellikleri göz ardı edilmektedir (bkz. Munday, 2001: 81).

Vermeer’in oluşturduğu Skopos kuramı bahsedilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, genel olarak metinlerin çevirilerinde, çevirmenleri bağlayan çeşitli amaçların olduğu görüşüne dayanır.

4.3. OĞULDIZGE KURAMI

eviribilimin bir diğer önemli kuramı ise çoğuldizge kuramıdır. Itamar Even–Zohar tarafından ortaya konulan bu kurama göre, edebiyat birçok dizgeden oluşan bir oğuldizgedir. Bu oğuldizge, içinde pek çok türü barındırır ve çoğuldizge kuramı merkez/evre, yüksek/aŐaĐı edebiyat gibi ayrımlar ışığında bu dizgeleri inceler. oğuldizge kuramına göre yazınsal oğuldizgeye dair bilgi sahibi olabilmek için ‘yüksek biçimler’le birlikte ‘alçak biçimler’e de bakmak gerekir (bkz. Berk, 2005: 108-109). ‘oğuldizge’ terimi, belirli bir kültürdeki önemli ya da önemsiz tüm yazınsal katmanları kapsar. Even-Zohar, oğuldizgeye eviri yazını da katmak gerektiği görüşündedir:

oğuldizgeye eviri yazını da katmak gerekir. Bir yazının tarihçesini inceleyen gözlemciler çevirinin o yazın içindeki etkilerini ve o yazının eŐsrem ve artsrem içindeki yerini görmezden gelemez (Even–Zohar, 1978: 15; Akt. Aksoy, 2002: 43).

Even–Zohar’ın kuramı bir anlamda erek kültürün eviri anlayışını da deĐiŐtirebilir. Çeviri yazın ‘birincil’ konumdaysa eviri ve özgün metinler karıŐarak çevirinin tanımını geliŐtirir. Çeviri nc, yenilikçi bir yapıdaysa kaynak metne ve onun Őekilsel zelliklerine sadık kalmaya çalışır (bkz. Aksoy, 2002: 44). Zohar’ın eviri dizgesindeki metinleri birincil ve ikincil olarak nitelediği görülür. Even–Zohar ‘birincil’ nitelmesiyle, yenilik içeren eviri edimini kastederken, ‘ikincil’le de yerleşik kodun devamını sağlayan çevirileri dile getirmektedir. Zohar, eviri yazının da kendi içinde bir dizge olduğunu belirterek, bu dizgedeki farklılaŐmanın toplumsal ve sosyal anlamdaki deĐiŐmeler yoluyla gerekleŐebileĐine değinir. Buna rnek olarak Birinci ve İkinci Dünya SavaŐları arasındaki dönemde İsrail yazınına yapılan çevirileri gösteren Zohar, bu dönemde Rusça’dan yapılan çevirilerin hem erek yazın oğuldizgesinde hem de eviri yazın dizgesinde merkezi konumda olduğunu ve diğer dillerden yapılan çevirilerde temel karıŐılaŐtırma kriterlerinin Rusça’dan yapılan evirilerce belirlendiğini belirtmiştir. Yani bu dönemde Rusça’dan yapılan çeviriler hem genel yazın oğuldizgesini hem de eviri yazın dizgesini ŐekillendirmiŐtir. Erek dile yapılan ‘birincil’ bir eviri o ulus edebiyatına farklı bir öğe kazandırır ve böylece o ulus edebiyatında yenilikçi bir role sahip olur. İsraili kuramcılar, edebiyatı, kültür

kapsamında bir çoğuldizge olarak görürler ve bu çoğuldizge bir çok çeşide, öğretiyeye, akıma ve okurların ilgisini çeken türlere sahiptir. Bu nedenle edebiyat statik ve kurallı bir şey değil, değişken ve kinetik bir yapıdır. Edebi çeviri makrosistemler içinde bu dinamik rolü oynar ve örneklemek gerekirse İtalyanların sone türünü ya da Fransızların klasiklerini erek edebiyatın çoğuldizgesine entegre eder. İsraili araştırmacılar çevirilerin edebiyat çoğuldizgesinde sıklıkla ‘yenilikçi, öncü’ bir rol üstlendiklerini ve onların sayesinde yeni düşünce tarzları, metotlar, edebi tatlar ve farklı çerçeveler eklediğine değinirler (bkz. Stolze, 2001: 154-155). Çoğuldizge kuramında vurgulanan, çevirinin edebiyat dizgesine yeni türler kazandırmasıdır. Çeviri ediminin erek kültür yazın dizgesine bu tür bir katkısını 19. yüzyıl Türk edebiyatında görmek mümkündür. Bu döneme kadar Türk edebiyatında görülmeyen bir tür olan “roman” yapılan çeviriler sonrası tür olarak tanınmış ve yazarların çeviri yoluyla tanıştıkları bu türde eserler vermesiyle genellenmiş ve Türk yazın dizgesinin etmenlerinden biri haline gelmiştir (bkz. Yücel, 2007, 163). Paker, Even – Zohar’ın bir çeviri metnin erek dizgede birincil konuma gelmesine koşul olarak gösterdiği üç durumdan sonuncusunun yani edebiyatta yaşanan dönüm noktalarının etkisiyle bu dönem çevirilerini çoğuldizge kuramı kapsamında incelemiştir. Paker’e göre her anlamda bir yenileşme ve Batılılaşma isteyen toplum edebiyatında bir farklılık istemekte ve bu farklılıkta kendini çeviri faaliyetleriyle göstermektedir (bkz. Paker, 2005: 26-39).

Even-Zohar’a göre yazın tarihi içinde çeviri yazınının da rolü vardır. Bu rol çeviri yazının ‘birincil’ ve ‘ikincil’ olma niteliğiyle açıklanabilir (bkz. Even-Zohar, 1978: 7-8; Akt. Aksoy, 2002: 42). Even-Zohar, bir çevirinin ‘birincil’ ya da ‘ikincil’ konumda olmasını erek edebiyat dizgesinin durumuyla ilintilendirir. Bir çevirinin birincil konumda olması yani yenilikçi ve öncü kimlik taşıması şu şartlarda mümkündür:

- Erek yazının “genç” olması
- Yazının daha büyük yazın grupları içinde kenarda kalması
- Yazının boşlukta ya da bir dönüm noktasında olması (bkz. Even-Zohar, 1978: 24-25; Even-Zohar, 1990: 47; Akt. Aksoy, 2002: 42).

Tüm bunlara rağmen, Even – Zohar, çeviri yazınının genel anlamda ‘normal’ olarak çevresel konumda bulunmaya yakın olduğunu söyler. Bu normallığe neden olarakta hiçbir dizgenin değişmez bir güçsüzlük evresi yaşamayacağını, sürekli devam eden bir dönem noktasına gelemeyeceğini gösterir (bkz. Even – Zohar, 2004: 191-201).

20. yüzyılın en önemli iki kuramına genel hatlarıyla değinildikten sonra, çalışmada kullanılacak olan Juliane House’un çeviri eleştirisi yönteminin özellikleri aktarılacak ve bu bağlamda çevirilerin eleştirisi yapılacaktır.

5. BÖLÜM: JULIANE HOUSE'UN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ MODELİNE GÖRE SABAHATTİN ALİ, EGEMEN BERKÖZ VE NECATİ AÇA ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde, çalışmada kullanılacak yöntem olan Juliane House'un çeviri eleştirisi modeli incelenecek, daha sonra bu modelde belirtilen öğelerin ışığında üç erek metnin incelemesine yer verilecektir. Bu incelemelere geçmeden önce Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserinin ilk olarak Türkçeye çevrildiği dönemin özellikleri ile yazar ve çevirmenlerin niteliklerine kısaca değinilecektir.

Söz konusu incelemelerde Skopos kuramından yararlanılarak, çevirmenlerin çevirideki amaçları ve bu amaçla çevirilerinin ne derece örtüştüğü irdelenecektir.

5.1. HASAN ALİ YÜCEL DÖNEMİ ÇEVİRİ ANLAYIŞI

Çalışma bağlamında kullanılacak yöntemi ve üç erek metni incelemeden önce, Chamisso'nun eserinin, Türkçeye ilk aktarıldığı dönemin özelliklerine değinmek karşılaştırma açısından yararlı olacaktır.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde yürütülen çeviri faaliyetleri çok önemlidir. 1940 yılına kadar Cumhuriyet hükümetlerinin öncülüğünde kurulan Telif ve Tercüme Heyetleri, Talim ve Terbiye Heyeti, üniversiteler bünyesinde oluşturulan Tercüme Bürosu'yla çeviri ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış fakat istenen seviyeye ulaşamamıştır. Tercüme/çeviri konusunun tekrar gündeme gelerek devlet politikası halini alması dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in sayesinde gerçekleşmiştir. Çeviri faaliyetlerinin başlangıcı 2 Mayıs 1939'da düzenlenen "Birinci Türk Neşriyat Kongresi"ne dayanmaktadır (bkz. Kayaoğlu, 1998: 277-278). Tuncel, bu kongreyle birlikte çeviri faaliyetlerine ilginin artmasının ana nedenini, 28 Aralık 1938 tarihinden beri Milli Eğitim Bakanlığı yapan Hasan Ali Yücel'in çeviri işini en önemli medeniyet ve kültür davası olarak görmesidir (bkz. Tuncel, 2005: 43).

Hasan Ali Yücel Birinci Neşriyat Kongresi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'nin medeni dünyanın eski ve yeni fikir ürünlerini kendi diline çevirmek durumunda olduğunu ve bu zorunluluktan dolayı çeviri seferberliğinin gerçekleştirildiğini belirtmiştir (bkz. Kayaoğlu, 1998: 278-279). Gerçekleştirilen bu kongrede çeviri bağlamında aşağıdaki kararlar alınmıştır:

- Dilimize tercüme ettirilecek eserlerin klasikler dahil olarak en gereklilerinin senelere ayrılmış bir planla tesbit edilmesi ve bunların neşri için alakadarlar arasında iş bölümü yapılması.
- Orta eğitim düzeyindeki gençlik için yazdırılması veya çevirisi lazım gelen eserlerin tesbitiyle bunların yayımlanması için bir program hazırlanması.
- Memlekette telif ve tercüme teşvik edecek mükafatlar verilmesi ve bunların hangi esaslar dahilinde verileceğinin belirlenmesi (bkz. Kayaoğlu, 1998: 278-279).

Alınan bu kararlarla çeviri politikası belirlenmiş ve bu etkinliğin öneminin kavrandığı da ortaya koyulmuştur.

Kongre kapsamında oluşturulan Tercüme Encümeni'nin raporunda, eserlerin tam olarak ve mümkün oldukça asıl metinden çevrilmesi gerektiği belirtilmiştir (bkz. Kayaoğlu, 1998: 284).

Bu dönemdeki erek odaklı çeviri anlayışını yansıtmaya açısından şu cümeler önemlidir:

(...) tercüme sadece aslına uymakla kıymet kazanamaz. Hakiki tercüme, eserin diğer bir dilde ibdadır. Ancak bu suretle eser, çevrildiği dilin kültür bünyesine dahil olur. Mütercim, Türk'e hitap ettiğini, Türk dil ve kültürüne hizmette bulunduğunu gözden kaçırmamalıdır. Türkçe'nin selikası, şivesi, edası, kelimelerin telkin potansiyeli daima nazarı dikkate alınmak icap eder. İdeal tercümenin diğer bir hususiyeti de: müellifin üslubuna tebdili tabiyet ettirmektir. Bu, daha ziyade edebi ve felsefi tercümelerde tahakkuk ettirilmesi lazım gelen bir gaye olmalıdır (Birinci Türk Neşriyat Kongresi Tutanak ve Raporları, 1939: 350).

Gürçağlar, kongre raporunda yer alan bu değerlendirmelerin ikilem oluşturduğunu savunur, bu değerlendirmeye göre çeviri hem yeterli hem kabul edilebilir olmalıdır. Bu durumu Gürçağlar şöyle açıklamıştır:

(...) Kanımca Tercüme Bürosu ve tercüme seferberliğinden beklenen şey de beraberinde benzer bir ikilemi getirmekteydi: Başlatılacak çeviri hareketi Batı'nın hümanist kültürüne ait başlıca yapıtları dilimize aktaracaktı ama bunu yaparken aynı zamanda ulusal bir kültürün oluşumuna katkıda da bulunacaktı. Yani genç Türkiye Cumhuriyeti için ithal yoluyla yeni bir edebiyat ve kültür repertuarı oluşturuluyor, zaman içinde bu repertuarın ulusal bir repertuvara dönüşmesi amaçlanıyordu (Gürçağlar, 2005:55).

Gürçağlar ayrıca, bu kongrede çeviriye Türk dilini zenginleştirmek ve Batı kültürünü aktararak eğitmek gibi görevlerin yüklendiğini belirtmiştir (bkz. Gürçağlar, 2005: 55).

Bu dönem çeviri kararlarıyla ilgili olarak “yeterli” çeviri anlayışının geçerlilik kazandığını ve artık çevirmenlerin kaynak metni serbestçe aktaramayacakları belirtilmiştir (bkz. Karantay, 2005: 68).

Peter Schlemihl's wundersame Geschichte adlı eserin de yazarı olan Adelbert von Chamisso, Fransız kökenlidir. Tam adı Louis Charles Adélaide de Chamisso de Boncourt'tur. 1781 yılında doğan Chamisso, 1790'da Fransa'dan Berlin'e göç etmiş ve bir Prusya alayında teğmenlik yapmıştır. Edebiyat alanındaki bazı çalışmalarından sonra botanik bilimiyle ilgilenmiştir (bkz. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1990, cilt 5: 2316). Chamisso, Fransız İhtilali'yle birlikte Almanya'ya göç eden bir Fransız olmasına rağmen daha sonra hiç Fransa'ya dönmemiş fakat Fransa'yı hala vatanı olarak görmeye devam etmiştir. Hatta *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserinde motif olarak kullanılan “gölgenin” vatanı simgelediği de düşünülmektedir:

Bu noveli yazarken Chamisso her şeyden önce kendi hayatından ilham almıştır. Gölge'yle neyin kastedilebileceği çeşitli yorumlara yol açmış, birçok edebiyatçı bunun vatan olabileceğinde birleşmişlerdir. Almanya'yı yurt edinen Chamisso yine de ana vatanı Fransa'nın özlemini duymuş, vatanından uzaklaşmış olmanın burukluğunu içinden atamamıştır (Aytaç, 2001: 211).

Alman edebiyatında 1798–1835 arası olarak tarihlendirilen Romantizm akımı bağlamında eserler veren Chamisso 1838 yılında ölmüştür (bkz. Aytaç, 2001: 211).

Chamisso'nun eserini Türkçeye çeviren ilk kişi olan Sabahattin Ali 1907 yılında doğmuştur. Maarif Mektebi mezunu olan Ali, çeşitli illerde öğretmenlik yapmış ve bu sırada yazdığı öyküleri çeşitli dergilerde yayımlatmıştır. Sabahattin Ali'nin Almancayı öğrenmesi, 1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya gönderilmesiyle gerçekleşmiştir. Potsdam ve Berlin'de iki yıl eğitim gören Ali, Türkiye'ye döndüğünde Gazi Eğitim Enstitüsü'nün açtığı sınavı kazanarak Almanca öğretmenliği yapmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde yazıları çıkan Sabahattin Ali ayrıca, *Tarihte Garip Vakalar* (1936), *Antigone* (1941), *Minna von Barnhelm yahut Asker Saadeti* (1942), *Gyges ve Yüzüğü* (1944) gibi eserleri Türkçeye çevirmiştir. Çalışmada kullanılan *Peter Schlemihl'in Acayip Sergüzeşti* adlı eseri ise 1943 yılında Türkçeye kazandırmıştır (bkz. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 2002, cilt 1: 335-336).

Cumhuriyet Yayınları kapsamında Sabahattin Ali'nin çevirisini yayımlandığı dönemin Türkçesine aktaran isim Egemen Berköz'dür. 1941 yılında doğan Berköz, Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde İtalyan Filolojisi okumuştur. İlk şiirleri 1959 yılında Yeditepe dergisinde yayımlanan Berköz'ün daha sonra "Dost", "Ataç", "Yelken", "Devinim", "Yordam", "Alan 67", "Şiir Sanatı", "Soyut", "Yeni Dergi", "Papirüs" gibi dergilerde de yazıları yayımlanmıştır. Çevirmen olarak da Türk edebiyatına hizmet eden Berköz, *Pinokyo* (Carlo Collodi), *Tepelerdeki Şeytan* (Cesare Pavese) ve *Xenia* (Eugenio Montale) gibi eserleri Türkçeye kazandırmıştır (<http://www.ykykultur.com.tr/yazar/?id=351>, 12.11.2010).

Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schelemihl's wundersame Geschichte* adlı eserini Türkçeye çeviren son isim Necati Aça'dır. Hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan Aça, *Peter Schlemihl'in Garip Öyküsü*'nün dışında Martin Heidegger'den *Özdeşlik ve Ayrım*, *Teknik ve Dönüş*, Theo Stemmler'den *Futbolun Kısa Tarihi*, Werner Sombart'tan *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* ve Egon Friedell'den *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi* gibi eserleri dilimize aktarmıştır (http://www.netkitap.com/yazar_sayfa.asp?kisiID=12734, 12.11.2010).

Yazar ve çevirmenlerle ilgili kısa bilgilerden sonra çalışmada kullanılacak model açıklanacaktır.

5.2. JULIANE HOUSE'UN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ MODELİ

House, işlevsel eşdeğerliğin iki farklı çeviri anlayışını da beraberinde getirdiğini savunur. Bu çeviri anlayışları “açık çeviri” (overt translation) ve “kapalı çeviri” (covert translation)dir. Schleiermacher’ın yerelleştirici (einbürgernde) ve yabancılaştırıcı (verfremdende) çeviri anlayışını anımsatan House’un bu yaklaşımı, kaynak metnin türünün iyi belirlenmesiyle ilgilidir. Çevirmenin, çevirdiği kaynak metnin türünü iyi belirlemesi gerekmektedir. Böylece çevirideki farklılıkları öngörebilir ve karşılaşıcağı sorunları çözebilir. House’a göre, açık ve kapalı çeviri yaklaşımları ‘evrensellik’ (universality) ve ‘kültüre dönüklük’ (culture specificity) ayrımında çözüm yolu sunmaktadır (bkz. House, 2002: 98). House, ‘erek odaklı çeviri anlayışı’nın temelde yanlış olduğunu düşündüğünden dolayı karşı çıkmaktadır. Bu nedenle kendi modelinde kaynak ve erek metinleri karşılaştırmalı olarak ‘yanlış aktarımlara’ ve ‘hatalara’ dikkat çektiği ‘kalite değerlendirme’ (translation quality assessment) yöntemiyle inceler (bkz. Munday, 2001: 92).

House’un modeli kaynak metinle erek metnin yazınsal profilinin sistematik olarak karşılaştırılmasını kapsar. Karşılaştırmalı model, çeşitli ve bazen karmaşık parametreler içerse de kaynak metnin ve erek metnin sözcüksel, sözdizimsel ve metinsel (lexical, syntactic, textual) bağlamlarda ilişkilerinin analiz edilmesiyle bu karışıklık giderilebilir (bkz. House, 1997: 43).

House’un modeli çeşitli aşamalardan oluşur. Buna göre ilk olarak kaynak metin profili belirlenir. Kaynak metnin profili dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel bağlamlar açısından çözümlenir. Aynı çözümlenmeler erek metin için de uygulanır. Erek metin profiliyle kaynak metin profili karşılaştırılır ve ‘uyumsuzluk’ yaratan ve ‘sapma’lara neden olan unsurlar tespit edilir. Bu boyutsal hatalar ‘gizli yanlışlar’ olarak adlandırılır ve açık ‘uyumsuzluklar’ ve erek dil hatalarından oluşan ‘açık hatalar’dan ayrılır. Çevirinin kalitesi bu verilerden hareketle kontrol edilir. Son

olarak da çevirinin “açık çeviri” (overt translation) ya da “kapalı çeviri” (covert translation) olup olmadığı belirlenir (bkz. Munday, 2001: 93).

“Açık çeviri” (overt translation) orijinal gibi görünmeyen erek metindir. Yani bir anlamda erek odaklı çeviridir. House’un karışık tanımıyla ‘açık çeviri, metnin alıcılarının kendilerine doğrudan seslenilmeksizin son derece ‘açık’ olduğu çeviridir (bkz. House, 1997: 66). House’a göre bireysel metinlerin işlevleri, oluştukları dünyalar farklı olduğu için aynı olamaz. Bu nedenle House ‘ikinci derecede işlevsel eşdeğerlik’ ilkesinin gözetilmesini savunur. Erek metin kaynak metnin işlevine erişmeye olanak sağlamalıdır. Erek metin erek okuru, kaynak metinden haberdar etmelidir. Bu duruma örnek olarak House, Thomas Mann’ın “Büyülü Dağ” romanını okuyan bir İngiliz okuyucunun, bu çeviri romanla, metnin orijinaline geçiş imkanı yakalayacağını fakat bir çeviri metin okuduğunun farkında olmasını ve kaynak ve erek metinlerin bireysel işlevinin (individual text function) aynı olamayacağını bilmesini gösterir (bkz. Munday, 2001: 93-94).

“Kapalı çeviri” (covert translation) ise, kaynak metnin sadece kaynak kültüre ya da atmosfere göre değil, kaynak ve erek metnin kendi alıcılarına yöneldiği çeviridir. Yani erek kültürde kaynak metin statüsü kazanmış bir çeviridir. Kapalı çevirinin amacı ‘orijinal metnin dillerarası çerçevede ve söylem dünyasındaki işlevinin yeniden yaratılması, yeniden üretilmesi ve sunulmasıdır’ (bkz. House, 1997: 114). Kapalı çeviride türde ve bireysel metin işlevinde eşdeğerlik gereklidir ama House, çevirmenin kültürel öğeleri uyarlaması ve çeviri metnin, özgün bir metinmiş izlenimi vermesi gerektiğini belirtir ve bunları ‘kültürel filtre’ olarak tanımladığı bir tutumla yapmalıdır. Bu uyarlamalar, dil/metin düzeyinde ve alıcı bağlamında olabilir (bkz. Munday, 2001: 92-94).

House’a göre, kaynak metnin konumu çeviride çok önemli bir unsurdur. Eğer kaynak metin, kaynak kültürün gelenekleriyle, sosyal ve kurumsal yapısıyla bağlantılıysa, bu metnin kaynak okur üzerindeki işlevini, erek metnin erek okur üzerinde de oluşturması mümkün değildir. Yani kaynak okura yönelik olarak oluşturulan ve kaynak kültürden izler taşıyan metinlerin, çevirisinde erek okurun metni aynı şekilde algılaması ve metnin aynı işleve sahip olması imkansızdır. Bu gibi

durumlarda House'un oluşturduğu 'açık çeviri' (overt translation) yöntemi kullanılabilir. Bu çeviri yönteminde 'göstergelerin' (sign) başka işaretlerle yer değiştirmesi söz konusudur ve böylece erek okuyucuya kaynak metindeki kaynak kültürü anlaması için çok az miktarda içerik bırakılır (bkz. Hatim ve Munday, 2004: 290). Kapalı çeviri; kaynak metnin kaynak dil ve kültüre bağlı olmadığı metinlerde kullanılır. Örnek vermek gerekirse; uluslar arası bir şirketin müdürünün yatırımcılarına yazdığı mektubu çevirmek için kültürel özelliklere değinmek gerekmez. Bu tür metinlerde çevirmen erek okuyucu için doğrudan bir erek metin oluşturur. Kapalı çeviride, bir kısım uyarlamalar yapılarak orijinal metinden ne gibi farklılıklar taşıdığı gizlenebilir. Bu tür bir çeviride çevirmen, erek dilde yeni bir kültürel model oluşturmak durumundadır ve modelin amacı kaynak metnin kaynak kültürdeki amacıyla eşdeğer olmalıdır. Her iki metnin işlevsel açıdan uyumlu olması, kaynak ve erek kültürlerin çeşitli alanlarda birbirlerinden farklı olduğunu bilmekle mümkün olabilir (bkz. Hatim ve Munday, 2004: 291). House'a göre açık çeviride, kültürel transferler olasıdır ve erek kültür normlarında sapmalar mümkündür. Kapalı çeviride ise; dilsel özellikler nedeniyle farklılık taşıyan fakat aynı olan metinler söz konusudur. Kapalı çeviride çevirmen kaynak metnin kendi dilsel-kültürel çerçevesinde varolan işlevi, konuşmayı yeniden yaratarak, metni yeniden oluşturarak sağlamalıdır. Bu çeviri türünde, işlevsel eşdeğerlik hedeflenmekte ve çoğunlukla da yerine getirilmektedir. Kapalı çeviride orijinal metinle çok uzak bir metin de elde edilebilir. Çünkü orijinal metin çeşitli kriterlerle değiştirilmiştir. Orijinal metinle erek metin arasındaki önemli farklar olabilir ve House bunun nedenini kapalı çevirinin kaynak metin gibi algılanmasına bağlar (bkz. House, 2002, 99-100). House, kapalı çeviride çevirmenin 'orijinalliği' yakalayabilmesi için bir nevi 'kültürel filtre' (cultural filter) olarak çalışması gerektiğini söyler. Bu 'kültürel filtre' çevirmenin kültürel özellikleri nasıl telafi ettiği, bu farklılıkları nasıl dönüştürdüğü anlamına gelmektedir. Kapalı çeviride çevirmen kaynak metin ve erek metin arasında kültürel bir filtredir ve kaynak metni erek kültüre mensup biri olarak görmek durumundadır (bkz. a.g.e.: 100).

Bu çalışmada Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı edebi eseri ve onun farklı çevirmenlerce yapılmış üç farklı Türkçe

çevirisi inceleneceği için, House'un edebi metinlerde kullanılan "açık çeviri" (overt translation) yöntemi benimsenecektir. Bunun nedeni, House'un "açık çeviri" anlayışında, çeviri metnin okuyucuyu kaynak metne götürmesi, ondan haberdar etmesi düşüncesinin söz konusu olmasıdır. Yani erek okur okuduğu metnin kaynak dilde üretilmiş bir metnin erek dile aktarımı olduğunu bilir ve kaynak metne yönelik çıkarımlarda bulunabilir. Ayrıca "kapalı çeviri" önermesinin erek metne kaynak metin gibi algılaması da yine bu seçimde etkili olmuştur. Çalışma, incelenecek olan kaynak metnin ilk onbeş sayfasının, dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel olarak irdelenmesinden oluşacaktır. Böyle bir sınırlamaya gidilmesinin nedenleri, söz konusu dört kaynağın tümünün incelenmesinin yaratacağı zorluklar ve edebi bir metnin içeriği, yazarın edebi kişiliğiyle ilgili izlenim edinebilmek adına belirtilen sayfa sayısının yeterli görülmesidir. Önce kaynak metnin profili çıkarılacak daha sonra sırasıyla Sabahattin Ali, Egemen Berköz ve Necati Aça'nın oluşturduğu erek metinler büyüteç altına alınacaktır.

5.3. KAYNAK METNİN PROFİLİ

Bu başlıkta, Adelbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı kaynak metnin dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel özelliklerine değinilecektir. Kaynak metnin ilk on beş sayfasını oluşturan 19-34. sayfalar, çalışmanın sınırını oluşturacaktır. Çalışmada kullanılan kaynak metin Fransa'da "SWAN Buch-Vertrieb GmbH" tarafından 1994 yılında yayımlanmıştır.

5.3.1. KAYNAK METNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Kaynak metni dilbilimsel açıdan incelerken, tümce yapısı bölümünde basit tümce kullanımı, eksik cümle kullanımı, birleşik cümle kullanımı ve karmaşık cümle kullanımı başlıkları esas alınacaktır.

Kaynak metnin oluşumunda basit cümlelerin kullanımına sıkça rastlamak mümkündür. Şöyle ki, yazar eserini oluştururken genel anlamda kısa cümlelere başvurmuştur. Kaynak metnin 20. sayfasındaki "wir hatten den Rosenhain erreicht", 21. sayfasındaki "Der Anblick war wirklich groß und herrlich", 29. sayfada yer alan

“Ich ertrug es länger nicht”, yine 29. sayfadaki “Ich brachte die Nacht schlaflos zu” ve son olarak 28. sayfada kullandığı “Ich besprach mit diesem Manne die künftige Einrichtung meines Hauses” cümleleriyle eserini oluşturmuştur. Yazarın eseri boyunca çokça kullandığı basit cümle kullanımına yönelik örnek sayısını çoğaltmak mümkündür.

Chamisso, kaynak metnin incelenen kısmında eksik cümle kullanımına birkaç yerde başvurmuştur. Örneğin; kaynak metnin 25. sayfasında geçen “Ich verstehe wohl Ihre Meinung nicht ganz gut; wie könnt ich nur meinen Schatten...” cümlesinde, 24. sayfada geçen “Vergönnen Sie gnädigt...” ve son olarak aynı sayfadaki “was kann ich für einen Mann tun, der...” cümlesinde kullanmıştır.

Dilbilimsel çözümlene bağlamında kaynak metin yazarının birleşik cümle kullanımına bakıldığında, yazarın eserin bazı bölümlerinde bu tür cümlelere de yer verdiği görülebilir. Bu tür cümlelere birkaç örnek aşağıda yer almaktadır.

Nach einer glücklichen, jedoch für mich sehr beschwerlichen Seefahrt erreichten wir endlich den Hafen (19).

Nachdem ich die lange Norderstraße hinaufgestiegen und das Tor erreicht hatte, sah ich bald die Säulen durch das Grüne schimmern (19).

Erfrischungen wurden gereicht, das seltenste Obst aller Zonen in den kostbarsten Gefäßen (21).

Ich kam endlich wieder Sinnen und eilte, diesen Ort zu verlassen, wo ich hoffentlich nichts mehr zu tun hatte (26).

Sobald ich mich in der rollenden Kutsche allein fand, fing ich bitterlich an zu weinen (27).

Kaynak metnin dilbilimsel açıdan inceleneceği son başlık ise; karmaşık tümce kullanımınıdır. Yazar eserini oluştururken bu tür cümlelerden de yararlanmıştır. Örneğin;

Die Gesellschaft war sehr aufgeräumt, es ward getändelt und gescherzt, man sprach zuweilen von leichtsinnigen Dingen wichtig, von wichtigen öfters leichtsinnig, und gemächlich erging besonders der Witz über abwesende Freunde und deren Verhältnisse (20).

Die schöne Fanny, wie es schien, die Herrin des Tages, wollte aus Eigensinn einen blühenden Zweig selbst brechen; sie verletzte sich an einem Dorn, und wie von den dunkeln Rosen floß Purpur auf ihre zarte Hand (20).

Dieser, es sogleich an das Aug bringend, benachrichtigte die Gesellschaft, es sei das Schiff, das gestern ausgelaufen und das widrige Winde im Angesicht des Hafens zurückhielten (21).

Die Frauen bezeigten oft das tiefste Mitleid, das ich ihnen einflöbte; Äußerungen, die mir die Seele nicht minder durchbohrten als der Hohn der Jugend und die hochmütige Verachtung der Männer, besonders solcher dicken, wohlbeleibten, die selbst einen breiten Schatten warfen (29).

Das neue Teleskop war da, und keiner wußte, wo es hergekommen; der Teppich, das Zelt waren da noch auf demselben Hügel ausgebreitet und aufgeschlagen, die Knechte rühmten den Reichtum ihres Herrn, und keiner wußte, von wannen diese neuen Kostbarkeiten ihm zugekommen (30).

Görüldüğü üzere, Adelbert von Chamisso eserini oluştururken dört farklı türde tümce yapısından yararlanmışır.

Kaynak metnin dilbilimsel çözümlenmesi bağlamında metin biçimini oluşturan paragrafların kullanımı da incelenmiştir. Buna göre kaynak metinde kırk dört paragraf kullanılmışır.

5.3.2. KAYNAK METNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Bu başlık altında Chamisso'nun oluşturduğu kaynak metinde yer alan sözcükler incelenecektir. Kaynak metnin sözcüksel çözümlenmesinde sözcük kullanımı ve edebi dil kullanımı alt başlıkları mevcuttur. Sözcük kullanımı başlığında yerel/yöresel sözcük kullanımı ve kültürel sözcük kullanımı irdelenecektir.

Sözcük kullanımı bağlamında, Chamisso'nun yerel/yöresel sözcük kullanımına başvurmadığı belirlenmiştir.

Kaynak metnin sözcüksel incelemesinde bir diğer unsur da kültüre özgü sözcük/sözcüklerin kullanımınıdır. Örnek olarak;

Nachdem ich die lange Norderstraße hinaufgestiegen und das Tor erreicht, sah ich bald die Säulen durch das Grüne schimmern (19).

Er beantwortete sie durch eine so tiefe Verbeugung, (...) (22)

(...) und gleich wieder darauf von ein paar Frauen: ‘Jesus Maria! Der arme Mensch hat keinen Schatten! (26)

Ich lag, wie Fafner bei seinem Hort, fern von jedem menschlichen Zuspruch, (...) (32)

Kaynak metnin sözcüksel çözümlemesindeki bir diğer başlık olan sanatlı dil kullanımı başlığında; ironi, paradoks, kişileştirme ve eğretileme gibi unsurlar incelenmiştir. İroni, paradoks ve kişileştirme yazarın kullanmadığı edebi etmenlerdir. Çalışmanın sınırları içinde Chamisso’nun benzetmelere sıkça başvurmadığı görülür. Yazar tespit edilen üç cümlede benzetmeden yararlanmıştır. Bu cümleler;

Er empfing mich sehr gut, wie ein Reicher einen armen Teufel, wandte sich sogar gegen mich, ohne sich jedoch von der übrigen Gesellschaft abzuwenden, und nahm mir den dargehaltenen Brief aus der Hand (19-20).

Ich sah ihn voller Furcht stier an und war wie ein Vogel, den eine Schlange gebannt hat (23-24).

Die schöne Fanny, wie es schien, die Herrin des Tages, wollte aus Eigensinn einen blühenden Zweig selbst brechen; sie verletzte sich an einem Dorn, und wie von den dunkeln Rosen floß Purpur auf ihre zarte Hand (20).

Kaynak metnin sözcüksel çözümlemesindeki son başlık yinelenen sözcüklerin incelenmesidir. Eser, gölgesini şeytana satan Peter Schlemihl’in gölgesine duyduğu özlemi, gölgesizliğiyle alay edilmesi ve onu tekrar kazanma çabası gibi motiflerden oluştuğu için kaynak metinde “Schatten” kelimesi sıkça kullanılmaktadır.

5.3.3. KAYNAK METNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Kaynak metnin inceleneceği son başlık metinsel çözümlemedir. Bu başlıkta metnin türü ve dil kullanımı gibi üst başlıklar mevcuttur.

Kaynak metin yazarı tarafından metnin türsel özelliklerini yansıtan ifadeler göze çarpmaktadır. Eser, içeriği ve olay örgüsü açısından fantastik bir edebiyat ürünüdür. Öyle ki yazar, gölgesini şeytana satan bir adamın öyküsünü anlatmaktadır. Bu içeriğe sahip bir eserde, fantastik özelliğin yansıtılması eserde ancak normal olmayan olaylara yer verilmesiyle mümkündür. Örneğin;

Der Wunsch war nicht sobald ausgesprochen, als schon der Mann im grauen Rock die Hand in der Tasche hatte und mit bescheidener, ja demütiger Gebärde einen reichen, golddurchwirkten türkischen Teppich daraus zu ziehen bemüht war (21-22).

Er beantwortete sie durch eine so tiefe Verbeugung, als widerführe ihm eine unverdiente Ehre, und hatte schon die Hand in der Tasche, der ich Zeuge, Stangen, Schnüre, Eisenwerk, kurz alles, zu dem prachtvollsten Lustzelt gehört, herauskommen sah (22).

(...) 'Fortunati Glückssäckel', fiel ich ihm in die Rede, und wie groß meine Angst auch war, hatte er mit dem einen Wort meinen ganzen Sinn gefangen (25)

Ich sah mich um, ein altes Weib rief mir nach: 'Sehe sich der Herr doch vor, Sie haben Ihren Schatten verloren (26).

In Rußland, wo er im vorigen Winter eine Reise tat, froh ihm einmal bei einer außerordentlichen Kälte sein Schatten dergestalt am Boden fest, daß er ihn nicht wieder losbekommen konnte (33).

Kaynak metnin metinsel çözümleme bağlamında irdelendiği alt başlıklar dil kullanımı, standart dil kullanımı ve sanatlı dil kullanımlarıdır. Kaynak metin yazarının yerel dil kullanımına yer vermediği tespit edilmiştir. Çalışmanın sınırları arasında kalan bölümlerde yazar, sanatlı dil kullanımına başvurmuş ve bölüm bölüm standart dil kullanımına da yer vermiştir.

5.4. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ

House'un oluşturduğu modele göre kaynak metnin profilinin oluşturulmasıyla birlikte aynı işlem erek metin ya da metinlere de yapılmalıdır (bkz. Munday, 2001: 93). Bu bağlamda eserin Türkçeye yapılan ilk çevirisi de incelenecektir. Sabahattin Ali'nin çevirisini incelemeyen önce, Ali'nin çevirisinin amacını (skoposunu) belirlemek gereklidir. Sabahattin Ali söz konusu metni Hasan Ali Yücel çeviri döneminde Türkçeye çevirdiği için, çeviri işlemi sırasında bu dönemin çevirideki genel yaklaşım tarzını yansıtmıştır. Bu dönem çevirisi, Türk okuruna Batı dünyasını ve edebiyatını yansıtmayı genel ilke olarak belirlemiştir. Kaynak metni erek okura aktarırken, kaynak kültürü de erek okurun anlayabileceği şekilde yansıtmak istemişlerdir. Sabahattin Ali çevirisi bu bağlamda irdelenmesi gerekli bir erek metindir.

5.4.1. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Erek metinleri incelerken kaynak metinde verilen örneklerin ne şekilde aktarıldığı noktasından hareket edilecektir. Bu bağlamda erek metni dilbilimsel açıdan incelerken, eksik tümce kullanımı, basit cümle kullanımı, birleşik cümle kullanımı ve karmaşık cümle kullanımı başlıkları esas alınacak ve bu başlıklar altındaki örnekler üzerinde çalışılacaktır.

Erek metnin dilbilimsel profili bağlamında inceleneceği ilk başlık, basit cümle yapısının aktarılmasıdır. Kaynak metin profilindeki örneklerin çevirilerine bakıldığında, yazarın oluşturduğu cümle yapısına sadık kalındığı görülür.

Gül bahçesine gelmiştik (69).

Manzara hakikaten büyük ve muhteşemdi (70).

Bu hale daha ziyade tahammül edemedim (81).

Geceyi uykusuz geçirdim (81).

Bu adamla oturduğum dairenin alacağı yeni şekil hakkında konuştum (80).

Ali, Chamisso'nun eserin genelinde kullandığı basit yapıdaki cümleleri yapısal açıdan değiştirmeden aktarmıştır.

Sabahattin Ali'nin Chamisso'nun kaynak metinde kullandığı eksik tümce kullanımını çevirisinde kaynak metne bağlı kalarak aktarmıştır. Örneğin;

Fakat beyefendi, bu aciz kulunuzu af buyurunuz. Her halde fikriniz iyice anlıyamıyorum, gölgemi size ne şekilde... (75)

Lütfen müsaade buyurun... (73)

(...) korku ile sözünü kestim, 'ben sizin gibi bir insan için ne yapabilirim? Siz ki... (74)

Sabahattin Ali'nin Chamisso'nun kaynak metinde kullandığı eksik tümce kullanımını çevirisinde kaynak metne bağlı kalarak aktarmıştır. Örneğin;

Fakat beyefendi, bu aciz kulunuzu af buyurunuz. Her halde fikriniz iyice anlıyamıyorum, gölgemi size ne şekilde... (75)

Lütfen müsaade buyurun... (73)

(...) korku ile sözünü kestim, 'ben sizin gibi bir insan için ne yapabilirim? Siz ki... (74)

Sabahattin Ali'nin çevirisinin dilbilimsel çözümlemeyle irdeleneceği bir diğer başlık ise birleşik cümle kullanımının aktarılmasıdır. Ali'nin bu tür cümlelerin aktarılmasında da kaynak metne sadık kaldığı söylenebilir. Örneğin;

Kazasız belasız, fakat benim için pek yorucu olan bir deniz yolculuğundan sonra nihayet limana geldik (67).

Uzun şimal yolundan yukarı doğru gidip şehrin kapısına varır varmaz yeşillikler arasında sütunların parladığını gördüm ve 'demek ki burası' diye düşündüm (67).

Bu örnekte Ali, iki farklı cümleyi birleştirerek aktarma yapmıştır. Kaynak metinde bu cümle "Nachdem ich die lange Norderstraße hinaufgestiegen und das Tor erreicht, sah ich bald die Säulen durch das Grüne schimmern. – Also hier, dacht ich." (19) şeklindedir.

Soğuk şerbetler, ve kıymetli kaplar içinde her ilkimin en nadir meyvaları getirildi (70).

Nihayet tekrar kendime geldim ve artık yapacak hiçbir işim kalmıyan bu yerden ayrılmaya can attım (76).

Tıkır tıkır giden arabada kendimi yalnız bulur bulmaz acı acı ağlamaya başladım (78).

Görüldüğü üzere Sabahattin Ali ikinci örnek dışında eserde verilen birleşik cümle kullanımını aktarmada kaynak metne bağlılık göstermiştir.

Dilbilimsel çözümleme bağlamındaki son başlık karmaşık cümlelerin kullanımının aktarılmasıdır. Bu başlığa yönelik örnekler şu şekilde aktarılmıştır:

(...) misafirler pek neşeliydi. Cilveler, şakalar yapılıyor, bazen hafif şeylerden mühim bir tavırla, çok kere de mühim şeylerden hafif bir tavırla bahsediliyor ve bilhassa orada mevcut olmayan dostlarla onların vaziyetlerine dair pek keyifli nokteler yapılıyordu (69).

Ali, bu cümleyi bölerek aktarmıştır. Kaynak metinde yan cümlelerin de katkısıyla uzun bir cümleyle verilen ifadeyi ikiye bölerek aktarmıştır.

Bugünün melikesi olduğu anlaşılan güzel Fanny inadederek çiçekli bir dalı bizzat koparmak istedi, bir diken kendisini yaraladı ve koyu güllerden geliyormuş gibi, ince elinin üzerinde al kanlar belirdi (69).

Herr John dürbünü hemen gözüne götürerek misafirlere, görünen şeyin dün hareket eden ve aksi rüzgarlar yüzünden limanın ağzında kalan gemi olduğunu haber verdi (21).

Kadınlar ekseriya kendilerine telkin ettiğim derin bir merhameti ifade ediyorlardı; söyledikleri sözler çocukların alayı ve erkeklerin, bilhassa bizzat büyük gölgeleri olan şişman ve göbekli erkeklerin mağrur istihfafı kadar ruhumu burguluyordu (81).

Yeni teleskop meydana idi ve kimse bunun nereden geldiğini bilmiyordu. Halı ve çadır meydana ve hala o tepenin üzerinde yayılı ve kurulu duruyordu, ve uşaklar efendilerinin zenginliğini övüyorlardı, fakat hiçbiri bu yeni ve kıymetli şeylerin ona nereden geldiğini bilmiyordu (82).

Sabahattin Ali çevirisinin dilbilimsel çözümleme başlığında değerlendirileceği son başlık ise; metin biçimidir. Bu başlığa göre erek metnin kaç paragraftan oluştuğu incelenir. İncelemeye göre Sabahattin Ali çevirisi yetmiş dört paragraftan oluşmaktadır.

5.4.2. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Bu başlık altında Sabahattin Ali'nin oluşturduğu erek metin; sözcük kullanımı, sanatlı dil kullanımı ve yinelenen sözcükler gibi alt başlıklara ayrılmıştır.

İlk başlık olan sözcük kullanımına göre yerel/yöresel kullanımda kaynak metin doğrultusunda erek metinde de yerel/yöresel sözcüklere rastlanmamıştır. Bir diğer sözcük kullanımı ögesi olan kültürel sözcük kullanımına yönelik örnekler şu şekildedir:

Uzun şimal yolundan yukarı doğru gidip şehrin kapısına varır varmaz yeşillikler arasında sütunların parladığını gördüm (...) (68)

Bu cümledeki “uzun şimal yolu” erek metinde verilen dipnotta da belirtildiği gibi Hamburg şehrindeki bir yer adıdır. Ali bunu aktarırken, kültüre özgü bir sözcüğü yerelleştirerek kullanmıştır. Erek kültüre özgü bir kullanımı yerelleştirerek aktarmasına rağmen dipnotla kaynak metindeki kullanımını da yansıtmıştır. Bu bağlamda Ali’nin dönem anlayışını ve çevirideki amacını yansıtmamasının rolü vardır. Kendisinin de edebiyatçı olması nedeniyle kaynak metne gerekli titizlikle yaklaşmıştır.

Ve onun çağırması üzerine ortaya çıkan hizmetkarlar henüz kımıldamaya vakit bulamadan gri elbiseli adam tevazu ile eğilerek elini ceketinin cebine soktu (...) (70)

Bu cümlede yer alan “tevazu ile eğilerek” söz öbeği kaynak kültürde varolan ve aslında yazarın vermek istediği anlamı daha iyi ifade eden “reverans” kelimesinin yerine kullanılmıştır. Yani Ali, metni bir anlamda erek kültüre göre değiştirmiştir.

Aman yarabbi! zavallı adamın gölgesi yok! (77)

Burada, Ali’nin orijinal metinde yer alan “Jesus Maria” ifadesini erek kültür odaklı yorumlayarak değiştirdiği görülür.

Ben de, hazinesini bekliyen Fafner gibi, her türlü insan alakasından uzak, altınlarımın yanında ve yokluk içinde yaşıyordum (...) (84)

Bu örnekte kaynak kültüre ait bir efsanede yer alan ejderhanın kullanımını Ali’nin olduğu gibi aktardığı ve altta verdiği dipnotla açıkladığı görülmektedir.

Sözcüksel çözümlenmenin bir başka alt dalı olan sanatlı dil kullanımına bakıldığında; ironi, paradoks ve kişileştirme gibi unsurlara erek metinde de rastlanmaz. Sabahattin Ali, kaynak metin yazarı Chamisso’nun çalışma sınırları içinde çok fazla kullanmadığı benzetmeleriyse şöyle aktarmıştır:

Beni gayet iyi bir şekilde, bir zengin bir fıkaraı nasıl karşılarsa öyle karşıladı, hatta bana döndü, mamafih diğer misafirlerine arkasını çevirmedi ve uzattığım mektubu elimden aldı (68).

Kendisine korkudan gözlerimi dikmişim ve yılanın büyülediği bir kuş gibi idim (73).

Bugünün melikesi olduğu anlaşılan güzel Fanny inadederek çiçekli bir dalı bizzat koparmak istedi, bir diken kendisini yaraladı ve koyu güllerden geliyormuş gibi, ince elinin üzerinde al kanlar belirdi (69).

Sabahattin Ali, benzetme yapılarak oluşturulan cümleleri örneklerden de anlaşılacağı üzere aslına uygun olarak yapmıştır.

Sözcüksel çözümleme bağlamındaki son başlık olan yinelenen sözcüklerde ise, “gölge” kelimesinin sıkça kullanıldığı görülür. Eser, gölgesini satan Peter Schlemihl’in gölgesine duyduğu özlemi, gölgesizliğiyle alay edilmesi ve onu tekrar kazanma çabası gibi motiflerden oluştuğu için erek metinde bu kelime sıkça tekrarlanmıştır.

5.4.3. SABAHATTİN ALİ ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Bu başlık altında metin türü ve dil kullanımı değerlendirilecektir. Kaynak metin içinde barındırdığı öğeler nedeniyle fantastik bir öyküdür. Erek metinde aktarılan fantastik unsurlar şöyledir:

Bu arzu daha tamamıyla söylenmemişti ki, gri ceketli adam elini cebine sokmuş ve mütevazı, hatta mahviyetli bir tavırla oradan kıymetli, sırma işlemeli bir Türk halısı çekip çıkarmaya başlamış bulunuyordu (71).

O bu suale, sanki kendisine, layık olmadığı bir şeref başışlanmış gibi, gayet derin bir reveransla mukabele etti, elini hemen cebine soktu, ve ben oradan birtakım aletlerin, sııkların, iplerini demir parçalarının, hulasa muhteşem bir çadır için lazım olan her şeyin çıktığını gördüm (72).

Talih külahı, başına giyenin her türlü arzusu yerine gelir, dayanıklı şekilde tekrar tamir edilmiştir... Talih kesesi... (75).

(...) Dönüp baktım, ihtiyar bir kadın bana sesleniyordu: Genç efendi, dikkat ediniz, gölgenizi kaybetmişsiniz (77).

(...) Geçen kış bir seyahat yapmış olduğu Rusya’da, fevkalade bir soğuk esnasında, gölgesi yere yapışıp öyle donmuş ki, bir daha kurtaramamış (86).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Sabahattin Ali, kaynak metnin türüne has özellikleri barındıran cümleleri erek kültüre yine aynı şekilde aktararak metin türünün erek okuyucu tarafından da anlaşılmasını sağlamıştır.

Sabahattin Ali'nin çevirisinin metinsel çözümleme bağlamında irdeleneceği son üst başlık ise, dil kullanımudur. Bu başlığa bağlı olarak erek metinde yerel dil kullanımı, standart dil kullanımı ve sanatlı dil kullanımı gibi unsurlar incelenmiştir. Kaynak metin yazarı yerel dil kullanımına eserinde yer vermemiştir. Eserin incelenen bölümlerinde sanatlı dil kullanımıyla birlikte, bölüm bölüm standart dil kullanımından örnekler de görülmektedir.

5.5. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ

Adelbert von Chamisso'nun eserini dilimize çeviren bir diğer isimse Egemen Berköz'dür. Fakat Berköz'ün çevirisi diğer iki erek metne göre farklı bir konumdadır. Zira Berköz'ün erek metni, Sabahattin Ali'nin çevirisindeki dilin sadeleştirilmesiyle oluşmuştur. Berköz de bunu kitabın iç sayfasında yer verdiği notla açıklamıştır. Bu bağlamda Egemen Berköz çevirideki amacı (skoposu) kendisinden 56 yıl önce Sabahattin Ali tarafından yapılan çevirinin o günkü Türkçeye göre sadeleştirilmesi olduğu iddia edilebilir.

5.5.1. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Erek metinleri incelerken kaynak metinde verilen örneklerin ne şekilde aktarıldığı noktasından hareket edilecektir. Bu bağlamda erek metni dilbilimsel açıdan incelerken, basit tümce kullanımı, eksik cümle kullanımı, birleşik cümle kullanımı ve karmaşık cümle kullanımı başlıkları esas alınacak ve bu başlıklar altındaki örnekler üzerinde çalışılacaktır.

Dilbilimsel çözümleme bağlamındaki ilk başlık basit cümle kullanımının aktarılmasıdır. Kaynak metinde belirlenen örneklerin Berköz'ün çevirisindeki karşılıkları şu şekildedir:

Gül bahçesine gelmiştik (17).

Görünüm gerçekten de uçsuz bucaksız ve görkemliydi (17).

Bu duruma daha fazla dayanamadım (28).

Geceyi uykusuz geçirdim (28).

Bu adamla oturduğum dairenin alacağı yeni biçim hakkında konuştum (27).

Berköz, tıpkı Ali gibi, kaynak metin yazarının kullandığı basit yapılı cümlelerin çevirisinde yapısal farklılıklara gitmemiştir. Berköz, kaynak metinde oluşturulan eksik cümle kullanımına dikkat ederek metni dilimize aktarmıştır.

Fakat, Tanrı aşkına, beyefendi!' diye korkuyla sözünü kestim. 'Ben sizin gibi bir insan için ne yapabilirim? Siz ki... (21)

Lütfen izin buyurun... (21)

Fakat beyefendi, bu aciz kulunuzu bağışlayın. Herhalde düşüncenizi iyice anlayamıyorum, gölgemi size ne biçimde... (22)

Örneklerden de görüldüğü gibi Berköz, eksik tümce kullanımını kaynak metne bağlı kalarak aktarmıştır. Daha doğrusu bu çeviri metin Sabahattin Ali'ye ait metnin sadeleştirilmesi olarak algılanırsa Ali'nin de doğru bir çeviri yaptığı anlaşılacaktır.

Dilbilimsel çözümlene bağlamında irdelenecek üçüncü başlık ise birleşik cümle kullanımının aktarılmasıdır. Kaynak metinde belirlenen örneklerin Berköz'ün çevirisindeki karşılıkları şu şekildedir:

Kazasız belasız ancak benim için pek yorucu olan bir deniz yolculuğunun sonunda limana geldik (15).

Uzun Kuzey Yolu'ndan yukarı doğru gidip kentin kapısına varır varmaz, yeşillikler arasında sütunların parladığını gördüm ve 'demek ki burası!' diye düşündüm (15).

Soğuk şerbetler ve değerli kaplar içinde her iklimin en nadir meyveleri getirildi (18).

Sonunda yeniden kendime geldim ve artık yapacak hiçbir işimin olmadığı bu yerden ayrılmaya can attım (24).

Tıkır tıkır giden arabada kendimi yalnız bulur bulmaz acı acı ağlamaya başladım (27).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Berköz birleşik cümle kullanımında Chamisso'nun oluşturduğu yapıya sadık kalmıştır. Dilbilimsel çözümleme bağlamında irdelenecek son başlık ise karmaşık cümlelerdir. Kaynak metinde belirlenen örneklerin Berköz tarafından yapılan çevirisi şu şekildedir:

(...) konuklar pek neşeliydi. Cilveler, şakalar yapıyor, bazen hafif şeylerden önemli bir tavırla, çoğu zaman da önemli şeylerden hafif bir tavırla söz ediliyor ve özellikle orada bulunmayan dostlara ve onların durumlarına ilişkin keyifli nükteler yapıyordu (17).

Berköz, bu cümleyi bölerek aktarmıştır. Kaynak metinde yan cümlelerin de katkısıyla uzun bir cümleyle verilen ifadeyi ikiye bölerek aktarmıştır.

Bugünün ecesi olduğu anlaşılan güzel Fanny inat ederek çiçekli bir dalı bizzat koparmak istedi, bir diken kendisini yaraladı ve koyu güllerden geliyormuş gibi, ince elinin üzerinde al kanlar belirdi (17).

Bay John dürbünü hemen gözüne götürerek konuklara, görünen şeyin dün hareket eden ve aksi rüzgarlar yüzünden limanın ağzında kalan gemi olduğunu haber verdi (18).

Kadınlar genellikle kendilerine aşıladığım derin bir acımayı dile getiriyorlardı; söyledikleri sözler çocukların alayı ve erkeklerin, özellikle bizzat büyük gölgeleri olan şişman ve göbekli erkeklerin gururlu küçümsemesi kadar ruhumu burguluyordu (28).

Yeni teleskop ortadaydı ve kimse bunun nereden geldiğini bilmiyordu. Halı ve çadır ortada ve hala o tepenin üzerinde yayılı ve kurulu duruyordu ve uşaklar efendilerinin zenginliğini övüyorlardı, ancak hiçbiri bu yeni ve değerli şeylerin ona nereden geldiğini bilmiyordu (82).

Berköz'ün cümlelerine bakıldığında, Sabahattin Ali'nin cümlelerinin, misafir, kıymetli, melike gibi değiştirilmesi dışında aynı olduğunun görülmesi mümkündür. Bu değişimlerde başat faktör, Berköz'ün çeviri amacıdır (skopos). Berköz'ün çevirisinin amacı; 1943 yılında oluşturulan erek metnin dilini, o günkü Türkçeye uyarlamaktır. Ayrıca amaçla birlikte bu değişimlerin bir diğer nedeni de önceki çevirinin bire bir kopyası olan bir metin üretmekten kaçınma düşüncesidir. Egemen Berköz'ün çevirisinin dilbilimsel çözümlenmesi bağlamındaki bir diğer başlıkta; metin biçimidir. Bu başlığa göre erek metinde varolan paragraf sayısı belirlenir. Buna göre Egemen Berköz çevirisinde yetmiş dört paragraf vardır.

5.5.2. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Bu başlık altında Egemen Berköz'ün oluşturduğu erek metin, sözcük kullanımı, sanatlı dil kullanımı ve yinelenen sözcükler gibi başlıklarla birlikte sözcüksel anlamda çözümlenecektir. Berköz, kaynak metinde olduğu gibi eseri çevirirken yerel/yöresel dil kullanımına erek metinde yer vermemiştir. Sözcük kullanımı bağlamındaki bir diğer başlık olan kültürel sözcük kullanımında ise, erek metindeki öğeler şu şekilde aktarılmıştır:

Uzun Kuzey Yolu'ndan doğru gidip şehrin kapısına varır varmaz yeşillikler arasında sütunların parladığını gördüm ve 'demek ki burası!' diye düşündüm (15).

Bu cümledeki “Uzun Kuzey Yolu” erek metinde verilen dipnotta da belirtildiği gibi Hamburg şehrindeki bir yer adıdır. Berköz bunu aktarırken, kültüre özgü bir sözcüğü kaynak kültüre göre kullanmıştır.

Ve onun çağırması üzerine ortaya çıkan hizmetkarlar henüz kımıldamaya vakit bulamadan gri giysili adam alçakgönüllülükle eğilerek elini ceketinin cebine soktu (...) (17)

Bu cümlede yer alan “alçakgönüllülükle eğilerek” söz öbeği kaynak kültürde varolan ve aslında yazarın vermek istediği anlamı daha iyi ifade eden “reverans” kelimesinin yerine kullanılmıştır. Yani Berköz, metni bir anlamda erek kültüre göre değiştirmiştir.

Aman Tanrım! Zavallı adamın gölgesi yok! (24)

Burada, Berköz Sabahattin Ali'nin çevirisinden farklı bir tutum sergiler. Sabahattin Ali çevirisinde burayı “aman yarabbi” olarak aktarmış ve erek kültüre dönük bir çeviri anlayışıyla hareket etmişken Berköz “aman Tanrım” ifadesiyle daha çok kaynak kültüre yönelik bir aktarımda bulunmuştur.

Ben de, hazinesini bekleyen Fafner gibi, her türlü insan alakasından uzak, altınlarımın yanında ve yokluk içinde yaşıyordum (...) (31)

Bu örnekte kaynak kültüre ait bir efsanede yer alan ejderhanın kullanımını Berköz'ün olduğu gibi aktardığı ve altta verdiği dipnotla açıkladığı görülmektedir.

Dipnotta ‐Yahut ‘Fafnir’, kuzey budunları söylencelerinde bir hazineye bekçilik eden bir ejderha, Siegfried söylencesinde geçer‐(31) denilerek açıklama yapılmıştır

Berköz’n çevirisinin sanatlı dil kullanımı baēlamında deēerlendirileceēi bir diēer başlıksa sanatlı dil kullanımıdır. Bu başlık uyarınca erek metin incelenmiş ve ironi, paradoks ve kişileştirme gibi unsurların varlıēına erek metinde de rastlanmamıştır. Chamisso’nun eserin incelenen kısımlarında az da olsa kullandıēı benzetmeler ise Berköz tarafında şöyle aktarılmıştır:

Beni gayet iyi bir biçimde, bir zengin bir yoksulu nasıl karşılırsa öyle karşıladı, hatta bana döndü, bununla birlikte diēer misafirlerine arkasını çevirmedi ve uzattıēım mektubu elimden aldı (16).

Korkudan, gözlerimi dosdoēru ona dikmiştim ve yılanın bylediēi bir kuş gibiydim (73).

Bugünün ecesi olduēu anlaşılan güzel Fanny inat ederek iekli bir dalı bizzat koparmak istedi, bir diken kendisini yaraladı ve koyu gllerden geliyormuş gibi, ince elinin üzerinde al kanlar belirdi (17).

Egemen Berköz, benzetme yapılarak oluşturulan cümleleri örneklerden de anlařılacaēı üzere aslına uygun olarak yapmıştır. Tabi bunda çevirisinden esinlendiēi Sabahattin Ali’nin de payı büyüktür.

Sözcüksel zmleme baēlamındaki son başlık olan yinelenen sözcüklerde ise, ‐gölge‐ kelimesinin sıkça kullanıldıēı görülür. Eser, gölgesini satan Peter Schlemihl’in gölgesine duyduēu özlemi, glgesizliēiyle alay edilmesi ve onu tekrar kazanma çabası gibi motiflerden oluřtuēu için erek metinde bu kelime sıkça tekrarlanmıştır.

5.5.3. EGEMEN BERKÖZ ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Bu başlık altında metin türü ve dil kullanımı deēerlendirilecektir. Kaynak metin içinde barındırdıēı ēeler nedeniyle fantastik bir öyküdür. Erek metinde aktarılan fantastik unsurlar;

Bu istek daha tümüyle söylenmemişti ki, gri ceketli adam elini cebine sokmuş ve gösterişsiz, hatta alçakgönüllü bir tavırla oradan deēerli,

sırma işlemeli bir Türk halısı çekip çıkarmaya başlamış bulunuyordu (18).

O bu soruya, sanki kendisine, layık olmadığı bir onur bağışlanmış gibi, gayet derin bir diz büküşle karşılık verdi, elini hemen cebine soktu ve ben oradan birtakım aletlerin, sıırıkların, iplerin, demir parçalarının, özetle olası bir çadır için gerekli olan her şeyin çıktığını gördüm (19).

Talih külahı, başına giyenin her türlü isteği yerine gelir, dayanıklı biçimde yeniden onarılmıştır... Talih kesesi... (22)

(...) Dönüp baktım, yaşlı bir kadın bana sesleniyordu: Genç efendi, dikkat edin, gölgenizi yitirmişsiniz (24).

(...) Geçen kış bir gezi yapmış olduğu Rusya'da olağanüstü bir soğuk sırasında, gölgesi yere yapışıp öyle bir donmuş ki, bir daha kurtaramamış (32).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Egemen Berköz, kaynak metnin türüne has özellikleri barındıran cümleleri erek kültüre yine aynı şekilde aktararak metin türünün erek okuyucu tarafından da anlaşılmasını sağlamıştır. Fakat Egemen Berköz'ün bu tür cümlelerdeki tutumunun da salt Sabahattin Ali'nin kullandığı kimi kelimeleri değiştirmekten öteye gitmediğini görmek mümkündür. (örneğin: seyahat-gezi, fevkalade-olağanüstü, ihtiyar-yaşlı vb.) Bunun nedeni de Egemen Berköz çevirisinin amacıdır (skopos). Berköz varolan Sabahattin Ali çevirisini o günün Türkçesine çevirme amacını taşıdığı için böyle bir yol izlemiştir.

Metinsel bağlamda Berköz'ün çevirisi incelendiğinde bir diğer alt başlık olan dil kullanımında, erek metinde yerel dil kullanımına rastlanmamıştır. Kaynak metin yazarının fazla kullanmadığı sanatlı söylemlerle birlikte eserin incelenen bölümüne hakim olan standart dil kullanımı erek metine de aynı şekilde aktarılmıştır.

5.6. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN PROFİLİ

Çalışma kapsamında ele alınacak son erek metin Necati Aça tarafından 2004'te oluşturulan çeviridir. Bu çeviri de dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel bağlamlarda incelenecektir. Necati Aça'nın çevirisinin belirlenen kriterler bağlamından irdelenmesine geçmeden önce Aça'nın çevirideki amacına (skoposuna) değinmek gereklidir. Bu bağlamda Aça'nın çevirisinde kaynak odaklı bir yaklaşımı

benimsediği ve kaynak kültürü erek okura yansıtmak amacında olduğu belirtilebilir. Bunun nedeni de Aa'nın söz konusu eseri serbest piyasa çevirisi olarak aktarması gösterilebilir.

5.6.1. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Necati Aa'nın oluşturduğu erek metnin dilbilimsel çözümlemesinde tümce yapısı ve metnin biçimi alt başlıklarına yer verilecektir. Tümce yapısı başlığında ise basit cümle, eksik cümle, birleşik cümle ve karmaşık cümle alt başlıklarına yer verilecektir.

Aa'nın çevirisinin dilbilimsel çözümleme bağlamında inceleneceği ilk başlık basit cümle kullanımıdır. Kaynak metin üzerinde bu başlık altında belirlenen örnekler şu şekildedir:

Gl korusuna gelmiştik (10).

Manzara gerçekten de muazzam ve muhteşemdi (11).

Daha fazla dayanamadım (20).

Geceyi uykusuz geçirdim (20).

Adamla dairemin bundan sonraki durumunu görüştüm (19).

Aa'nın çevirisinde kaynak metinde belirlenen örneklerden hareketle eksik tümce kullanımı şu şekildedir:

Aman efendim, tanrı aşkına!' diye patladım korkudan, 'ben nasıl bir lütufta bulunabilirim ki? Üstelik sizin gibi... (14)

Tabii eğer ltfederseniz (14).

Aman efendim, lütfen zavallı kulunuzu bağışlayın. Kanaatinizi pek iyi anlayabildiğimi sanmıyorum, gölgemi size nasıl...(15)

Aa'nın da kaynak metin yazarının oluşturduğu eksik tümceleri aktarırken - ikinci örnek dışında- yazarın tutumuna bağlı kaldığı söylenebilir.

Bir diğ er unsur da birleş ik tümce kullanımının aktarılmasıdır. Kaynak metinde belirlenen örnekler kapsamında bu tümceler şu şekilde aktarılmıştır:

Benim için oldukça yorucu geçen bir deniz yolculuğunun sonunda sağ salim limana ulaştık (9).

Upuzun kuzey caddesini tırmandıktan ve kent kapısına ulaştıktan sonra, yeş il arazinin ortasında yükselen sütunları gördüm (9).

Paha biçilmez kaplarda dünyanın dört bir yanından gelme en nadide meyveler, soğ uk limonatalar ikram edildi (11).

Nihayet kendime gelince, artık bir iş imin kalmadığ ını umduğ um bu yeri ç abucak terk ettim (17).

Yuvarlanıp giden faytonun içinde kendimle kalır kalmaz, hıç kıra ağ lamaya başladım (18).

Örneklerden görüldüğü üzere, Aça kaynak metin yazarının kullandığı birleş ik tümceleri aktarırken kaynak metindeki şekle yakın olmasına dikkat etmiştir.

Dilbilimsel ç özümlene bağ lamındaki son baş lık karmaş ık cümlelerin aktarımıdır. Kaynak metinde belirlenen örneklerden hareketle Aça'nın bu tür cümleleri şu şekilde ç evirdiği görülmektedir:

Topluluğ un iç i iç ine sığ mıyordu, gülüp oynaşıyor, ş akalaşıyordu. Bazen önemsiz şeylerden önemliymiş gibi, önemli şeylerden ise daha çok önemsizmiş gibi bahsediliyor; o an aralarında olmayan dostları ve onların ilişkileri hakkında nükteler havada uçuş uyordu (10).

Günün kraliçesi olduğı anlaşılan Fanny bir gülü ısrarla kendi baş ına koparmak isteyince parmağ ına diken battı ve zarif eline, sanki koyu renkli güllerden akıyormuş gibi kıpkızıl kan akmaya başladı (10).

Dürbünü hemen gözüne götüren beriki, karaltının dün limandan ayrılan, ancak muhalif rüzgarlar nedeniyle limanın çıkış ında kalan gemi olduğunu bildirdi (11).

Kadınlar daha çok, içlerinde uyandırdığım acıma duygusunu dış a vurdu. İş ittiğim daha bice söz, ruhumu en az gençlerin alayları ve adamların, özellikle de geniş gölgeli, şiş man ve besili adamların kibir dolu aşığ ılamaları kadar sızlatmış tı (20).

Yeni dürbün hala duruyordu, ama bunun nereden geldiğini bilen yoktu. Halı ile ç adır da oradaydı; üstelik aynı tepede, serilmiş ve aç ılmış olarak. Uş aklar efendilerinin zenginliğini yere göğ e sığ dıramıyor, ama bu pahalı şeyleri nereden bulduğunu hiç biri bilmiyordu (21).

Aça'nın karmaşık cümleleri aktarırken diğer iki çevirmenden farklı olarak cümleleri böldüğü, iki ya da üç cümle halinde aktardığı görülmektedir.

Dilbilimsel çözümleme bağlamındaki bir diğer başlık olan metin biçiminde ise erek metindeki paragraf sayısı belirlenmiştir. Buna göre Aça'nın oluşturduğu erek metinde altmış sekiz paragraf vardır.

5.6.2. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN SÖZCÜKSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Necati Aça'nın çevirisinin sözcüksel çözümlemesinde; sözcük kullanımı, sanatlı dil kullanımı ve yinelenen sözcükler gibi alt başlıklar belirlenmiş ve bu doğrultuda incelemeler yapılmıştır.

Sözcük kullanımına göre, erek metinde yerel/yöresel sözcük kullanımına rastlanmamıştır. Bir diğer sözcük kullanımı ögesi olan kültürel sözcük kullanımı başlığında Aça, kaynak metindeki ifadeleri şu şekilde aktarmıştır:

Upuzun kuzey caddesini tırmandıktan ve kent kapısına ulaştıktan sonra, yeşil arazinin ortasında yükselen sütunları gördüm (9).

Bu cümlede Aça, kaynak kültüre ait bir yer ismini erek kültüre aynı şekliyle aktarmamıştır. Diğer iki çeviride karşımıza çıkan dipnotla açıklama sistemi Aça'nın çevirisinde yoktur.

(...) gri ceketli adam mütevazı bir reverans yaparak (...) (11)

Azize Meryem! Zavallı adamın gölgesi yok yahu! (17)

Bu cümlede de Aça'nın diğer iki çevirmenden farklı bir tutumla hareket ettiği görülebilir. Gerek Sabahattin Ali gerekse Egemen Berköz bu cümleyi değiştirerek aktarırken, Aça kaynak metindeki ifadeyi aynen korumuştur.

Hazineyi bekleyen Ejderha Fafnir misali, her türlü insani teselliden uzak, fakrüzaruret içinde öylece kalakalmıştım altınımın başında (...) (23)

Bu cümlede de yine Aça'nın diğer iki çevirmenden ayrıldığını söylemek mümkündür. Aça, diğer iki çevirmenin aksine kaynak kültüre ait bir öğeyi olduğu gibi aktarmış ve diğer iki çevirmenin başvurduğu dipnot sistemiyle açıklamak gibi bir gereksinim duymamıştır.

Örneklerden görüldüğü üzere Aça, kültüre özgü cümleleri aktarırken daha çok okuru kaynak kültüre götüren bir anlayış izlemiş, varolan kültürel öğeleri erek kültüre aktarmayı tercih etmemiştir.

Sözcüksel çözümleme bağlamındaki ikinci alt başlık olan sanatlı dil kullanımında ironi, paradoks ve kişileştirme gibi öğelerin erek metinde de yer almadığı belirlenmiştir. Kaynak metin yazarının çalışmanın sınırları dahilinde kullandığı benzetmeler ise şöyle aktarılmıştır:

Çok iyi karşıladı beni, tıpkı zenginin çulsuzu karşıladığı gibi, hatta topluluğa sırtını dönmeden yüzünü bana çevirdi ve kendisine uzattığım mektubu elimden aldı (9).

Korkulu, donuk gözlerle ona bakıyordum, yılanın büyülediği çaresiz bir kuştan farksızdım (14).

Günün kraliçesi olduğu anlaşılan Fanny bir gülü ısrarla kendi başına koparmak isteyince parmağına diken battı ve zarif eline, sanki koyu renkli güllerden akıyormuş gibi kıpkızıl kan akmaya başladı (10).

Sözcüksel çözümleme bağlamındaki bir diğer başlık ise yinelenen sözcüklerin aktarılmasıdır. Eser, gölgesini şeytana satan Peter Schlemihl'in gölgesine duyduğu özlemi, gölgesizliğiyle alay edilmesi ve onu tekrar kazanma çabası gibi motiflerden oluştuğu için erek metinde "gölge" kelimesi sıkça kullanılmıştır.

5.6.3. NECATİ AÇA ÇEVİRİSİNİN METİNSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Necati Aça çevirisinin metinsel çözümlemesinde metin türü ve dil kullanımı başlıkları incelenecektir. Aça'nın kaynak metinde yer verilen ve kaynak metnin türüne dair özellikler taşıyan cümleleri belirlenen örnekler dahilinde şöyle aktardığı görülür:

Beriki bu arzusunu dile getirmişti ki, gri ceketli adamın eli çoktan cebine gitmiş ve mütevazı, hatta minnettar bir jestle, sırma işlemeli pahalı bir Türk halısını cebinden çıkarmaya koyulmuştu

Adam, sanki hiç hak etmediği bir şerefe layık görülmüş gibi, derin bir reveransla karşılık vererek derhal elini cebine attı ve gözlerimin önünde içinden alet edevat, branda, demir çubuk, sicim, kısacası gösterişli bir çadır için ne gerekiyorsa hepsini teker teker çıkarttı (12).

İyisi mi, size bir dilek şapkası vereyim, gıcır gıcır ve sapasağlam, daha yeni onarıldı. Peki ya talih kesesine ne dersiniz, içi sonsuz altınla dolu? (15)

Etrafıma bakındım, yaşlı bir kadın arkamdan bana sesleniyordu: Evladım, önünüze baksanıza bir, gölgenizi kaybetmişsiniz! (17)

(...) Size ancak şu kadarını söyleyebilirim ki,' diye arsız bir yalan sürdürdüm önüne, 'geçen kış seyahate çıktığı Rusya'da olağandışı bir soğukta gölgesi donup kalmış ki, adam gölgesini bir daha kurtaramamış yerden (24).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Aça da kaynak metnin türünü yansıtan öğeleri aktarırken kaynak metne sadık kalmıştır. Erek metin, metinsel çözümlemenin bir diğer başlığı olan dil kullanımında ise, yerel dil kullanımı, standart dil kullanımı ve sanatlı dil kullanımı gibi başlıklar incelenmiştir. Buna göre erek metinde –kaynak metinde de olduğu gibi- yerel dil kullanımına rastlanmamıştır. Chamisso'nun oluşturduğu kaynak metinde benzetmelere dayalı sanatlı söyleyişlere rastlansa da, genel anlamda kaynak metnin standart dil kullanımıyla oluşturulduğu söylenebilir. Bu bağlamda Aça'nın oluşturduğu erek metin de standart dil kullanımı paralelinde oluşturulmuştur.

Kaynak metinde belirlenen örneklerden yola çıkarak kaynak ve erek metinlerin profilleri oluşturulmuştur. House'un inceleme yöntemi bağlamında yapılan incelemelerden sonra, elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda dilbilimsel unsurlar bağlamında;

- basit cümle yapılarının kaynak metne uygun olarak çevrildiği,
- üç çevirinin de eksik tümce kullanımını kaynak metinde yer alan kullanıma göre aktardığı,
- birleşik cümle yapılarının kaynak metindeki kullanımlarla örtüştüğü,

- karmaşık cümle aktarımında Sabahattin Ali ve Egemen Berköz'ün kaynak metindeki cümle yapısını korurken, Necati Aça'nın bazı cümleleri bölerek aktardığı görülmüştür.
- Sabahattin Ali ve Egemen Berköz'ün çevirisinde erek metin yetmiş dört paragraftan oluşurken, Necati Aça'nın çevirisinde altmış sekiz paragraf bulunmaktadır.

Her üç metnin sözcüksel çözümlemesi sonucunda;

- Erek metinlerde kaynak metinde olduğu gibi yerel/yöresel sözcük kullanılmadığı,
- kültüre özgü sözcük ya da sözcüklerin kullanımında, Sabahattin Ali ve Egemen Berköz'ün çevirilerinde bu tür unsurlar çeviri amaçlarına (skopos) bağlı olarak erek odaklı aktarılırken, Necati Aça'nın yine çeviri amacı bağlamında kaynak odaklı bir yaklaşımla kültürel öğeleri çevirdiği,
- Sanatlı dil kullanımı başlığında kaynak metne paralel olarak, erek metinlerde ironi, paradoks ve kişileştirme gibi unsurlara yer verilmediği,
- kaynak metinde yer alan benzetmeye dayalı anlatımların ve benzetme unsurlarının kaynak odaklı olarak aktarıldığı,
- Her üç erek metinde de, kaynak metinde sıkça tekrarlanan “Schatten” sözcüğünün “gölge” olarak aktarıldığı tespit edilmiştir.

Sabahattin Ali, Egemen Berköz ve Necati Aça tarafında oluşturulan erek metinlerin metinsel unsurlar bağlamında incelenmesiyle

- üç çevirmenin de, kaynak metnin türsel özellikleri belirleyen cümle ya da söz öbeklerini kaynak metne uyumlu olarak aktardıkları,
- üç çeviride de, kaynak metnin dil kullanımına göre yerel dil kullanımına başvurmadığını, sanatlı dil kullanımını yansıtmakla birlikte, standart dil kullanımını tercih ettikleri belirlenmiştir.

6. BÖLÜM: SONUÇ

Bu çalışmada Adelbert von Chamisso'nun (1781–1838) *Peter Schlemihl's wundersame Geschichte* adlı eserinin Türkçe çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Juliane House'un oluşturduğu çeviri eleştirisi modelinin kullanıldığı bu çalışmada, Sabahattin Ali, Egemen Berköz ve Necati Aça tarafından farklı dönemlerde yapılan çevirilerin kaynak metinle ne denli örtüştüğü, kültürel farklılıklar doğrultusunda yaşanması muhtemel sorunların çözümü, kaynak metnin yazarının biçiminin çevirmenlerce dikkate alınıp alınmadığı gibi unsurlara değinilmiştir.

Çalışmanın ana unsurlarını oluşturan Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Çeviribilim sonraki bölümlerde detaylı olarak ele alınmış ve bu iki alanın disiplinlerarası çalışmayla sağladıkları edinimler üzerinde durulmuş, söz konusu bilim dallarının oluşum ve gelişim süreçleri, birbirleriyle etkileşimleri sonucunda kazandıkları değerler gibi disiplinlerarası öğelere de çalışmanın kapsamı içinde yer verilmiştir.

Çalışmanın ana sorunsalını oluşturan çeviri eleştirisi aşamasında Juliane House'un çeviri eleştirisi modeli kullanılarak kaynak ve erek metinlerin profili oluşturulmuştur. House'un çeviri eleştirisi modelinde uyguladığı dilbilimsel, sözcüksel ve metinsel öğelerin ayrımından hareketle çalışmanın daha yetkin bir sonuca ulaşabileceği düşünülmüş ve bu nedenle sözü geçen model tercih edilmiştir.

Çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş kısmında, çalışmanın amacı, yöntemi üzerinde durulmuş ve çalışma sonucu hedeflenen amaç belirtilmiştir.

İkinci bölümde ise Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Çeviribilim ilişkisi ele alınmış, bu iki alanın birbirine etkisi ve bu etkileşim sonucunda genişleyen araştırma sahalarına değinilmiştir.

Üçüncü bölüm olan “Çeviri Etkinliğinin Tarihsel Gelişimi” başlığında, edebi metinlerde çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorunsalı, çeviri tarihçesine genel bir bakış

gibi alt başlıklar oluşturulmuş ve çeviri etkinliğine yönelik temel bilgilere yer verilmiştir. Edebi metinlerde çevrilebilirlik/çevrilemezlik sorunsalı başlığında, çeviri etkinliğinin önemli tartışmalardan biri olan çevirinin mümkün olup olmadığı sorunu ele alınmıştır. Bu bölümdeki son başlık olan çeviri tarihçesine genel bir bakışta ise, antik Roma döneminden 20. yüzyıla değin çeviri etkinliğinin izlediği yol haritası ana hatlarıyla çıkarılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm olan “Yirminci Yüzyıl Çeviri Kuramları” başlığı altında, 20. yüzyılda çeviri etkinliğine genel bakış, çeviriye dilbilim odaklı yaklaşımlar, çeviriye metindilbilimsel yaklaşımlar, betimleyici yaklaşımlar gibi kuramsal altyapıyı oluşturan konularla birlikte, bu dönemin en önemli çeviri kuramlarından olan Skopos ve Çoğuldizge kuramları hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci bölümde çevirilerin eleştirisi yapılmadan önce, söz konusu aşamada kullanılacak eleştiri yöntemi üzerinde durulmuştur. House’un çeviri eleştirisi modeline dahil olan unsurlar detaylandırılmış ve buna bağlı olarak oluşturulan normlar uyarınca her üç çeviri de irdelenmiştir.

Beşinci bölümde House’un savunduğu ‘açık çeviri’ (overt translation) ve ‘kapalı çeviri’ (covert translation) kavramları tanıtılarak, ana hatlarıyla özetlenmiştir. Bu bağlamda House’un oluşturduğu çeviri eleştirisi yöntemi açıklanmıştır.

Dilbilimsel çözümlene düzleminde, tümce yapısı ve metnin biçimi başlıklarında incelemeler yapılmıştır. Tümce yapısı başlığına bağlı olarak; basit tümce kullanımı, eksik cümle kullanımı, birleşik cümle kullanımı ve karmaşık cümle kullanımı gibi alt başlıklarda incelemeler yapılmıştır. Basit tümce kullanımında kaynak metinde yer alan basit tümcelerin çeviri metinlere nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Basit cümle kullanımında ise kaynak metinde belirlenen örneklerden hareketle, erek metindeki basit cümleler irdelenmiştir. Birleşik cümle kullanımında ise Chamisso’nun kullandığı birleşik cümlelerin çeviri metinlere nasıl aktarıldığına değinilmiştir. Karmaşık cümle kullanımında ise kaynak metindeki karmaşık cümle yapıları ve erek metinlerdeki karşılıkları incelenmiştir. Bir diğer dilbilimsel inceleme

başlığı olan metnin biçiminde ise, kaynak metin ve erek metinlerin paragraf sayıları ve metnin biçimi belirtilmiştir.

Sözcüksel çözümleme düzleminde ise; sözcük kullanımı, sanatlı dil kullanımı ve yinelenen sözcükler gibi başlıklar oluşturulmuştur. Sözcük kullanımı başlığında metinlerdeki yerel/yöresel sözcük kullanımı ve kültürel sözcük kullanımı incelenmiştir. Sanatlı dil kullanımı başlığında ise ironi, paradoks, kişileştirme ve eğretileme gibi edebi unsurlar araştırılmıştır. Son sözcüksel çözümleme ögesi olan yinelenen sözcüklerde ise, kaynak metinde sıkça kullanılan sözcüğün, erek metinlerde de aynı şekilde aktarılıp aktarılmadığı incelenmiştir.

Metinlerin incelendiği son üst başlık olan metinsel çözümleme düzleminde ise, metin türü ve dil kullanımı gibi unsurlar ışığında inceleme yapılmıştır. Metin türünde kaynak metnin türsel özelliklerini yansıtan öğelerin erek metinlerde nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Dil kullanımında ise yerel dil kullanımı, standart dil kullanımı ve sanatlı dil kullanımı gibi unsurlar irdelenmiştir.

Sonuç olarak, edebi metinlerin çevirisinde House'un önerdiği 'açık çeviri' anlayışından hareketle sadece Necati Aça'nın çevirisinin belirlenen kriterlere uygun olduğu söylenebilir. Sabahattin Ali ve Egemen Berköz'ün çevirilerinde kültürel öğelerin aktarımı kaynak kültür odaklı olarak değil erek kültür odaklı yapılmıştır. Bu da House'un 'açık çeviri' için belirttiği erek metnin kaynak metni yansıtması ve okuru kaynak metnin varlığından haberdar etmesi gibi niteliklerin, bu iki çeviride olmadığını göstermektedir. Halbuki Aça, kültürel özellikleri kaynak kültüre göre aktararak, okura okuduğu metnin bir çeviri metin olduğunu anımsatmıştır. Cümle kullanımlarında yaptığı değişiklikler ise dilsel farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu saptama, çeviri metinlerin amaçları (skopos) da göz önüne alınarak değerlendirildiğinde daha tutarlı bir hale gelmektedir. Şöyle ki; metnin ilk çevirisini oluşturan Sabahattin Ali'den, Hasan Ali Yücel çeviri döneminde eseri aktardığı için o dönemin koşul ve prensiplerinden ayrı bir çeviri yapması beklenemez. Hasan Ali Yücel çeviri dönemindeki Batı kültür ve edebiyatının erek okura tanıtılması ve bunu da erek okurun anlayacağı şekliyle yapılması anlayışından dolayı Ali'nin çevirisi "açık çeviri" olarak nitelendirilemez. Egemen Berköz ise çevirisinde Sabahattin

Ali'nin dilini sadeleştirmek amacını taşıdığını belirtmiştir, Berköz'ün çevirideki amacı “sadeleştirme”dir ve ele alınan kısım kadarıyla çeviri metni Sabahattin Ali'nin çevirisinden farklılık göstermemektedir. Bu nedenle onun da çevirisinin “açık çeviri” olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Aça ise, her iki çevirmene göre kaynak odaklı yaklaşımı ele almıştır. Yani Aça'nın çevirideki amacı kaynak metni erek okura kaynak kültüre özgü niteliklerle tanıtmaktır. Bunun arkasında ise, Aça'yı Sabahattin Ali döneminde olduğu gibi kısıtlayan bir anlayışın olmamasıyla açıklanabilir.

Bu üç erek metnin karşılaştırılmasında, dönemsel yaklaşımların doğurduğu bazı farklılıklara da rastlanmıştır. Örneğin; Sabahattin Ali'nin kaynak metni çevirdiği dönemde, çeviriden ve çevirmenden beklenenlerle, Necati Aça'nın eseri çevirdiği dönem koşulları birbirlerinden oldukça farklıdır. Şüphesiz, bu farklılık erek metinlere de yansımıştır. Sabahattin Ali döneminde devlet eliyle yürütülen çeviri hareketinde öncelik erek kültüre yönelik aktarım yapmak ve Türk edebiyatına yeni türlerin tanıtılmasını sağlamak iken, Aça'nın döneminde çevirinin böyle bir görevi yoktur. Hasan Ali Yücel döneminde çevirmenden beklenen en önemli unsurlardan biri kaynak metindeki kaynak kültüre yönelik sözcük ya da sözcük gruplarını erek kültüre göre değerlendirmesidir. Bu anlayış ister istemez kaynak metinle erek metnin kültürel aktarım açısından farklı içeriklere sahip olmasına yol açmıştır.

Çevirilerin karşılaştırılmasında ortaya çıkan bir diğer farklılığın nedeni de Egemen Berköz'ün çevirisinin 1943 yılında Sabahattin Ali'nin yaptığı çevirinin dilini sadeleştirerek aktarmasıdır. Bu anlamda Berköz'ün bir nevi dil içi çeviri yaptığı da belirtilebilir. Berköz, metnin genel aktarımını değiştirmemiş fakat dil olarak metni Sabahattin Ali'nin oluşturduğu dilden oldukça uzaklaştırmıştır. Kaldı ki orijinal metnin 1813'te yazıldığı, Türkçeye ilk çevirinin 1943'te yapıldığı düşünülürse dilsel özellikler açısından Berköz'ün çevirisinde kaynak metin dilinden bir uzaklaşma olabileceği de iddia edilebilir. Berköz'ün çevirisindeki en büyük farklılık ise Sabahattin Ali'nin tam ve eksiksiz olarak aktardığı kaynak metnin başlığını Türkçeye eksik aktarmasıdır. Bunun nedenleri de, metnin aynı başlıkla

çevrilmesi durumunda intihal olarak değerlendirilebileceği ya da aynı ismin kullanılmasının yaratacağı telif hakları unsurundan kurtulma düşüncesi olabilir.

Çalışmanın başında ulaşılmak istenen sonuç, her üç çevirinin de kaynak metinle ne derece örtüştüğü ya da ayrıldığı, ne gibi farklılıklar içerdiğini saptamak olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın sonunda, başlangıçta belirtilen bu hedefe ulaşarak, her üç çeviriyi de House'un modeli ışığında inceleyerek, kaynak metin-erek metin uyumu sorgulanmış, Sabahattin Ali ve Egemen Berköz çevirilerinin dönemsel koşullarının da etkisiyle kaynak metinden ve kaynak kültürden uzaklaştığı, buna karşın Necati Aça'nın kaynak metne sadık kalarak aktarımında bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmanın başında da belirtildiği gibi bu üç erek metinden hangisinin karşılaştırmalı edebiyat bilimi çerçevesinde kullanılabileceği irdelenmiş ve Necati Aça'nın çevirisinin kaynak metne ve kaynak metin yazarının biçimine daha yakın olduğu görülmüştür.

Tüm bu değerlendirmeler ve bulgular, karşılaştırmalı edebiyat alanında çeviri eserlerden yararlanıldığı zaman çeviri metinlerin, edebi çeviri açısından değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, karşılaştırmalı edebiyat ve edebi çeviri alanlarında yürütülecek çalışmalarda çeviri eleştirisinin göz ardı edilmemesi, çalışılacak metinlerin belirli ölçütlere göre seçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akerson, Fatma Erkman. **Anlam, Çeviri, Karşılaştırma: Bizim Dilimizden Öteki Dile – Öteki Dilden Bizim Dilimize.** İstanbul: ABC Kitabevi, 1991.
- Aksoy, N. Berrin. **Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi.** Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Ammann, Margret. **Akademik Çeviri Eğitimi Giriş.** (Çev. Emine Deniz Ekeman). İstanbul: Multilingual, 2008.
- Anderman, Gunilla M. **Voices in Translation: Bridging Cultural Divides.** Clevedon: Multilingual Matters, 2007.
- Aydın, Kamil. **Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı.** İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.
- Aytaç, Gürsel. **Yeni Alman Edebiyatı Tarihi.** İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001.
- Aytaç, Gürsel. **Genel Edebiyat Bilimi.** İstanbul: Say Yayınları, 2003a.
- Aytaç, Gürsel. **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi.** İstanbul: Say Yayınları, 2003b.
- Bassnett, Susan. **Comparative Literature.** Oxford: Blackwell Publishers, 1993.
- Bassnett, Susan. **Translation Studies.** England: Routledge. 3. Basım, 2002.
- Bassnett, Susan – Lefevere, Andre. **Translation, History & Culture.** Londra: Cassell, 1990.
- Berk, Özlem. **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi.** İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi Tutanak ve Raporlar.** Ankara: Maarif Yayınları, 1939.

- Cary, Edmond. “**Nasıl Çevirmeli?**” (Haz. Mehmet Rifat – Sema Rifat), İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, ss. 79-86.
- Chamisso, Adelbert von. **Peter Schlemihl’s wundersame Geschichte**. Fransa: SWAN, 1994.
- Chamisso, Adelbert von. **Peter Schlemihl’in Acayip Sergüzeşti**. (Çev. Sabahattin Ali). Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Chamisso, Adelbert von. **Peter Schlemihl**. (Çev. Egemen Berköz). Ankara: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti, 1999.
- Chamisso, Adelbert von. **Peter Schlemihl’in Garip Öyküsü**. (Çev. Necati Aça). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004.
- Eruz, Sakine. **Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Koşut Metinler**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Eruz, Sakine. **Çeviriden Çeviribilime**. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.
- Friedrich, Hugo. “**On The Art of Translation**”. (Edt. Rainer Schulte – John Biguenet). Chicago: The University of Chicago Press, 1992, ss.11-16.
- Gasset, Jose Ortega. “**Çevirinin Sefaleti ve Görkemi Üzerine**”. (Çev. Ahmet Cemal). Haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, ss. 51-75.
- Gentzler, Edwin. **Contemporary Translation Theories**. İngiltere: Cromwell Press Ltd, 2. Basım, 2001.
- Göktürk, Akşit. **Sözün Ötesi: Yazılar**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1989.
- Göktürk, Akşit. **Çeviri: Dillerin Dili**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Basım, 2008.

- Gülmüş, Zehra. **“Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde Çeviri Eser Kullanımı”**. (Edt. Ali Gültekin). III. Uluslar arası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, 18-20 Mart 2009. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 2010, ss. 276-285.
- Gültekin, Ali. **“Karşılaştırmalı Edebiyat Öğretimi İçin Bir Model Önerisi”**. (Edt. Ali Gültekin). I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, 06-08 Aralık 2001. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 2002, ss. 343-351.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir. **“Tercüme Bürosu Nasıl Doğdu, Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve Çeviri Planlaması”**. Haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, ss. 48-59.
- Hatim, Basil – Mason, Ian. **Discourse and The Translator**. England: Pearson Education Limited, 1990.
- Holmes, James S. **“Çeviribilimin Adı ve Doğası”**. haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayınları, 2004, ss. 165-185.
- House, Juliane. **“Universality Versus Culture Specificity In Translation”** (Ed: Alessandra Riccardi) Translation Studies Perspectives On An Emerging Discipline. New York: Cambridge, 2002, ss. 92-110.
- Jakobson, Roman. **“Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne”** (Çev. Ömer B. Albayrak). Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, ss. 89-101.
- Karantay, Suat. **“Tercüme Bürosu: Normlar ve İşlevler”** Haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2005, ss. 65-74.
- Kayaoğlu, Taceddin. **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Kefeli, Emel. **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Köksal, Dinçay. **Çeviri Eğitimi Kuram ve Uygulama**. Ankara: Nobel Kitabevi, 2005.

Munday, Jeremy. **Introducing Translation Studies Theories and Applications**. New York: Routledge, 2001.

Munday, Jeremy – Basil, Hatim. **Translation an Advanced Resource Book**. Abingdon: Routledge, 2004.

Newmark, Paul. **Approaches to Translation**. Oxford: Pergamon Press, 1982.

Nida, Eugene. **Toward a Science of Translating**. Brill: Leiden, 1964.

Özcan, M.Emin. “**Karşılaşma / Karşılaştırma: Komparatistik Zihniyetin Doğuşu**”. (Edt. Ali Gültekin). I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, 06-08 Aralık 2001. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 2002, ss. 364-371.

Öztürk, Kadriye. “**Edebiyatlar Arası Etkileşim**”. (Yay.Haz. Ali Osman Öztürk). Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları. Konya: Sel-ün Yayınları, 1998, ss. 7-16.

Paker, Saliha. **Çeviri Eleştirisinin Kuramla İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler**. Metis Çeviri, Sayı: 4, İstanbul, 1988.

Paker, Saliha. “**Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğuldize Kuramı Açısından Bir Değerlendirme**”. Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2005, ss. 26-43.

Reiss, Katharina. **Translation Criticism - The Potentials & Limitations**. (Çev. Erroll F. Rhodes). Manchester: St. Jerome Publishing, 2000.

Reiss, Katharina – Vermeer, Hans, **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie**. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984.

- Rifat, Mehmet. **Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı**, İstanbul: Dünya Kitabevi, 2004.
- Rifat, Mehmet. **Çeviri Seçkisi I Çeviriye Düşünenler**, İstanbul: Dünya Kitabevi, 2005.
- Rousseau, A.M. – Pichois, C.I. **Karşılaştırmalı Edebiyat**. (Çev: Mehmet Yazgan). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Sakallı, Cemal. **Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık / Sanatlararasılık Üzerine**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Schulte, Rainer – Biguenet, John. (edit.by) **Theories of Translation: An anthology of Essays from Dryden to Derrida**. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Schopenhauer, Arthur. **On Language and Words**. (Çev. Peter Mollenhauer). (Edt. Rainer Schulte – John Biguenet). Chicago: The University of Chicago Press, 1992, ss. 32-35.
- Snell Hornby, Mary. **The Turns of Translation Studies**. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2006.
- Snell Hornby, Mary – Höning, G. Hans – Kussmaul, Paul – Schmitt, Peter. **Handbuch Translation**. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2. Basım, 2003.
- Stolze, Radegundis. **Übersetzungstheorien: Eine Einführung**. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen, 3. Basım, 2001.
- Tuncel, Bedrettin. “Hasan Ali Yücel ve Tercüme” Haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2005, ss. 43-48.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi. (Proje Yürücüsü: Sadık Tural). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.

- Ülsever, Şeyda. “**Çeviribilim ve Yazın Çevirisi: Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Çeviri Eleştirisi**”. (Edt. Ali Gültekin). I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi 15-17 Ekim 2003. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 2005, ss. 339-346.
- Ülsever, Şeyda. **Karşılaştırmalı Edebiyat ve Edebi Çeviri**. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, 2007.
- Vardar, Berke. **Dilbilim Açısından Çeviri**. Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi, Sayı: 322, Ankara, 1978.
- Vermeer, Hans J. **A Skopos theory of Translation (Some arguments for and against)**. Heidelberg: TEXT con TEXT Verlag, 1996.
- Vermeer, Hans J. (Çev. Ayşe Handan Konar). **Çeviride Skopos Kuramı**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Weissbort, Daniel – Eysteinnsson, Astradur. **Translation – Theory and Practice A Historical Reader**. New York: Oxford University Press, 2006.
- Wellek, Rene – Warren, Austin. **Edebiyat Teorisi**. (Çev: Ömer Faruk Huyugüzel). İzmir: Akademi Kitabevi, 4. Basım, 2005.
- Woodsworth, Judith. “**Geschichte des Übersetzens**” Haz. Snell-Hornby, Kussmaul, Schmitt. Tübingen: Stauffenburg Handbücher, 2003, ss. 39-43.
- Yazıcı, Mine. **Çeviri Etkinliği: Disiplinlerarasından Çeviriye Bakış**. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2004.
- Yazıcı, Mine. **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları**. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2010.
- Yücel, Faruk. **Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2007.

Zohar – Even, Itamar. “Yazınsal oğuldizge İçinde eviri Yazının Durumu”
(Sema Rifat). Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004, ss. 191-
205.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ykykultur.com.tr/yazar/?id=351>). 12.11.2010.

http://www.netkitap.com/yazar_sayfa.asp?kisiID=12734. 12.11.2010.